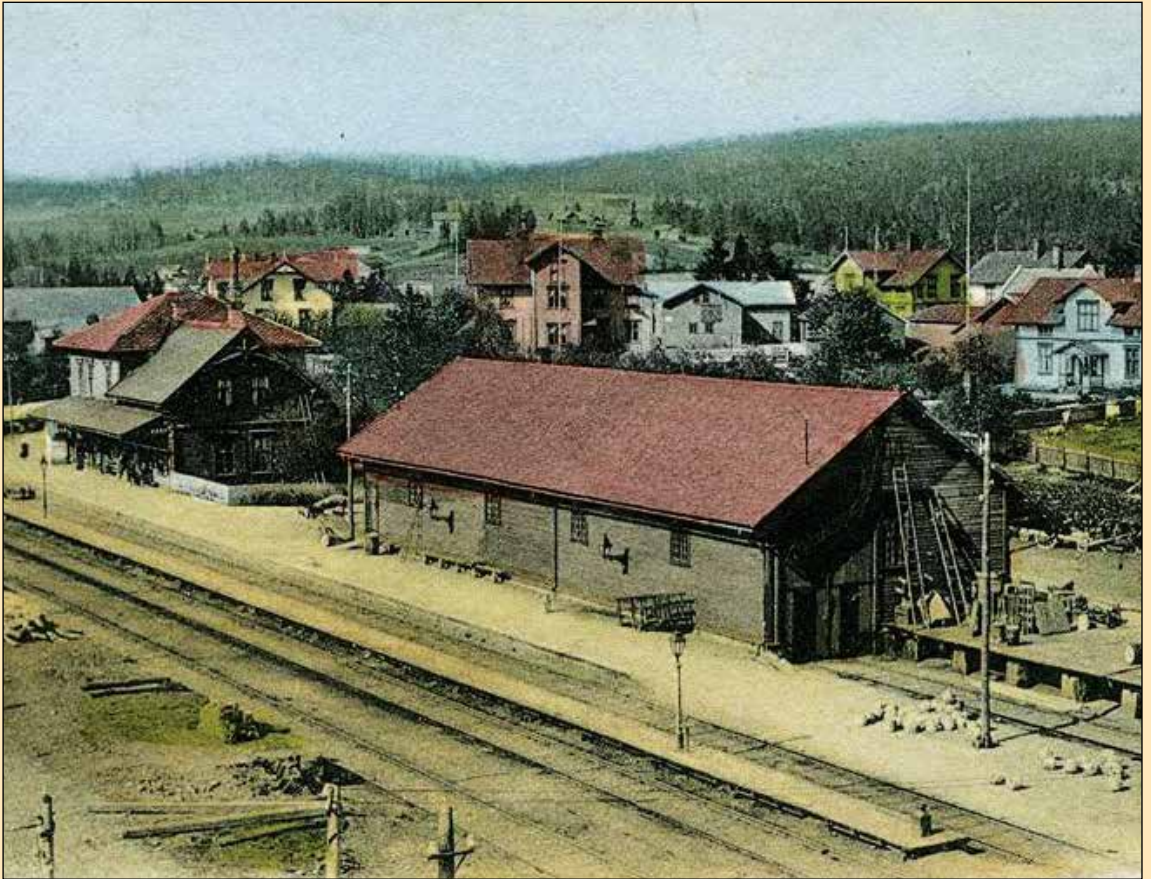

HAAKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2023 – Årgang 16

Mysen stasjon

I dette nummeret tar vi for oss Mysen stasjon og Østre Linje, som ble utgangspunktet for stasjonsbyen Mysen. Vi ruller ut eventyret om Mona hotell, Mona Sportsteater og det store idrettsanlegget der oppe. Bedehusbevegelsen har betydd mye også i vår bygd, med 11 bedehus. Denne historien rulles opp og settes inn i en nasjonal sammenheng. De elektriske forretningene får sine fortellinger på trykk. Narvestadbygningen på Folkenborg museum blir presentert med sin interessante historie. I tillegg vil du finne artikler med kilder fra en bred sammenheng i bygda vår.

Hei alle historie-interesserte!

I dette nummeret presenterer vi historien om Narvestadbygningen på Folkenborg museum, med detaljer om gjenoppbyggingen og interiøret som ikke har vært offentlig kjent før. Tre generasjoner med museums-entusiaster har lagt ned en stor og kostbar innsats for å fullføre prosjektet. Først i 2019 kan vi si at restaureringen er ferdigstilt.

Vi fortsetter med å gi plass til Erik Wågens erindringer fra Mysen i mellomkrigstiden. Vi synes det er interessant og festlig å ha en slik historie-skatt å øse av, og som han etterlot til slekta si. Mysendelen forvaltes av Trond Degnes, og vi får lov å benytte den til innslag i «HAAKON».

Kjell-Harry Olausen fortsetter å gi ord til sine erindringer som Smedgata-gutt og Mysen-patriot. I dette nummeret tar han for seg Østre Linje og Mysen stasjon. Og i en tid da Mona-ryggen begynner å forsvinne, skriver han om glansperioden fra 1947–71 da Mysen Idrettsforening hadde idrettsbane og sportsteater her oppe, og drev Mona hotell.

I forrige utgivelse av «HAAKON» hadde vi en fyldig artikkel av Tord Tutturen om Sletner-eventyret og starten av økologisk landbruk i Norge. I år skriver han om en av «innvandrerne» til bygda vår som betød mye i en hektisk periode i bygdas utvikling.

Bedehusbevegelsen har hatt stor innflytelse i Indre Østfold og i bygda vår. Jeg har dukket ned i denne historien, og gir til beste en artikkel som følger utviklingen her hos oss, fra de formative årene da Hans Nielsen Hauge virket, og til i dag. Alle bedehusene i bygda er beskrevet.

I serien om forretningshistorien på Mysen har vi kommet til våre elektriske forretninger: Fredsvold, H. Kristiansen, Nøkleby Elkjøp og Magne Kviserud. Det er rart å tenke på at denne forretningstypen nå ikke finnes på Mysen lenger.

Rein Grefslie har skrevet en interessant artikkel om hæravdelingene som gikk over grensen til Sverige 14. april 1940, og som ble internert ved Filipstad til de fikk returnere i juli. Faren hans var med der, og har bevart de ukentlige nyhetsavisene som ble skrevet i leiren.

I tillegg har vi en bred vifte med andre artikler om stort og smått. Det er mye å øse av og som det er spennende å dykke ned i!

Vi retter en stor takk til bidragsyterne våre! Det er mange som har gitt innspill med stoff til artiklene i heftet. Noen er nevnt underveis i tekstene, men ikke alle. Takk til dere som ikke er blitt nevnt!

Også i år har Jul Aage Krosby formet sidene til trykking og vært behjelpelig med en del fakta-sjekking.

Årets redaksjonskomité består av Eldbjørg Skaug, Kjell-Harry Olausen, Rein Grefslie og Dag Mysen, med sistnevnte som leder og redaktør.

God lesning!

Dag Mysen

Forsidebildet: Fra Mysen. Stasjonsområdet fra sporsiden ovenfra mot pakkhuset og stasjonsbygningen. Brukt 1906. utgiver: N.K., nr. 832. Postkort Jul Aage Krosby.

HAAKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag

Nr. 1 – 2023 – Årgang 16

**Haakon IV Haakonsson (1204–1263),
født på Folkenborg i Eidsberg,
var Norges konge i perioden 1217–1263.**

**Han var sønn av Haakon Sverresson og Inga fra Varteig,
og ble valgt til konge av birkebeinerne i 1217.**

**I løpet av Haakons regjeringstid ble det slutt
på borgerkrigene. Det siste opprøret ble ledet
av Haakons svigerfar, hertug Skule, som ble drept i 1240.**

**I 1247 ble Haakon kronet av kardinal Vilhelm av Sabina
i Bjørgvin, og siste halvpart av Haakons regjeringstid var en
tid med fred og konsolidering av kongedømmet.**

**Haakonshallen i Bergen er et synlig symbol
på denne regjeringsperioden.**

Innhold i dette heftet:

Narvestadbygningen	Fuglesangen.....	61
på Folkenborg museum	Østre Linje	
Firma Magne Kviserud	og Mysen stasjon	62
H. Kristiansen & co.....	Historien om MTIF	
Nøkleby Elkjøp.....	og Mona.....	76
Guttedager	Kristen Vigdal	
i 30-års Mysen	på Tokerud	86
De lykkelige 30-åra.....	Sverige-interneringen	
Værprofeten Johan Odal.....	for soldatene	
Glimt fra bedehus-	fra april 1940.....	95
bevegelsen i Eidsberg.....	Hans og Erling Grinis	
Om begravelser	stiftelse	107
for 150 år siden.....	Øvelse Vinter II.....	108
En haugianer i Hærland.....	Den svarte fuglen	
Utvandringen til Amerika	og døden.....	109
fra Eidsberg	Fossum, et trøstens sted....	110
Tradisjoner fra Hærland.....	Erling Johannes Grini	111

Narvestadbygningen på Folkenborg museum

Av Dag Mysen

Tettpakket lokalhistorie på nasjonalt toppnivå

Den gamle hovedbygningen på Narvestad gård ble oppført av sorenskriver Janus (Jens) Colstrup i 1724. Da hadde han gjennom flere år gitt lån til partseiere og kjøpt opp parter i gården med mål om å bli ene-eier.

Janus (fra nå av Jens) var sønn av sogneprest Jens Colstrup som gjorde tjeneste i 40 år i Nes på Romerike. Han var født i Konghelle i Båhuslen i 1646, men ble svensk som 12-åring fordi Båhuslen ble overgitt til svenskene ved Roskildefreden i 1658. I 1669 fikk han stillingen som kapellan i Uddevalla ved å gifte seg med enken etter forrige kapellan, og ble raskt sogneprest i en viktig by for svensk forsvar og militærvesen. Under krigen med Sverige i 1676, som kalles Gyldenløve-feiden etter stattholder U.F. Gyldenløve som ledet felttoget, tok stattholderen inn hos Colstrup i Uddevalla. Sognepresten håpet på dansk/norsk gjenerobring av Båhuslen, og med sin lokalkunnskap og sitt nettverk av informanter bidro han med opplysninger som ble nyttige for felttoget.

Gyldenløve tok med seg Colstrup med familie til Norge. Jens ble feltprost og kabinettpredikant for stattholderen og hans stab. Han fikk årlig pensjon på 300 riksdaler for sin innsats for sitt gamle fedreland, og kallsbrev som

Narvestadbygningen. Foto: Hilde Lauvland.

sogneprest på Nes på Romerike. Han fortsatte likevel en tid i sin stilling i armeen.

30 år senere, i 1711, deltok han igjen som feltprest i hæren som rykket inn i Båhuslen under den store nordiske krig. Den gamle feltpresten drev fortsatt etterretningsarbeid og skrev rapporter gjennom krigsårene. Carl XII skal ha sendt en patrulje til Nes for å fange den gamle, brysomme presten, men lyktes ikke. Colstrup fikk høy status i samtidens omdømme.

Sønnen Jens (latinisert til Janus) ble jurist som tenåring. I 1712 ble han som 20-åring regimentsauditør ved Cicignons gevorbne infanteriregiment, med base i Fredrikstad. Knappe tre år senere ble han sorenskriver i Heggan og Frøland. Tidlig året etter (1716) giftet han seg med Helene Christophersdatter Nannestad. Hun var datter av sognepresten i Eidsberg og søster til senere biskop Nannestad.

Hun var intelligent og kunnskapsrik og ble en god partner for Jens.

Han led betydelige personlige tap av skade på eiendom og husdyr under krigen med Sverige som nå raste på sitt verste, men uten senere å søke om skadeserstatning. Under et innfall av svensker i 1716 var Jens med i forsvaret med base i Basmo skanse. Da oberst-løytnant Kruse ble tatt til fange, ble Colstrup beordret til Høland for å holde øye med fiendens manøvrer der, mens de norske styrkene samlet seg for å få større tyngde. Ved Øyeren fikk Jens tatt til fange en avdeling svenske bondesoldater, og fikk snappet opp et brev til Karl XII fra svenske offiserer foran Akershus festning. Senere viste han kløkt og heltemot ved forsvar ved Onstad sund der han blant annet sørget for å ødelegge fartøyene som svenskenes hester skulle fraktes over Glomma med.

I 1722, umiddelbart etter krigen, var Jens en av tre eiendomsbesittere som kjøpte Eidsberg kirke med de 21 gårdene og gårdpartene som fulgte med. Året etter kjøpte Jens alene Askim kirke med tilhørende kirkegods. Den nesten 20 år lange krigen hadde tømt Danmark/Norges ressurser, og kong Frederik IV solgte blant annet de fleste kirker i Norge på auksjon for å få friske midler i statskassen.

Narvestad gård

Da hadde Jens samlet hele Narvestad gård på sine hender. Gården var noe ruskete og nedslitt, med bygninger som trengte vedlikehold og reparasjoner, etter noen tiår med eierskap som ikke hadde hatt økonomisk evne til å ta vare på

bygningssmassen. Men Jens så forbi forfallet og til de store mulighetene gården hadde, ikke minst gjennom fossen(e) og sagbruksprivilegiene han kunne få hånd om. Allerede i 1721 hadde han, sammen med Ole Hansen Hersetter på Lekum, kjøpt opp saga på Hærland gård, med rett til å skjære 700 bord i året. Dette kvantumet kom da i tillegg til det som allerede kunne skjæres på de(n) gamle Narvestadsagen(e). Slik fikk han hånd om en ganske stor sag-industri med gode inntekter. I 1734 overdro eierne av Mellebysaga i Hærland sin rett til å skjære 1000 bord i året til Colstrup. Etterpå måtte de rive sin sag. Nå hadde Jens Colstrup rett til å produsere 3200 bord i året på Narvestadsaga, dvs. egentlig 4040 bord, fordi det her dreier seg om såkalte store hundrer, der 100 = 120. Borda var 10–12 fot lange og 1¼ tomme tykke (3,15–3,80 m x 3,05 cm). Borda ble stort sett fraktet til havna i Sarpsborg og omsatt der.

Narvestadbygningen

Det første Jens gjorde som eneeier av gården, var å bygge det vi kaller Narvestadbygningen som standsmessig bolig, kontor for sitt soren-skriverembete og som representasjonsbolig for sin standsmessige selskapelighet. De gamle bolighusene var kassable og ble revet.

Huset må ha vært en lokal sensasjon i sin tid i kraft av størrelse og type bygg-filosofi. Det var den første gårds-boligen i vårt distrikt med så stor grunnflate (12x22 m) i to etasjer, og med stor midtgang i to etasjer i stedet for utvendige svalganger.

Midtgangshus var en mye mer kostbar byggeskikk fordi midtgangen tok bort nyttig areal som kunne vært brukt til andre formål. De gamle svalgangene ble bygget utenpå husene for å spare utgifter og forstørre nyttearealet.

Til bygget gikk det blant annet med rundt 450 solide hus-tømmerstokker, 500 lass gråstein til grunnmur, 6000 murstein, 6000 takstein, 1500 gode bord, 500 vrakbord og 500 lekter, 10 000 trenagler, samt jernbeslag og smidde spiker av to skippund jern (ca. 370 kg). Det ble satt inn 44 vinduer med håndblåste glassruter.

Bare råbygget med grunnmur, tak og vinduer må ha kostet en formue etter dagens forhold. Vi vet at etterarbeidene med bordkledning og innredning kostet hele 779 riksdaler! Til sammenligning bygde Colstrup samtidig et nytt bryggerhus med skorstein, bakerovn og alt tilbehør. Det kostet totalt 40 riksdaler.

Kontoret. (Foto: Dag Mysen.)

Det er nærliggende å tro at Colstrup har plukket opp idéene til planløsningen gjennom sine kontakter med Danmark. Kanskje hadde han hånd om en slags type-tegning for embedsmannsbygg,

Fra kjøkkenet. (Foto: Dag Mysen.)

Fra dagligstuen mot kjøkkenet. (Foto: Dag Mysen.)

utferdiget av statsstyret i København. I hvertfall er planløsningen i 1. etasje nærmest identisk med den i kommandantboligen på Vardøhus festning. Denne boligen ble bygget i perioden 1734–38.

Den svært så rommelige midt-gangen, den første i sitt slag i distriktet og som er enda mer rommelig i andre etasje, deler huset i to adskilte deler. Til venstre sett fra hovedinngangen finner vi privat-delen med dagligstuer,

Fra dagligstuen på hverdagssiden av Narvestadbygningen. (Foto: Dag Mysen.)

kjøkken og kammers. Til høyre finner vi representasjons- og selskapsdelen med stor festsal og to tilhørende gjestesoverom.

I andre etasje er midtgangen enda rommeligere og fungerer som et stort vrirlerom med adskilt kontor for sorenskriveren rett over inngangsdelen i første etasje. Gjennom vinduene hadde sorenskriveren full oversikt over gårdsplassen og aktivitetene, og folka som kom og gikk. Almuens folk hadde adgang til midtgangen og kontoret gjennom baksiden av huset, mens de med høyere status kom inn gjennom hovedinngangen.

Også denne etasjen er innredet med en privat del til venstre og en offentlig del til høyre for midtgangen. Vi er usikre på hvordan bruken av de forskjellige rommene på denne privatsiden var tenkt brukt, men de ble i alle fall brukt som soverom kombinert med annen bruk.

«Prinserommet»

Under stridighetene mellom Danmark-Norge og Sverige under Napoleonskrigene, lå det i 1808 norske tropper i Eidsberg. Øverstkommanderende var prins Christian August av Augustenborg. Han var først kommanderende general i Sør-Norge fra 1803, og fra 1807 også president i den norske regjeringskommisjon. Under krigen mot Sverige i 1808 tok prinsen inn på Narvestad og brukte gården som hovedkvarter for sin stab. Selv brukte han «prinserommet» som sitt kombinerte soverom og kontor. Prinsen ble kjent og aktet for sitt militære og sivile lederskap, og ble valgt til svensk kronprins kort

Fra prinserommet. (Foto: Dag Mysen.)

tid etterpå. Prinsen døde under en feltmanøver i Sverige etter bare noen måneder som kronprins. Etter ham valgte lederskapene i Sverige den franske feltmarskalken Jean Baptiste Bernadotte som ny kronprins. Som konge i Sverige og Norge tok han senere navnet Carl XIV Johan.

Utsnitt fra 1700-talltapeten i prinserommet. (Foto: Dag Mysen.)

«Fengselet» i andre etasje

Helt til nylig er det blitt antatt at sorenskriveren hadde fengsel i sin embetsbygning, og at det bakerste og innerste rommet i privatdelen i andre etasje ble brukt som fengsel. Tanken på dette har vært årsaken til historiefortelling og mytespinning i bygda, blant annet om at storforbryteren Ole Høiland har sittet der. Rommet kan ha hatt utvendig svalgangsinngang med egen utedo. Imidlertid er det ikke noe som underbygger at rommet har vært brukt som fengsel, da sorenskriveren ikke var tillagt å huse noe arrestlokale. Denne oppgaven lå til lensmannen, som hadde varetektsarrest. Rommet kan imidlertid ha fungert som varetektsrom for fanger under domsforhandlinger hos sorenskriveren, i den grad det var behov for det. Den mest sannsynlige bruken av rommet kan ha vært som sove- og oppholdsrom for tjenestejentene som betjente privatdelen og selskaps-delen. Heller ikke senere har det bodd noen lensmann på Narvestad. Hans Rested som var fut i Rakkestad eide Narvestad og bodde på gården fra rundt 1750, og justissekretær Bartolomeus Fædder Munch eide gården fra 1782–87. Også han var sorenskriver i Heggan og Frøland. Siden først på 1800-tallet og til i dag har samme familie eid, bebodd og drevet Narvestad.

«Dragonsalen»

Til høyre for midtgangen oppe lå to selskap-salonger. Her trakk herrene og damene seg tilbake i hvert sitt rom etter at måltidet og eventuelt dansen eller underholdningen var

over nedenunder. I «dragonsalen» drakk herrene punsj, røykte sigarer og spilte kort, mens praten gikk livlig om økonomi, jakt og damer. I «damesalen» ble det servert mer sofistikert drikke, mens damene dyrket sin frihet og samkvem uten menn til dameprat om mennene sine, barna, kulturstrømninger og bøker som var oppe i samtiden.

Hvorfor mennenes rom kalles «dragonsalen» i overleveringene, er uvisst. Eidsberg eskadron av Det Aggershusiske Dragonregiment hadde hovedkvarter ved Eidsberg kirke. Her i Norge var dragoner bondesoldater til hest, og var vårt kavaleri. Større gårder i distriktet hadde plikt til å holde hver sin dragon med hest og utstyr, mot lettelser i den alminnelige beskatningen. (Se Haakon nr. 15, s. 25–30). Som fullgård hadde Narvestad sannsynligvis plikt til å holde dragon, men at dragonens utstyr skulle lagres i selskap-salongen, er lite trolig. Det er heller ikke sannsynlig at rommet er blitt brukt til en større ansamling av dragonutstyr. Til det hadde man andre bygg på gården, som stallsvale og stabburet. Dessuten hadde man telthuset ved Eidsberg kirke. En mulig forklaring kan være at underoffiserer og offiserer ved kavaleriet var innkvartert i dette rommet under felttoget ledet av prins Christian Frederik i 1808, og at betegnelsen «dragonsalen» ble født samtidig med betegnelsen «prinserommet».

Uansett står rommet nærmest ubrukt i dag, og er en type lagerrom uten spesiell hensikt. For meg roper rommet etter å bli møblert og innredet som selskapsrom på nytt, for blant

annet å kunne brukes til sammenkomster og møter for menn, eller for bare kvinner, kanskje med lånte klær fra en annen tidsepoke.

Den bakre salongen er innredet som skolestue anno 1920, og brukes i formidlingen for blant annet 6. klassingene ved skolene i Eidsberg under dagene som arrangeres for dem på museet hvert år i juni.

Fredet i 1923

I 1923 ble Narvestadbygningen fredet. Den ble vurdert som en kulturarv av nasjonal interesse. Da så bygningen ut så og si slik den står frem i dag, og fungerte fremdeles som bolig for familien på Narvestad. Samtidig var den også bevart innvendig. Derfor var den utdatert som hensiktsmessig bolig.

Dette ble en utfordring for familien. De trengte å bygge et nytt bolighus, og kvitte seg med det gamle. Men det kunne ikke rives. Det måtte flyttes, og helst til et museum som kunne ta vare på det på rett måte. Derfor var det en lykke for alle parter at Eidsberg og Mysen historielag, med base i en gave fra arvingene etter Arne Hjemark, kjøpte restene av Folkenborg gård i 1935 og opprettet Folkenborg museum. 17. januar 1937 utstedte eierne av Narvestad gård, Agnes og Harald Narvestad, gavebrev på sin gamle hovedbygning til Eidsberg og Mysen historielag.

Jørgen Dahl var formann i historielaget på denne tiden, og la ned en formidabel innsats for å få tatt ned denne bygningen og føre den opp igjen der den nå står, som hovedattraksjonen på Folkenborg museum.

Men det tok tid med finansieringen. Da huset ble flyttet i løpet av høsten 1943, var den nye hovedbygningen på Narvestad allerede bygd ferdig på baksiden av den gamle.

En omstendelig, langvarig og kostbar prosess

I brevvekslingen i 1938 mellom Jørgen Dahl, riksantikvar Harry Fett og professor Johan Meyer, konstaterer Meyer i et brev av 10.08. at Narvestadbygningen «er en av Norges interessanteste embetsbygninger». Harry Fett uttaler 25.08. «at Narvestadbygningen uten tvil hører til det aller beste som er bevart av gammel bebyggelse på våre bygder fra 1700-årenes begynnelse. Særlig interessant er den store sal i 1. etage, hvor brystpanel og dører er prydet med malte rokokkodekorasjoner i Herrebøfajansens stil. Også det rum i 2. etage hvor det er malte rokokko-tapeter, og som prins Christian August skal ha brukt som mottagelsesværelse i 1808 da han hadde sitt hovedkvarter på gården, er av betydelig interesse. Både antikvarisk og kulturhistorisk sett er denne bygning således av stor verdi. Det er derfor en betydningsfull oppgave Eidsberg og Mysen historielag har tatt opp når det har besluttet å overføre bygningen til Folkenborg, og man vil håpe at historielaget får den støtte det har gjort seg fortjent til.»

Gjennom de fem årene fra 1938–43 ble det samlet inn rundt 35 000 kroner for å bekoste nedtaking, frakt og gjenoppbygging av Narvestadklenodiet. Av dette ga Eidsberg og Mysen Sparebank og Eidsberg og Mysen kommuner mesteparten. Resten

ble gitt som private gaver.

Grunnsteinen ble lagt ned 22. august 1942 av Per Sigvart Narvestad som da var ni år gammel, og hans søster Liv. Jørgen Brøntorp fra Rakkestad ble byggeleder for prosjektet og Jørgen Veiby byggmester. Karl Veiby med sønn og Hans Oustorp med sønn var med som kyndig mannskap, alle fra Rakkestad. Alle måtte søke fritak fra Arbeidstjenesten under krigen for å kunne ta på seg oppdraget. Det var rasjonering og kvoteordninger for alt som trengtes til grunnmur og gjenoppbygging og det måtte søkes i øst og vest for å få skaffet materialer og sement. Distriktets sementkvote for året var allerede oppbrukt, slik at murerarbeidene dessverre bærer preg av svært så sparsom bruk av mangelvaren.

Først i løpet av 1943 ble flyttingen igangsatt. Den ble overvåket med argusøyne av de antikvariske myndigheter, som hadde satt opp en utførlig beskrivelse av hvorledes Brøntorp & Co. skulle gå frem for å bevare alt av verdi gjennom nedtaking, flytting og gjenoppbygging. Før jul var bygnings-taket steintekket, og i løpet av 1944 var man kommet et stykke på vei med utvendig kledning og innvendig klargjøring.

Like før jul uttalte Jørgen Dahl til avisen at den utvendige restaurering var ferdig i november, og at planlagte arbeider innvendig kunne bli utført i løpet av vinteren (-45), dersom man fikk beholde arbeidsfolkene uten innblanding fra Arbeidstjenesten. Han fortalte også at arkitekt Vreim fra Riksantikvaren nettopp hadde vært på Folkenborg for å inspisere Narve-

stadbygningen, og at han uttalte seg rosende om arbeidet som var blitt utført så langt. Han mente den ærverdige bygningen tok seg godt ut, og pekte på at den med sitt kubikkinnhold nå var den største museumsbygning av sitt slag i landet.

Akvarell av bygningen fra 1873

17. mars 1944 kunne Indre Smaalenenes Avis melde at man i Riksarkivet hadde kommet over en akvarell-skisse av Narvestadbygningen, utført av Olaf Isachsen, og datert 26.07.1873. Isachsen fulgte den senere professor Eilert Sundt på hans mange reiser rundt i Norge som Stortingets stipendiat for å undersøke bolig-, arbeids-, vands- og sunnhetsforhold blant allmuen i Norge. Sundt regnes internasjonalt som en av grunnleggerne av sosiologi som fag og vitenskap.

Akvarellen viser baksiden av bygningen, der det er bygd på en kort svalgang i andre etasje. Jørgen Dahl uttrykte stor interesse for tegningen, men slo samtidig fast at toget var gått for å kunne kopiere svalgangen, slik bygget sto nå.

Basarer skaffet penger til fremdrift

I løpet av sommerhalvåret i 1944 arrangerte historielaget flere basarer som til sammen innbrakte en netto på 13 000 kroner til videre arbeider med Narvestadbygningen. I 1947 var det fortsatt mye innvendig arbeid som gjensto med dekorering og maling. I 1950 antok restaureringskonsulent Kraft hos Riksantikvaren at fullrestaurering av festsalen i første etasje ville komme på bortimot 12 000 kroner, men

*Dekorasjonene på døren og brystpanelet i festsalen.
(Foto: Dag Mysen.)*

da ville man få «et rom så gjennomført fint at det blir en fest bare å komme inn i det».

Vi ser av annonser i Indre at historielaget fortsatte med slike hyppige basarer til langt ut i 1950-årene. Det var krevende å skaffe økonomi til å fullføre restaureringen i alle deler og detaljer. I tillegg kom innredning og møblering.

Tapetet i «prinserommet»

I 1954 uttaler lagets årsberetning at det nå i hovedsak bare gjensto å fullføre restaureringen av «prinserommet» i andre etasje og festsalen i første, men at omkostningene til dette arbeidet ville bli så store at

denne innsatsen måtte utsettes. I 1963 sto veggene i «prinserommet» fortsatt bare, og panelt med uhøvlede bord, men årsmeldingen slo fast at det fantes så rikelig med fragmenter av det opprinnelige tapetet at en helt sikker restaurering var mulig. Året etter uttalte fylkeskonservator Opstad at det dreiet seg om «et særdeles fint tapet fra sin tidsepoke, kanskje det fineste av den slags i hele Østfold». Midt på 1960-tallet ble tapetet restaurert og montert, og står fremdeles frem i all sin prakt.

Festsalen ferdig restaurert i 1976

Fra historielagets årsmøte i april 1977 sakser vi følgende sitat av leder Ole Thøger Baggetorp: «Det har dratt i langdrag med å få tapetsere denne stua. For en del år siden fant man en liten stripe av det gamle tapetet, og på bakgrunn av den har så teknisk

*Utsnitt av den restaurerte tapeten i festsalen.
(Foto: Dag Mysen.)*

Festsalen med tapeten. (Foto: Dag Mysen.)

konsulent Egil Dalin konstruert det nye tapetet. Det er håndmalt, og i ni store felter er det malt forskjellige blomstermotiver fra den tiden man antar tapetresten ble laget. Riksantikvaren og Norsk Kulturråd har finansiert restaureringen, og bare tapetet alene har kostet 21 000 kroner» (en liten årslønn). Det var store problemer med å skaffe spiker til dette lerret-tapetet. Det er kun festet oventil med fortinna spiker. Dette var ikke å oppdrive på Mysen, og ved kontakt med Mustad fabrikker fikk vi beskjed om at de ikke lenger var i produksjon. Den siste esken ble sendt til en forretning i Hamar, og der fikk vi spiker.» De antikke møblene som ble plassert i festsalen ble gitt av Olaug og Kristian Lund på Slitu.

1700-talltapetet i søndre gjesterom

På loftet i Narvestadbygningen lå det i alle år en haug med sammenbrettet og gammelt tapet. Museets leder Bjørn Høie fattet interesse for den gamle, skitne haugen og fikk gjenstandskonservator Randa Arntzen i museumstjenesten til å se på dem og vurdere hva dette var. Begges begeistring ble vakt. Det forelå ingen opplysninger om tapetet. Men når bitene ble oppmålt, stemte målene så godt med veggmålene i det høyre gjesterommet i første etasjes selskapsdel, at de antok at det var der de hadde prydet veggene.

Behovet for konservering og reparasjoner var stort, men i mange år var responsen på søknader om midler til gjenreisningsarbeidet nedslående. Men da Grini-stiftelsen ble opprettet, ble den redningen for

økonomien i prosjektet. Midler ble gitt, og våren 2019 kunne tapetet konserveres hos Norsk Institutt for Kulturminneforskning. Samme høst ble det remontert i gjesterommet, og prosjektet ferdigstilt av instituttets medarbeidere. De nitidige forarbeidene ble gjort av konservator Hilde Lauland, gjenstandskonservator Randa Arntzen og magasinforvalter ved Trollull fellesmagasin Hilde Serine Krogstad.

Tapetet er laget i lin eller jute og er sydd sammen av vertikale lerretsbaner i varierende bredder og tilpasset veggene. Måten det er tilpasset på, gjør det sannsynlig at lerretet ble malt etter at det var strukket på veggene. I motiv- og fargebruk er dekoren typisk for rokokko-stilen på 1760–80-tallet, og synes å være utført av en skolert dekorasjonsmaler.

Etterord

Narvestadbygningen er et kostbart og kostelig klenodium av stor lokal og nasjonal interesse. Tre generasjoner med kulturarv-entusiaster og profesjonelle museums-medarbeidere har skaffet økonomi og lagt ned en langsiktig og krevende arbeidsinnsats i denne prosessen. De har maktet å føre bygningen og restaureringen opp til det nivået av tidstypisk originalitet fra forskjellige epoker som den står frem med i dag. Med denne artikkelen håper historielaget å vekke fornyet interesse for Narvestadbygningen og alt den er i stand til å formidle av historie og kulturarv i Eidsberg, Indre Østfold og i Norge som kulturnasjon.

Nærbilde av dekorasjon. (Foto: Dag Mysen.)

Kilder:

- Wikipedia.
- Eidsbergs gårdshistorie bind II, Helge Frøyset, 1986.
- Folkenborg museum – der rikshistorie og lokalhistorie møtes. Bjørn Høie, 1991.
- Korrespondanse mellom Jørgen Dahl og Riksantikvaren fra 1938–42, v/ Reidar Olsen.
- Diverse artikler i Indre Smaalenenes Avis fra 1937–1977, v/Reidar Olsen.
- Digitalmuseum: «Et 1700-tallstapet kommer hjem».

Magne Kviserud

Av Dag Mysen

Magne ble født 14. januar i 1937 på Sætra i Trøgstad. Her bodde han sammen med moren Martha og hennes foreldre. Det var et gudfryktig og trivelig hjem, med onkler som var på Magnes egen alder. Siden hørte Magne alltid med i Sætra-familiens sammenhenger.

Da Magne var seks år, giftet moren seg med Kristian Kviserud og flyttet med Magne til ham, med hjem i Dal-området og senere på Høitomt bedehus der moren og Kristian var vaktmesterpar. Som konfirmant ble det til at Magne ble adoptert av Kristian og fikk etternavnet Kviserud. Vi vet at han også kunne ha hett Mysen. Alt dette

gjorde at han ble sterkt knyttet til sin mor. Han holdt henne høyt og hadde rørende omsorg for henne så lenge hun levde.

Han ble knyttet til ungene på Dal, men gikk på Homstvet skole gjennom alle de sju grunnleggende årene. Han begynte å arbeide i tømmer-skogen med det samme han var ferdig med folkeskolen. Året etter var han konfirmert og fikk jobb som visergutt hos Trygve Fredsvold som drev elektriske forretning i et lite lokale i Bergergården. Magne fortalte at de leide ut vaskemaskiner, og at han kjørte de ut og hentet dem igjen med sykkel. I denne perioden tok han

Betjeningen i 1987. Bak fra venstre: Magne Kviserud, Skjalg Kviserud, Trond Kviserud, Bjørn Neple og Per Arne Haugen. Foran fra venstre: Lise Støen, Gunnar Karlstad og Merethe Kviserud.
(Foto: Kviserud.)

Bjørn Neple kledd for jakt og med siste nytt i jakt-telefon. (Foto: Kviserud.)

kveldskurs på Høies handelskole og fikk handelsbrev.

Så ble han tyve, kjente seg voksen og flyttet til Fredrikstad, til jobb som selger og kontoransatt i et postordre- og agenturfirma som forhandlet Hoover husholdningsapparater. Da hadde han allerede vært sammen med Oddlaug i to år og ville videre yrkesmessig. I Fredrikstad fikk han ansvar for salg og service i Østfold. Snart var han ansatt i Hoover Norge og sto i denne jobben til han startet for seg selv i 1959. Da åpnet Boger og Kviserud forretning i Meierigården som nå er Bunnpris. Boger hadde ansvar for radio- og TV-avdelingen og Magne for hvitevarene.

Samme året ble Magne og Oddlaug gift. De satte bo i første etasje hos familien Haga i Kapellveien. Her kom Skjalg kjapt til verden med Merethe hakk i hæl, og Trond året etter der igjen. Slik var det plutselig tre viltre småunger i første etasje som okkuperte hagen og satte dagsorden i huset. Haga-familien rommet dette suverent. I 1963 flyttet de til leilighet hos familien Østreng på Gråberget. Her fikk barna boltringsplass på en

av Mysens flotteste tomter. Familien Østreng var romslige og hyggelige og så dem som en slags utvidet familie.

I 1964 kjøpte Magne Tveter-gården. Boger flyttet sitt til Spydeberg og Magne tok hele forretnings-spekteret med til Tveter-gården og installerte seg her. Det ble en blomstrende forretning, takket være iherdig og målrettet arbeid. Magne sparte seg ikke. I tillegg var han fremoverlent og innovativ.

Typisk for Magne var at han også begynte å selge campingvogner i 1965. Etter hvert utviklet han et fritidssenter ved Hjulet (Ringnes) ved Gjersjøen med kiosk og bensinstasjon og hadde stor omsetning. Dette ble avviklet på begynnelsen av 1980-årene.

I 1969 ble det ledig leilighet i Tveter-gården. Da innredet familien hjem i eget hus og bodde her i 18 år til de bygde hus i Opsahlåsen og flyttet dit.

Magne ble viktig i utviklingen av Mysen som distriktets handelssenter. Han deltok ivrig med utstillinger på Momarkedet, lagde show sammen med «Nøtta» Lie på Festiviteten med Ole Ivars og Knut Bjørnsen. Han samarbeidet tett med bror Arild med hans kundeavis som ga rom for reklame for alle butikker på Mysen, og var en visjonær Mysen-patriot som bidro til grunnlaget for det som nå er sammenslutningen Mysenbyen. På det meste hadde Magne selv 15 ansatte i butikken og på verkstedet, og ledet en stor og veldrevet forretning. Barna grodde inn i driften og var medarbeidere i flere år.

Magne var et arbeidsjern og svært samvittighetsfull som forretningsdrivende og arbeidsgiver. Med tiden ble helsa sliten og ga

Som lokalpatriot og historieinteressert var han medlem i Eidsberg historielag. Her var han med i styret og i mange år også leder av historielaget og med i styret for stiftelsen Folkenborg museum.

Det ble svigerbarn, og fire barnebarn. Magne var snill, raus og kjærlig overfor sine. Han satt dem foran seg selv. Slik var han også overfor Oddlaug. Magne var en oppmerksom og hengiven ektefelle. Det ble reist mye siden 60-tallet, både på egen hånd, i bransjesammenheng og med Rotary. På reise var det viktig å gå til dekket bord slik at Oddlaug kunne ha fri og nyte livet sammen med Magne. De har samlet et rikt knippe med minner og bilder fra utallige gode turer, også med barn og barnebarn. Hytta ved Rødenessjøen betydde mye i mange år.

Magne var en ordensmann. Han var nøye på stil og orden, og ville ha oversikt over det han hadde ansvar for. Han kunne være bestemt når det var nødvendig, og han fikk det som oftest

slik han ville. I samme personlighet var det også mye kjærlighet, varme og omtenkksomhet. Han utviklet en lun og trygg stil, og var absolutt til å stole på.

Oddlaug og Magne hadde flere gode vennekretser som de pleiet omgang med og satte høyt, både i jobbsammenheng og i det sosiale liv her på Mysen.

Magne har hatt mange sykdomsperioder. Kreften kom inn i bildet på nytt for to år siden. Da begynte en kronisk nedtur helsemessig. Etter hvert ble det klart at det ubønnhørlig gikk mot slutten. Det forsonte han seg med, samtidig som han beholdt optimismen og viljen til å leve.

De siste to månedene fikk han være hjemme hos Oddlaug, med god hjelp fra Hjemmesykepleien og barna. Det var han overstrømmende takknemlig for. Han så rolig døden i møte og forberedte seg til det som måtte komme, trygg på Guds nærvær og hjelp. Her døde han fredelig mandag 3. januar 2022.

Magne Kviserud selger sin butikk til Forbrukersamvirke Øst. (Foto: Indre Smaalenenes Avis.)

H. Kristiansen & co

Av Dag Mysen

Harald Kristiansen var fra Askim og født i 1913. Han ble tidlig interessert i radioer og elektronikk, men jobbet som ungdom og ung voksen på Gummi'n i Askim. Under den tyske invasjonen i april 1940 deltok han i de norske avdelingene som ble rasket sammen og som kjempet mot tyskerne i fire avgjørende viktige døgn, fra trefningen ved Fossum bro via tilbaketrekningen via Askim og Mysen – til Ørje. De norske avdelingene krysset så grensen og ble etter hvert internert ved Filipstad i Sverige (se artikkelen til slutt i årets Haakon om deres tilværelse der). Harald kom tilbake som dimittert etter kapitulasjonen i juni.

I 1941 giftet han seg med Dagny

Grefslie, etter en lang forlovelsestid. De satte bo i Askim. Mot slutten av krigen fikk Harald utløp for sin radio-interesse da han fikk jobb i Jac. Børresens elektriske forretning i Askim.

I 1947 tok han kurs ved Statens Teknologiske Institutt i radioteknikk og reparasjon av radiomottakere. Samtidig tok han kontakt med sin venn Dagfinn Mysen i David Blids gate på Mysen. Hans forretningslokale i nr. 23 var i ferd med å bli ledig da Dagfinn hadde bygd ny forretningsgård på andre siden av gata og flyttet sin butikk dit. Harald begynte da elektrisk forretning i det ledige lokalet, i kompaniskap med Jac. Børresen som hadde den nødvendige autorisasjon

Grethe og Marit Kristiansen og Sissel Haug foran forretningen, mens inngangen fremdeles var på hjørnet. (Ca. 1953.) (Foto: Fam. Kristiansen.)

for forretningen. Kompaniskapet var formelt. Jac. var i Askim og Harald på Mysen.

En tøff oppstart

I 1947 var det streng rasjonering på alt. Optimismen var stor. Etter freden i 1945 kunne det bare gå oppover. Samtidig var det en ekstrem vareknapphet. Det var vanskelig å få tak i noe å selge. Harald hadde ikke bil på grunn av den strenge rasjoneringen. Han hentet varer med toget, og fikk tilsendt noen med godsrutene. Ved siden av handlet han med småting han fikk tak i.

Regimet for rasjoneringen var voldsomt. Hvert salg av radioapparater måtte innrapporteres til Norsk Rikskringkasting gjennom egne kontrollbøker, der et eksemplar av bokføringen for hver måned måtte sendes inn. Her måtte det oppgis kjøpers navn og adresse, og hva slags radio som var kjøpt, med serienummer (se bilde).

Kopiboken er i familiens eie fremdeles. Her kan vi se at i første driftsmåned som var november 1947, solgte Harald fire radioapparater. Men allerede måneden etter solgte han 36 apparater i julestria. Og selv i januar 1948 solgte han 24.

H. Kristiansen

I 1949 fikk Harald branche-certifikat av Radioleverandørenes Landsforbund, og forbindelsen til Jac. Børresen kunne opphøre. Firmaet gikk over til å hete H. Kristiansen.

Omtrent samtidig fikk Harald kjøpetillatelse på varebil. Nå fikk han større alburom som forretnings-

drivende. Da hadde familien flyttet til Mysen og ble etablert her.

Fru Bauer ble ansatt som kontordame og ekspeditrise. Hun var dyktig og omgjengelig, og ble et stort pluss for forretningen. Harald førte regnskapene selv i alle år, og i de første årene sto han også for reparasjonene av radioapparatene. Ganske tidlig tok han imot gutter som fikk alternativ militærtjeneste som militærnekttere, og lærte dem opp til å utføre enkle reparasjoner. Skritt for skritt ble varespekteret utvidet i takt med tiden og utviklingen. Harald hadde nese for nye trender og vareslag, og lå i forkant i det å satse og ta det inn i varespekteret.

Butikken utvides

I 1956 flyttet rørlegger Abelsen med familie inn i nytt hus i Vandugveien. Til da bodde de i leilighet bak butikken

Harald Kristiansen og ekspeditrisen fru Bauer fotografert foran den nyåpnede butikken og den nye inngangen fra David Blids gate, sommeren 1956. (Foto: Fam. Kristiansen.)

Kristiansen foran et utvalg radioer og platespillere, sommeren 1956. (Foto: Fam. Kristiansen.)

til Harald. Da kunne leiligheten rives slik at butikklokalet ble dobbelt så stort. Det var på høy tid, for nå begynte vaskemaskiner og kjøleskap å komme på markedet, og trengte plass i butikken. I samme omgang ble den gamle hjørneinngangen til butikken glasset igjen og en ny inngang ble åpnet ut mot David Blids gate og butikken til Dagfinn.

NRKs prøvebilde fra og med 1957. Folk sto i kø foran butikkvinduet for å se på TV-apparatet og dette bildet. (Foto: Fam. Kristiansen.)

Nå trengtes også mer hjelp. Naboen Hans Østeby drev skobutikk i Storgata sammen med søstera si Borghild. Hans hadde radiodilla og var en racer teknisk og praktisk. Det var egentlig for lite å gjøre for to i skobutikken, og Hans begynte å stikke innom Harald og hjelpe til. Etter hvert ble han heltidsansatt og en viktig faktor i butikkens vekst og utvikling. Nå begynte en gullalder for godt organiserte og fremoverlente elektriske forretninger. Alle ville ha vaskemaskin, og alle ville ha kjøleskap. Og snart ville alle også ha fryseboks. I tillegg kom det superlekre radioapparater og radiokabinetter som var vakre møbler i tillegg til å romme kombifunksjoner mellom radio, platespiller, båndopptaker og andre duppeditter. De fleste møbel-delene av radioer og kabinetter var forresten produsert på Mysen.

Omtale i Philips-Posten i desember 1956

Etter omgjøringen sto butikken frem på en etter tiden moderne måte. Philips i Norge sendte et reportasjeteam til den nyrenoverte butikken på Mysen:

«Det var ennå varme i luften da Philips-Posten avla besøk med reportasje-kameraet hos radiohandler Harald Kristiansen på Mysen (se bilde). Derfor virket den behagelige, dype vibrerende tonen som varslet vår ankomst slik, at både herr Kristiansen og hans smilende selger, fru Villen Bauer, moret seg over reaksjonen. *Fotoceller*, forklarte herr Kristiansen. *Spesielt på denne tiden av året da vi lever for*

åpne dører, har denne perfekte dørvakten sin misjon. Hvis vi befinner oss inne på kontoret eller lageret, kan vi straks høre når noen kommer. Og idéen? Den kom ut fra behovet, og i stedet for den kjedelige ringingen, fant jeg på å kople til en fotocelle med en gongong. (Vi bodde jo i etasjen over, og jeg kan fremdeles høre denne gongongen når jeg lukker øynene.)

I det velordnede 140 kvm. store butikklokalet, kommer hvert enkelt apparat til sin rett. Og her kan man i tillegg til enhver tid demonstrere dem med et velegnet ønskeprogram. I verkstedet innenfor butikken betjener servicemann Steinar Eikeri en 6-rørs sender som står i forbindelse med

Radiokabinetter med platespiller og båndopptaker, ca. 1958. Møbeldelen av alle Philips-kabinetter og -radioer ble produsert av Mysen Møbelindustri. (Foto: Fam. Kristiansen.)

en Philips båndopptaker. (Steinar var ansatt en kort periode.) Hele 32 apparater kan tilknyttes dette anlegget. Og hvorfor har herr Kristiansen gått til dette skritt?

Først og fremst fordi Oslo av og til kan være vanskelig å få inn, og dernest fordi Norsk Rikskringkasting vanligvis ikke sender i den beste salgstiden, hvilket er fra kl. 14 og utover. Hvis jeg ikke kan demonstrere apparatene på en skikkelig måte, kan jeg heller ikke regne med salg, ikke sant? – Nå har jeg min egen «stasjon» som sender musikk av enhver art akkurat når jeg selv ønsker det. Idéen til senderen fikk jeg fra et skjema til et Philips byggesett. Det gjelder å være selvhjulpen i alle situasjoner, sier den driftige radiohandleren på Mysen.»

Tv-apparat nr. 2 i Norge

Kristiansen var grytidlig ute med å koble seg til tv-alderen. NRK begynte prøvesendinger på begynnelsen av 1958, og overførte VM i ishockey på Jordal Amfi. Prøvebildet (se foto) fikk oppstart et par år før. Harald hektet seg på, monterte tv-antenne og fikk tak i tv-apparat som ble registrert som nr. 2 i Norge. Apparatet ble montert i et av vinduene i butikken og folk sto i kø for å se på prøvebildet. (Før VM i ishockey kjøpe vi tv av Harald, da huset allerede hadde antenne. Det hadde norsk lisens nr. 537. Stua var så full under kampene at vi hadde problemer med å komme inn selv. I begynnelsen forsøkte mamma å beverte de som kom, men ga snart opp. Vi i familien søkte tilflukt på kjøkkenet. Jeg kjente nesten ingen av de som kom for å se.)

Harald tok kurs for å få sertifikat til å reparere tv-er og satte i gang med salg og service. Butikken vokste i volum

Forhandlere på kurs for å lære å reparere de nye TV-apparatene. Harald Kristiansen i forgrunnen. (Ca. 1958.) (Foto: Fam. Kristiansen.)

og omsetning. Harald Hansen og Harald Gjeterud ble ansatt i serviceavdelingen, som nå var flyttet til eget lokale i Stemmebakken (Lillebyveien, nå Gerd Pettersens vei)) ved Vandugbakken. Senere ble også Kalle Lindquist ansatt her. Sverre Skjørshammer monterte tv-antenn over hele distriktet. Snart vokste det en skog av antenner rundt på husmønene. Også kassene som tv-apparatene ble montert i, ble stort sett produsert på Mysen møbelindustri.

Farge-tv

I 1972 ble farge-tv introdusert i Norge, og implementert i NRKs sendinger. Nå begynte en ny tv-boom med rekordomsetning av nye tv-apparater. Også her var Harald blant de første i

landet som tok dette inn i varespekteret. Gjennom 1970-årene fulgte en rask utvikling på elektronikkens område. Haralds teft for hva som ville slå an, loset forretningen trygt gjennom nyhetenes brokete farvann.

Lampeavdelingen

Jeg tror at Harald huset en kunstner-åre i all hemmelighet. I hvert fall hadde han et sikkert øye for det som både var vakkert, hensiktsmessig og praktisk. Det preget lampeavdelingen hans, som alltid var innbydende og inviterende. Han var god til å rådgi kundene slik at de fikk den rette lampa til akkurat den plassen i hjemmet deres.

Men én gang forregnet han seg.

Det var da de flotte, ultramoderne, danskproduserte hengelampene kom på markedet rundt 1970, tegnet av et lite knippe industridesignere som senere ble verdensberømte. De var dyre og smarte, og Harald ble begeistret og tok inn en del av dem. Men der gikk han fem på. Markedet på Mysen og i Indre Østfold var et annet sted mentalt enn der tankegangen bak disse lampene befant seg. De er blitt ikoniske og kostbare samleobjekter over hele verden den dag i dag. Men de ble hengende i lampeavdelingen hos Harald. Flere av dem havnet til slutt i det koselige familiehjemmet i Skogveien 18 som Harald og Dagny fikk bygget på slutten av 1950-årene.

Et butikkvindu hos Kristiansen fra slutten av 1950-tallet. Dette er nostalgi for oss som levde da. Legg merke til vaskemaskinene med vri-rulle. De hadde kun vaske- og skyllefunksjon. Sentrifugene kom langt senere. Legg også merke til lampene. Kristiansen var en god lampebutikk. (Foto: Fam. Kristiansen.)

Serviceavdelingen

Service og reparasjoner av hele hvitevaresektoren og av radioapparater og tv-er var en selvfølge. Dette var aldri noen stor netto inntektskilde, men en nødvendighet som kundene forventet og som bygde forretningens renommé og troverdighet.

Dette la Harald stor vekt på gjennom sin forretningsvirksomhet. Det ble mange reiser rundt i Østfold for å fikse ting som plutselig ikke fungerte. Harald fortalte at han kunne reise ut til en fortvilet kunde på lørdagskvelden som hadde en svart tv, for å sette inn stikk-kontakten som var skubbet av under rengjøring. Da var det om å gjøre å sette opp en godmodig mine.

Elkjøp-kjeden

Harald var en av de første som knyttet forretningen sin til Elkjøp-kjeden. Denne ble dannet på begynnelsen av 1962, da 33 elektroforhandlere slo seg sammen for å starte en frivillig fagkjede for elektrohandel. Harald var én av de 33. Også her var hans teft for markedets krav og utvikling en avgjørende faktor. Etter hvert utviklet selskapet seg til et konsern med heleide butikker og forretninger, ved bruk av franchetagere. Det ble arrangert årlige konferanser der man diskuterte utviklingen i markedet og hvilke nye varegrupper som skulle tas inn i sortimentet. Harald var en av de første som kjøpte aksjer og investerte i selskapet, og hadde en fremskutt

Butikken rundt 1970. (Foto: Fam. Kristiansen.)

posisjon i fellesskapet gjennom hele sin resterende forretningsperiode. Hans kunnskaper og fingertuppfølelse for hva som ville fungere og slå an, nøt stor respekt i bransjen.

Momarkedet

Harald var med i arbeidet rundt Momarkedet fra første stund. Blant annet sto han for høyttaleranlegget på scenen før alt tok helt av og ble kjempestort. Han hadde også salgsstand og solgte godt allerede i de formative årene for markedsuka. Ut over i 1960-årene vokste publikumtilstrømmingen voldsomt. Salget gjennom forretnings-utstillinger under Momarkedet ble en begivenhet, og viktig for Mysenforretningenes renommé i markedets brede nedslagsfelt. Det var travelt og vel så det i tiden før, under og etter markedsuka, noe ikke minst de tre døtrene Grethe, Marit og Gerd fremdeles tenker tilbake på med gode følelser. Også far syntes det var moro, og en flott forandring i hverdagens jevne travelhet.

Salget av forretningen

Egil Nøkleby begynte hos Harald i 1972, og ble både servicemann og ekspeditør. Egil var yngstemann i

butikken, men likevel den ansatte med tydeligst teft og interesse for butikkdrift og salg. Evnene hans var åpenbare for ringreven som var arbeidsgiver.

Ut over i 1970-årene kjente Harald at han begynte å nærme seg pensjonsalder, og merket at han begynte å gå litt lei av kjøret for å holde forretningen i god form. Hvem skulle han kontakte for å tilby overtakelse og videreføring?

Valget ble enkelt. Egil Nøkleby pekte seg ut. Harald tok kontakt og de ble enige om å sette opp en kontrakt. Denne ble formalisert, og Egil overtok bedriften, varebeholdningen og serviceavdelingen i Stemmebakken pr. 01.01.1980. Salgsbetingelsene ble smidige for Egil, og greie for Harald.

Nå ble Harald pensjonist i en alder av 67 år. I en kort periode var Harald behjelpelig for Egil med overlapping rundt praktiske ting ved forretningsdriften, til Egil kjente at han sto trygt på egne ben.

Kilder:

- Grethe Kristiansen.
- Marit Klæboe, f. Kristiansen.
- Gerd Nilsen, f. Kristiansen.
- Philips-Posten nr. 23, 1956.
- Egne erindringer.

H. Kristiansen,
første annonse
i *Indre Smaalenenes*
Avis 8.12.1947.

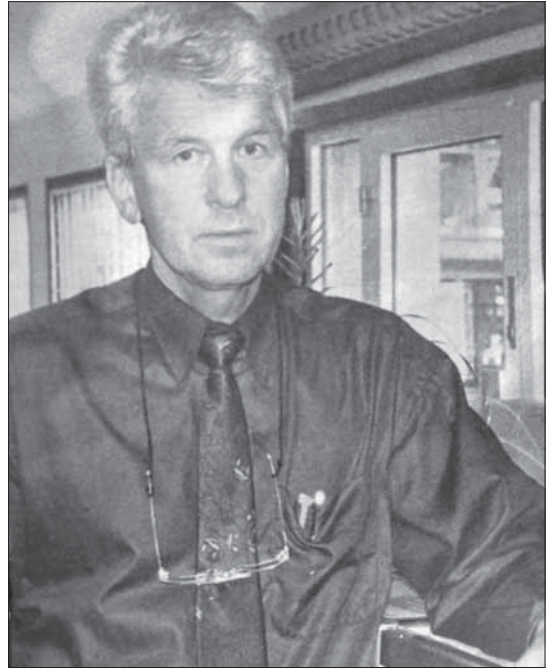
Nøkleby Elkjøp

Av Dag Mysen

Egil Nøkleby ble født 7. mai i 1946, og hadde de første barneåra i Trøgstad. Faren *Einar Nøkleby* kom til Mysen i 1951, etter å ha drevet landhandel, bensinstasjon og pensjonat i Båstad i Trøgstad. Han ble kjendis på Mysen for innsatsen sin i Flaggtreff og i Røde Kors. Einar stiftet først orienteringsklubben Pan i Trøgstad, og da han flyttet til Mysen, stiftet han bygdas orienteringsklubb Flaggtreff. Klubbhuset i Trømborg, Einarbu, er oppkalt etter ham. Han var primus motor da de satte opp det første Einarbu, som brant.

Han og familien overtok bygget og butikken til Valebjørg (senere Bjørn Smestad) i Vandugbakken, og bodde i andre etasje der. Her drev han butikken i fire–fem år inntil han bygde hus på Sorenskriverjordet, flyttet dit og ble regnskapsfører for Flataker, som drev agentur for Nora og Ringnes. Deretter ble han regnskapsfører for Hærland slakteri. Han avsluttet yrkeslivet som regnskapsfører for Mysen og Omegn Røde Kors. Da hadde foreningen vokst til en bedrift som trengte en heltidsansatt som kunne holde skuta på rett kurs og holde orden på en mangfoldighet av tråder til alle kanter.

Egil ble interessert i butikkdrift fra barnsben av. Han begynte som tenåring i Gundelsbys farvehandel i Jernbanegata, som ekspeditør og alt-mulig-mann. Her var han noen få år til han startet i Elverkets butikk på Heggan i 1967. Her ble han med

Egil foran butikken da den holdt til i Meieriveien 2. (Foto: Indre Smaalenenes Avis.)

én gang en drivkraft til å drive opp butikken, som stort sett solgte lamper og småelektriske artikler. Det første året ble omsetningen doblet. Han utvidet salgsspekteret med hvitevarer og posisjonerte butikken som en elektrisk forretning. Det likte ikke styret for Elverket. De ønsket ikke en butikk i Elverkets regi som konkurrerte med de øvrige elektriske forretningene på Mysen, og bestemte at butikken skulle trappes ned igjen til kun å selge lamper og småartikler.

Da brøt Egil opp og begynte i butikken til Harald Kristiansen, der han var ønsket og etterspurt. Vi er nå kommet til året 1972. Her ble han i utgangspunktet satt inn i service-

TELKJØP

FORRETNINGSOVERDRAGELSE

Fra og med 1. januar i år overtas min forretning av Nøkleby Elkjøp A/S ved herr Egil Nøkleby, som i mange år har vært min medarbeider. Jeg takker mine kunder for tillit og behagelig forretningsforbindelse gjennom 32 år, og jeg håper at den samme tillit vil komme den nye eier tilgode.

Harald Kristiansen

Vi ønsker gamle og nye kunder velkommen. Vi vil alltid bestrebe oss på å kunne gi våre kunder de beste tilbud og den beste service.

Nøkleby Elkjøp A/S
Egil Nøkleby

**Vi holder stengt onsdag 2. og torsdag 3. januar
på grunn av vareopptelling.**

Fredag 4. januar åpner vi med et

DUNDRENDE VAREOPPTELLINGSSALG

som varer til og med 19. januar.

**Velkommen til å se våre
VIRKELIG GODE TILBUD!**

**NØKLEBY
TELKJØP A/S**

David Blids gate, Mysen — Tlf. 89 15 48

Forretningsoverdragelse fra Harald Kristiansen. Indre Smaalenenes Avis, onsdag 2. januar 1980.

avdelingen, men smatt samtidig inn i rollen som selger og ekspeditør, noe som lå naturlig for Egil. Harald

styrte skuta og hadde i tillegg hele regnskapsførselen selv. Han hadde en slags sjette sans og teft for trender

i tiden, og hva som var riktig å satse på. De var seks i butikken: Harald, Hans Østeby, Harald Gjeterud, Sverre Skjørshammer, Harald Hansen og Egil.

Egil overtar i 1980

Harald Kristiansen ga seg da han ble 71 år. Han sto frem som et godt menneske som formet et blomstrende miljø i butikken sin. Det var naturlig å overdra butikken til Egil, som fikk tilbud av Harald om å overta. De ble enige om en smidig overdragelse.

Nøkleby Elkjøp

Egil overtok varebeholdningen og de ansatte. Hans Østeby og Sverre Skjørshammer gikk etter hvert av med pensjon, og Harald Gjeterud begynte i serviceavdelingen hos Kviserud. Harald Hansen gikk over til Hafslund. Inn kom Jan Eddie Gundersen, Tor Gasman og Svein Fengås. De tre jobbet på verkstedet som Egil kjøpte og skaffet seg i Stemmebakken (Lillebyveien) ved Vandugbakken.

Butikken fortsatte sin lokalisering til David Blids gate, der Dag Mysen overtok som eier av gården i 1984. I butikken var Egil og Kjell Haugbro. Egils kone Evy var heltidsansatt og tok hånd om regnskapet, samtidig som hun hjalp til i butikken når det knep. Berit Degnes var deltidsansatt.

Senere gikk Tor Gasman over til Philips i Oslo, og John Harry Berg kom inn i stedet.

Ny nasjonal logo

I 1982 ble butikk-logoen forandret. Harald Kristiansen hadde allerede gått inn i Elkjøp-kjeden da den ble startet. Egil fortsatte som franchise-innehaver

Egil Nøkleby i butikken i David Blids gate. På grunn av vannskade ble alt arkivmaterialet og bildene fra butikklivet til Egil og Evy ødelagt. Dette fotoet er tatt av Indre Smaalenenes Avis.

i Elkjøp-kjeden som selvstendig butikk-eier. I 1982 fikk alle forretningene som var knyttet til kjeden, lik logo over hele landet. Det ble årlige kurser og informasjonsmøter for varer, og samtaler om hva som skulle tas inn i varespekteret.

Momarkedet

1980-årene var Momarkedets glansperiode. Egil hadde selvfølgelig stand der. Her var det fullt kjøp før, under og etter markedsuka. Folk fra hele den søndre delen av Østlandet ventet til Momarked-uka med å handle små og store kapitalvarer i hvite- og brunvarebransjen. Arbeidet rundt det eventyrlige salget under markedet strakk seg over vel en måned. Da ble det mye overtid og lite søvn. Det var utkjøring på kveldstid over hele

Østfold, Akershus og Oslo. Det var intenst, moro og slitsomt.

Utover i 1990-åra begynte trafikken til Momarkedet å dabbe av. Tusenfryd tok mye av glansen fra tivoliet under markedsuka, og tv fikk tak i like gode stjerneprogram som Røde Kors kunne trekke til Mysen. Ved tusenårsskiftet var det over.

Varespekteret mangedobles

Rundt 1980 begynte den digitale tidsalder. Nye vareslag ble introdusert, som videomaskiner og videokameraer. Samtidig begynte en rivende utvikling i radiobransjen med faste FM-stasjoner. Det førte til ny interesse for radio og til kjempesalg av nye FM-radioer. Og da vi tippet over i 90-årene begynte mobilapparatene å bli allemannseie, samtidig som de gamle fugleskremslene av noen tv-antennor ble byttet ut med modere parabol-tallerkener. Da kom også dattera Kristin inn som ekstrahjelp ved siden av skolegangen hennes.

Butikken flytter

Ut over i 1990-årene ble lokalet i David Blids gate 23 med sine 140 kvm. for lite for en tidsriktig el-butikk. Varespektret hadde eksplodert på få år og krevde mer plass. Egil flyttet butikken over til det gamle lokalet til Leif Mysen A/S på andre siden av Meieriveien, Meieriveien 1, med sine 300 kvm.

Her drev Egil og Evy butikken i et par år. Nå fikk de vist frem et bredere spekter av produktene sine. Samtidig begynte de å ta del i den nye forretningsdelen med data-maskiner og -utstyr.

Da hadde Evy og Egil diskutert en

tid seg imellom om det var riktig å fortsette stort lenger i det kjøret og tempoet som forretningsdriften krevde for å blomstre videre. Nå hadde de forretningen i lokaler som kunne romme en god butikk en tid fremover. I år 2000 kastet de derfor inn håndkleet og solgte Nøkleby Elkjøp til Jørn Grav fra Trøgstad. Samtidig solgte de service-bygget sitt i Lillebyveien. Da var Egil 54 år.

Egil og Evy hadde gjennom de formative årene i kjedens oppbygging kjøpt aksjer i Elkjøp-konsernet. Aksjene og salget av forretningen skaffet dem en grei førtidspensjon frem til oppnådd pensjonsalder.

Mysen Elkjøp og Opsahljordet

Jørn drev butikken videre under navnet Mysen Elkjøp. Han drev i Meieriveien i to år, men flyttet forretningen til det nye bygget på Opsahljordet som rommet Mysen Elkjøp, en kafeteria og Rema 1000.

Her drev begge forretningene og kafeteriaen godt til Lidl bygget sitt bygg et par hundre meter sønnenfor. Lidl gikk konkurs etter et par-tre år. Da kjøpte Rema 1000 opp alle Lidl-lokalene i Norge og flyttet sine Rema-butikker inn i stedet, også på Mysen. Mysen Elkjøp ble alene igjen i bygget de leide i, men de drev forretningen frem til 2010. Da ble Mysen Elkjøp lagt ned.

Litt etter kom Maxbo inn som driftig og fremgangsrik leietaker i bygget. Her driver de fremdeles en god forretning.

Kilder:

- Egil og Evy Nøkleby.
- Egne erindringer.

Guttedager i 1930-åras Mysen

Redigert av Dag Mysen

Det er underlig å tenke over den dramatiske forskjellen det er på den oppveksten vi veteraner hadde i trygge Mysen, og den som våre barnebarn og oldebarn opplever i dag. Vi var ute og sportet hver dag, året rundt, og ble gjennomtrente, sterke og uvørne. Vi drev med farligheter som ville tatt livet av dagens barn, men som vi mestret og elsket. Vi ble eksperter på å falle uten å skade oss, selv om vi nesten alltid hadde skrubbsår og blåmerker. Byen og naturen omkring var vår boltreplass sommer som vinter, og vi bygde hytter, hoppbakker og slalombakker uten å bli forstyrret av voksne. Vi levde våre egne liv som oppfinnsomme og skapende barn som hele tiden utviklet ferdigheter og mestringsarenaer som ligger så langt utenpå det som er vanlig for barn i dag at det kan høres ut som «løgn og forbannet dikt» når vi forteller.

Erik Wågen har skrevet om hva gutter på Mysen drev med på vinterstid i 30-åra. Det er hakket villere og mer ekstremt enn hva vi tøyde oss til 20 år senere, men det er først og fremst fordi Mysens gater var ustrødde og gjerne isbelagte vinterstid i 30-åra fordi bøndene kjørte hest og slede og skulle ha det glatt, og det så og si ikke var biler.

Her er Eriks fornøyelige beretninger med hans egne ord:

«Løgn og forbannet dikt?»

Om Korterudbakken

La det være sagt aller først at jeg har vært i tvil om jeg skal fortelle historien om Korterudbakken. I ettertid er fortellingen så lite troende at jeg kanskje helst skulle la det være. Denne bratte bakken ned fra Korterud (som var en villa og en brusfabrikk der Torggata 20 nå er bygget) til Smedgaten er en spesiell veistump der det ikke var forbudt å kjøre bil, men der ingen kunne klare å kjøre opp. Bare ved at par tilfelle var det noen som tok sjansen på å kjøre ned, og klarte det uten følger, men det skjedde muligens som følge av en misforståelse.

Korterudbakken heter den, og er kanskje 50 meter lang, og bratt, men ikke med de 45 graders vinkel som jeg trodde som gutt. Langs bakken var det et trestakitt som gamle og andre prøvde å holde seg fast i på glatte vinterdager.

Alle som kjente meg som gutt vil neppe ha problemer med å tro meg, selv om denne fortellingen for mange vil fremstå som drøye overdrivelser. Med hånden på hjertet: det jeg forteller er den hele og fulle sannhet.

Gjennom flere år var Korterudbakken det rene eldorado for oss guttene i Smedgaten: John Herland, Wiktor Lunde, Arnulf Bye, Finn Thorsen, Kjell Knarvik og mange flere som jeg ikke husker navnet på i dag. Så snart det kom sne, og aller helst en liten kakelinne etterpå, begynte livet i Korterudbakken. Til å begynne med slet vi jo litt med å få til den fine sklien som ga det riktig glatte underlaget. Men snart var skli-banen stålblank og så glatt som mulig, polert og ferdig, og livsfarlig for alminnelige folk som skulle gå bakken opp og ned. Sklien gikk fra toppen og ned i Nikolaishaven, tvers over Smedgaten. (Nikolaishaven lå der bensinstasjonen ligger nå, og

Korterudbakken der gårdsdagens barn tøyde grensene med vågal lek! Postkort Jul Aage Krosby.

var et «friområde» for oss barn.) Det hendte at vi vannet sklien. Da pleide fru Dahl å komme ut med askeskuffen og strø aske på isen, men den asken ble jo polert vekk i en fart. Det var nærmest umulig for folk flest å klare å ta seg opp bakken. Selv fru Dahls stakitt-gjerde strakk ikke til.

Første nivå

Første fase i mitt Korterudbakkenliv tror jeg var da jeg var rundt 10 år, altså omkring 1930, da jeg hadde bodd på Borgenhus et år. Det var selvfølgelig en praktfull akealder, og den strakte seg så vidt jeg kan huske over et par-tre år. Den gangen fantes det ikke noe så fint som skli- eller ake-brett. Vi akte på trebiter, men finest var papp-plater, og det gikk utfor bakken så det ulte.

Utviklingen fra trebiter og papp-plater til reklameskilt (i metall), skjedde over sommeren, og jeg var

den første. Jeg fikk et skilt av Bestemor (Holthe), og du store verden hvor det gikk! Hadde den gamle damen visst hva hun bidro til, ville hun ha dånt av skrekk!

Slikt smitter, og snart hadde vi reklameskilt alle sammen, og vi krysset Smedgaten i en enorm fart. Det lød nærmest som et «huitsch» i det vi smatt over gaten og ned i Nikolaishaven. Vi skvatt mange meter i det vi smatt over fortauskanten. Det hadde nok gjort seg med nyrebelter.

Nå var det jo ikke biltrafikk å snakke om i Smedgaten den gangen. Derimot gikk det mye hest med slede i gaten. Mysen hadde et relativt stort omland med trafikk av bønder til og fra stasjonen, meieriet og forretningene, og mye av trafikken gikk i Smedgaten. Det var derfor ikke få hester og skysskarer som ble skremt av «ulldotter» som kom farende ned

Korterudbakken og fór over gaten rett foran hestesnutene.

I kjøringen utfor Korterudbakken var vi nokså like både i fart og modighet, med John Herland som en av de beste. Dette gjaldt den første tiden. Senere tok vi ham igjen, flere av oss. Det viste seg at gymnastikktimene under Jørgen Bakkes kommando bygget fysikken vår godt, og slik at vi ble meget flinke og nokså jevnbyrdige. Min beskjedenhet forbyr meg å si at om jeg ikke var den beste, så var jeg tett opp under. Etter at det kom klager på oss, begynte vi å sette vakt i gaten.

Neste nivå: skobespar!

Det var, for å si det mildt, helt fantastisk hva vi guttene klarte å gjøre i Korterudbakken. Så skulle det vise seg at dette bare var den spede begynnelsen. Fortsettelsen var meget verre!

Unge mennesker i dag vet ikke hva «Nugget» eller «Knuppen» skobespar er, eller var for noe. Når jeg fikk mine beksømstøvler tilbake fra skomakeren etter halvsåling, var det benyttet et slags grønnlig lær som ble kalt Bjørnelær til arbeidet. Det var meget sterkere enn det vanlige læret, og var selvfølgelig noe dyrere. En slik halvsåling sto ikke lenger enn i fire–fem uker med vår ekstreme bruk, uten skobespar.

Den første kvelden ny-halvsålte støvler var i huset, ble skobespar, hammer og den lille ambolten hentet frem. Så var det å slå disse jernstiftene inn i læret. De var runde, noe mindre enn en ti-øring, og med tre spisser. Da støvlene ble ferdige, hadde de fått en jernbeslått såle. Og spør om det ga fart i

Korterudbakken! For nå var tiden moden til å forlate akemetoden. Nå var det akrobatikken som kom inn i vår verden!

Etter et par dager var støvlenes jernsåle blitt blankslitt. Det førte til stor fart når vi 10–15 meter før bakken løp til for å få ekstra drag og så gikk det utfor. Det gikk nifst fort. Vi fór tvers over Smedgaten der vi hadde hopp på fortauskanten og suste opptil 10 meter gjennom luften ned i Nikolaishaven der vi svingte til høyre og stoppet. Du store verden for fine opplevelser! Vi ble flinkere og flinkere for hver dag, og hadde en balanse i kroppen som var helt utrolig. Slik jeg husker det, var farten på jernsålene like stor som den vi fikk på metall-akebrettene.

Hver lengde ble registrert av foregående hopper. Vi hadde jo hæljern alle sammen og passet på å sette et ekstra godt hælmerke ved nedslaget.

Denne sporten videreførte vi da vi begynte på Middelskolen, der vi laget en lang sklie med hopp. Også her hoppet vi temmelig langt, men farten var jo ingenting i forhold til i Korterudbakken. Selvfølgelig hadde vi Korterudbakke-gutta en stor fordel fremfor de andre guttene som kom fra alle kanter i en stor omkrets. Vi hadde langt større erfaring og bedre disiplin over kroppen. Jeg husker at jeg en gang ble Middelskolemester med et hopp på nesten åtte meter, noen desimeter foran Asbjørn Lie fra Rakkestad. (Middelskolen var det gamle skolebygget som lå der Mysen bibliotek ligger i dag. Sklibanen lå helt inntil gjerdet mot kirkegården bak folkeskolebygningen, i dag Kulturtorget. Den var i bruk helt til området ble nedbygd av ny

gymnastikksal. Jeg husker jeg avanserte fra papp-plater til å stå på bek-sønstøvler da jeg var 11–12 år. Men skobespar var da ute av bruk, så farten ble mindre. Men du verden hvor moro det var, og du verden hvor vi datt og slo oss før vi behersket utfordringen.)

Siste nivå: Skøyter!

Siste fase i Korterudbakkens historie fra guttedagene er nærmest et eventyr, men slett ikke «løgn og forbannet dikt»! Nå var tiden moden for å bruke skøyter i vår ferd ned bakken. Og skøyter ble det. Farten frem til toppen av bakken ble nå større, i det vi kunne gå lenger tilbake og skøyte opp farta. Akrobatikken ble utvidet og vi greide det, og det ble enda mere moro! Ingen av oss var redde. Vi mente det var ufarlig, og det var kanskje det. (Da var guttene blitt 15–16 år gamle og gikk på Middelskolen.)

Vaktholdet i Smedgaten ble skjerpet. Hester og biler ble stoppet, for det var for sent for oss som hadde satt utfor å stoppe før vi hadde landet nede i Nikolaishaven. (Voksne tok hensyn til barn som lekte i gatene.) Og nå var det enda lengre hopp. Det står for meg som at vi hoppet 12 meter eller lengre. Jeg kan i dag ikke huske at noen av oss ble skadet eller ødelagt på noen måte. Selvfølgelig hendte det at en og annen kom bort i noe som gjorde at vi mistet balansen og falt. Men det gjorde ikke noe, da vi var blitt eksperter på å falle.

Jeg tror bestemt at uten den fine gymnastikken som vi hadde under skolestyrer Jørgen Bakke (på Middelskolen), hadde vi ikke kunnet ha all den fine moroen vi hadde i Korterudbakken.

Om å gå på skøyter og ake kjelke i 30-årene

I begynnelsen av 30-årene fantes det så og si ikke biler. Svært få hadde privatbiler, men det gikk noen små lastebiler langs gater og veier som ikke var asfaltert eller stenlagt. Slikt som senere. Det var grus. Først i siste halvdel av 30-årene ble flere av gatene i Mysen stenlagt av finhuggede stener, cirka 10 cm i firkant. De var hugget ved Iddefjorden av arbeidsløse stenhuggere og lagt i Mysens gater av arbeidsløse Mysenboere. Det var med andre ord «nødsarbeid». (Man fikk ikke slike offentlige ytelser uten å yte noe tilbake.)

Det meste av trafikken både i gatene og på veiene utenfor Mysen foregikk med hest og vogn om sommeren, og hest og slede om vinteren. Den gang ble ikke sledeføret ødelagt verken av salting eller sandstrøing. Meget sjelden var gater og veier sneløse vinterstid, og vi gikk på skøyter i gatene, særlig etter mildvær da sneen var blitt til holke.

Om vinteren var det store sneploger som ryddet gater og veier. Og det var et morsomt sirkus når plogen gikk. Foran plogen gikk fra to til seks hester for å trekke den tunge redskapen, alt etter hvor meget sne som var kommet. Det var flere menn som samarbeidet om føringen av sneplogen og hestene, og etter plogen fulgte alltid en liten skare barn.

Nyplogede gater fulgt av et par dagers nedkjøring av løs sne, og så et døgns mildvær etterfulgt av kuldegrader, og vi fikk verdens fineste skøytebane som var speilglatt kilometer på kilometer! Og vi visste å

bruke gatene, akkurat som hollenderne brukte sine kanaler, i hver fall nesten. Fra hjemmet mitt i Borgenhus (øverst i Høgliveien) og ned til Smedgaten sto vi på skøyter i sammenhengende kjøring. At det gikk an!

Henge på sleder

Det ble en alminnelig sport å henge på med sleder som kom inn fra omlandet, både når morgenmelken ble kjørt inn (mellom kl. 07 og 08), og ved andre besøk på dagtid og om kveldene. Vi var kjappe til å henge oss bak sleden, og der hang vi.

Etter hvert kunne vi bli temmelig uglesett av kjørekarene, og svepen ble inventar i sleden. Vi fikk våre rapp, men lærte raskt. Vi fikk tak i svært tykk ståltråd, stiv og hard, og bøyet til en krok i den ene enden og et håndtak i den andre. Kroken kunne vel være vel en meter lang, og da kunne ikke svepen nå oss. Resultatet ble ofte at bonden eller hvem det nå var stoppet, hoppet ut av sleden og forsøkte å få tak i oss. Det var like fåfengt hver gang. Ikke hjalp det å jage på hesten heller, for da ble det jo bare enda morsommere.

En dag stoppet brukseier Sollie ved Rustad mølle og fortalte meg at om det ikke ble slutt på denne trafikken skulle han snakke med far min. Da jeg fortalte far dette, sa han at jeg burde passe meg litt, for Sollie kjente far godt, og han sa det ikke var umulig at han også kjente meg. Men Sollie rapporterte meg aldri, hverken til far eller til politi Hansen, som han også hadde truet med.

Nå hadde vi også flere venner blant kjørekarene, og sa de fra at nå fikk vi la være å tynge lasset oppoverbakke,

slapp vi med én gang. Hyggeligst var de fire kjørekarene som brakte varer ut fra jernbanestasjonens pakkhus. De snakket med oss og var venner med oss. Men de holdt jo aldri noe særlig fart på doningene sine, og var lite spennende.

Som med alt annet, ble det utvikling også i denne trafikken. Det kom etter hvert flere av de små lastebilene som nok kunne holde en fart av rundt 30 km/t. Da var vi også litt eldre og hadde fått en rik erfaring. Vi visste stort sett om de flekkene der snøen og isen ikke lå så lenge.

Flere sene ettermiddager og kvelder, når det var så mørkt at sjåføren ikke så lett kunne se at jeg hang på, var jeg noen ganger med helt til Askim, 12 kilometers vei fra Mysen. Når vi nærmet oss et felt i veien der det ikke var is, trakk jeg nærmere lastebilen, la armene over karmen på lasteplanet og hang der til feltet var passert. Det var aldri vanskelig å få tilsvarende skyss tilbake igjen.

Jeg husker ikke noe tilfelle der en av guttene ble skadet alvorlig. At vi en og annen gang bommet og falt og slo oss kraftig, hørte bare med til spillet. Noe måtte vi betale for vår dristighet. Jeg får vel også si at det ikke var så mange av oss som drev denne trafikken. Disse fine gatene og veiene ga oss også finfine akeforhold. Ikke minst var Høitorpveien med sin omkring 500 meter lange strekning en svært fin akebakke. Vi ungene på Borgenhus (det store, hvite huset øverst i Høgliveien, ovenfor Høgli sykehus) sto på sparkstøtting like fra gårdsplassen og ned til Smedgaten. Vi ble etter hvert rene eksperter til å beregne vinkler

og til å legge over, ta svinger med skliing osv. Det skjedde så og si ikke at vi bommet i beregningene. De to bakkene fra Borgenhus og ned til sletta er skikkelig bratte.

Værre, og meget farligere, ble det da vi gikk over til kjelken. Willy og Arne Johnsen var brødre og de hadde en lang fin kjelke der vi kunne få plass til seks–syv stykker om vi satt tett sammen. Vi benyttet ikke styrestang. Willy satt alltid forrest og hadde skøyter på bena. Det var han som styrte. Aller bakerst satt Arne, også han med skøyter på bena. Han var hjelpestyrmann, for kjelken var svært lang. Vi andre satt med bena på meiene.

På «sletta» bak Høitorp gård startet vi. Arne løp kjelken i gang, og når farten var der, hoppet han på plass bakpå. Vi la oss forover alle sammen for å få minst mulig luftmotstand. Det gikk nedover nærmest som et ul! Det skjedde aldri noe galt. Men det kunne jo ha kommet noe eller noen ut i veien. Da ville vi aldri rukkit å stoppe.

Willy og Arne var fremragende styrmenn og de mestret kjelken til fullkommenhet. Jeg har ikke tall på alle de gangen jeg akte med dem. Det kritiske punktet var da vi raste over Smedgaten mellom bestemor Hothes hus og Janna Hansens. Vi hadde alltid stående en vakt i gatekrysset, men visste aldri om bileierne ville forstå at de måtte stoppe.

Saken var den at når vi hadde sust over Smedgaten fór vi gjennom en knapp meter bred port i et nettingjerde, opp i haven til Melleby. Hva som ville skjedd dersom Melleby eller konen tilfeldigvis hadde stått i porten

sin, skal være usagt. Alle de gangene vi akte på denne måten, bommet Willy og Arne aldri på åpningen, skjønt det ikke var mange centimetrene klaring på hver side av kjelken. Den gangen var dette en ren selvfølghelighet. I dag står det for meg som eventyrlig og som eleganse.

Enkelte vinterkvelder akte vi i Vandugbakken. Den er omkring tre kilometer lang, fra toppen av raet og ned i Mysen. For vi startet helt oppe på Høgda (veien gikk over raet, ikke gjennom, som nå), passerte over riksveien gjennom krysset ved Momarken og fortsatte strake veien ned til Mysen.

Vi var klar over at vi var lite elsket i Vandugbakken. Faremomentet telte nok sterkt for voksne ansvarlige mennesker som var vitne til vår ville ferd nedover. Politibetjent Hansen ble varslet ved et par anledninger. Han fikk strødd et belte på rundt 20 meter med sand nede i «dumpa», før veien fortsatte opp i Mysen. Da vi kom, sto han og så på. Vi kjørte gjennom beltet slik at det gnitret kraftig, og var igjennom som om det ikke var strødd et sandkorn.

Kort tid etter sto han igjen i «dumpa» da vi kom. Hansen hadde bare ett å gjøre: han hoppet til side det forreste han kunne. Men i farten fikk han røsket til seg noen toppluer som dermed var tapt for alltid. Ingen av oss kunne tenke tanken å gå til politiet og kreve tilbake luene. Men etter det ble det ikke akt noe mer i Vandugbakken den vinteren.

En siste akehistorie handler om en aketur jeg er glad jeg slapp fra på en grei måte. En mann som het Martin

Ekeberg, gartner hos Wiig, hadde kjøpt seg en rattkjelke utenom det vanlige. Den var en halv gang bredere og en halv gang lengre enn de rattkjelkene som var i vanlig handel. En søndag formiddag møtte jeg ham et stykke oppe i Vandugbakken. Han var i følge med et par andre. Om jeg hadde lyst til å være med og teste den nye kjelken? Det var selvfølgelig ikke nei i min munn.

Vi gikk til toppen av Høgda og fem mann fylte kjelken da vi satte utfor med Martin ved rattet. Han var ivrig friidrettsmann og ingen «spjæling». Fy farikern som det gikk! Vi suste nedover og fikk en fantastisk fart. For første gang var jeg skikkelig redd. Det var sannelig bra at dette foregikk i kirketiden! Da vi kom ned i «Dumpa» hørte jeg Marin skrike at vi måtte holde oss fast, for «det er ikke sikkert jeg greier svingen». Det gjorde han da heller ikke. Vi ble presset så langt til høyre i svingen at vi måtte kjøre innom bensinstasjonen hos Hans S. Olsen. Der var det bar betong. Der buttet det kraftig, men vi kjørte over mens det gnistret varme rundt oss.

«Jaggu gikk det bra denne gangen også», utbrøt Martin. «Selg denne kjelken litt faderlig fort!», var det en annen som sa. «Takk for turen, jeg skal aldri mer ake med deg!», sa jeg. «Ikke jeg heller», lo Martin.

Martin var en underlig fyr, forresten, snill og blid. En gang fortalte han at han skulle ta doktorgraden på salatblader. «For det er nå en gang slik», sa han, «at man kan ta doktorgraden på hva som helst bare man er flink nok».

Barna og sparkene.

En farlig situasjon i Smedgaten, Mysen.

Vi mottor rett som det er henstillinger fra publikum om å advare mot den uforsiktige trafikk med sparkstøttingene. Det er et under at det ikke skjer flere ulykker enn det gjør sier man, og det er sikkert sant. Det er aldeles for galt at små barn skal leke med sparkstøttinger på sterkt trafikkerte strøk.

Lørdag hadde det nær hendt en alvorlig ulykke i Smedgaten, Mysen. 2 barn kom akende nedover Korterudbakken ned til Smedgaten hvor flere biler trafikkerte. Sparkstøttingen kjørte like på festningsbilen som drev og brøytet vei. Bilen som selv sagt var i sagte fart stoppet med en gang, og det inntraff ingen ulykke. Barna blev liggende på sneplogskjermen, og slapp med skrekken, men tilfellet er igjen en alvorlig advarsel om ikke å la barna leke med sparkstøttinger i sterkt beferdede strøk.

Foreldre og andre voksne brakte sin forskrekkelse om barns uforsvarlige lek inn i Indres spalter, denne artikkelen er sakset fra mandag 23. februar 1931.

MYSEN MINERALVANDFABRIK

anbefaler selters og brus, utmerket vare, tappet av rent kildevann.

ANTH. KORTERUD.

De lykkelige trettiåra

Av Helge Bergland

Erik Wågens barne- og ungdomstid på Mysen skildres i en ramme av økonomisk og familiemessig trygghet i en middelklasse-familie. Alle vokste ikke opp under slike kår. Vår andre store erindrings-leverandør til historielagets «Haakon», Helge Bergland, var i praksis foreldreløs og vokste opp hos sine besteforeldre på plassen Enerhaugen i Sameia. De to var samtidige, men levde i hver sin verden. Her er Helges beskrivelse av litt av sin ungdomstid i bygda:

I 1934 hadde en slumpa til å bli 16 år, og det var beinharde tider i Fedrelandet. Konfirmasjonsdressen til 32 kroner var for lengst i snaueste laget, og hodet var innvendig fylt av de forunderligste drømmer om rikdom og ære. Utvendig rådet stort sett filipensene grunnen, og de første spede skjeggstistrer titta frem, og en fikk lånt en barberkniv og skamfert bort det verste.

Som nevnt var ikke tidene så fylt av optimisme så det gjorde noe. Den eneste, og verste mulighet, var ei «bondehyre» til 15 kroner månan eller der omkring. Som sveitser kunne en kanskje med litt griseflaks komme opp i 25 kroner, med fri tredjehver søndag og uten avansementmuligheter. En ser da bort fra den sosiale status, som var heller svak, og en hadde små sjanser til å sjarmere små «Gummifrøkner» som kunne tjene opp til tretti kroner uka på

kalosjenes samleband, og hadde råd til både silkebluse og tyggegummi.

Som leserne kanskje forstår, holdt vi ungdommer oss i det lengste borte fra skammens bondegårder. Vi rek heller langs veiene og tvinna tommeltotter, og i påvente av noe bedre tok vi et lynkurs i dansens mysterier nede på jernbanebrua (ved Folkenborg). Med grammofon og plata «Gøy på landet» bevega vi oss inn i foxtrottens suggererende verden, uten hjelp fra damer i første omgang, det var flaut nok som det var.

Og mens støvføyka sto, ble det mer og mer gøy på landet. Skjebnen valgte ut sine rytmebegavelser, og Halleluja! En kom på riktig side! Mens et par av de ubegunstigste ble dømt til evig fortapelse i danselokalet «Gran» i Eidsberg, med hjemmebredden som en bitter trøst, mens vi helfrelste foxtrotta oss gjennom en eventyrlig fremtid, og neste trinn på rangstigen var tangoen, og den krevde, foruten at en para beina sine skikkelig, at en hadde mot til å se partneren inn i øya og improvisere med noen sjølvalgte trinn.

Naturligvis hadde en lurt seg inn bakveien eller bestukket kontrollen på lokalet, for hvem hadde råd til å slenge ei hel krone på bordet sånn i ny og ne. Det representerte jo en hel dags slit i potetåkeren eller bak treskeverket. Så jeg skylder nok dessverre skytterlag og syforeningen noen kontingentkroner, ja, jeg var ikke den eneste, men kanskje den verste.

Som nevnt var ikke mulighetene de store. I mellomtiden kunne en lese, foruten Detektivmagasinet og Knoll og Tott, også seriøse beretninger fra Grønland og Polhavet. Det gikk i Nansen og Amundsen på biblioteket, og i mangel av vinterfrakk, kunne en jo drømme om å fryse seg over Grønlandsisen og bli nasjonalhelt.

Men ned i hverdagen kunne det dale undere, som da han Johan, kameraten, fikk snekkerjobb hos han Hans Bjørklund til 12 kroner uka. Og jeg ble grønn av misunnelse og ønsket intenst, og med himmelen som vitne, at om jeg fikk en jobb til 12 kroner uka hele levetida igjennom, med middag til og med, da skulle en ikke kreve mer, men gå på Frelsesarmeens juletreffest og slippe ei hel krone i kollekthatten, og dama med kysehatten ville neie seg helt ned til gulvet, og gi deg en klem, velfortjent!

Nå ble han Johan en riktig hoven blei, som kjøpte seg pipe allerede ved første lønning, og betrodde oss at «Tiedemanns Blå Mix», det var lykken på jorderig, og han tok noen vefortjente magadrag, som midtpunkt i misunnelsens broderring. Eneste trøst var at denne vidunderlige snekker aldri lærte foxtrot, langtifra tango. Med velvillig hjelp av Kong Alkohol kunne det til nød bli en Bestefarsvals uten stil og eleganse. Men som snekker med 12 kroner uka hadde han jo råd til å dumme seg litegrann, han hadde tross alt Tiedemanns Blå Mix i baklomma.

Tross en viss fremgang på foxtrottens stjernehimmel, kom de foresatte frem på og forlangte at nå fikk jeg ta meg til noe nyttig, 16 år, riktignok noe seint utvikla på alle områder, men nå

hadde ikke samfunnet råd til å ha slike arbeidssky individer gående, og med litt assistanse bød det seg en jobb hos en småbruker med husmaling som bifag. Med andre ord, her var det muligheter på mange områder.

Etter et par dagers akklimatisering i den nye jobben, skulle jeg prøve-male for min nye arbeidsgiver, og entret frimodig opp i høyden med mitt malerspann. Men så kom høydeskrekken sigende, bortsett fra at armhulen for lengst var full av maling, og en forståelsesfull malermester så raskt karrierens begrensninger, og jeg ble beordra hjem til ho Litago. Og i ettertid sender jeg takknemlige tanker til alle malermestere som avbryter karrieren uten dikkedarer, og ikke belemrer yrkesmalerstigen med tasseladder.

Nå ble det et småbruks forefallende arbeid, og hver morgen og kveld bar det ned i Mysen til melkelevering i tre- og fire-liters spann til de kondisjonerte, som møtte opp i døren med et smil og et eple eller en smult-ring, og du ble en slags kjendis i Mysens gater, på hilsefot både med pakkhusformannen og hotellgutten på Grand (hotell).

Lørdagskvelden fikk jeg som regel låne den gamle, sta merra. Det sømmer seg ikke å fly gatelangs med noen skarve mjølkespann i tider da folk gikk til kino eller bedehus, såpass forsto da arbeidsgiveren.

Men en lørdagskveld ble skammens beger tømt til bunns og skandalen var fullkommen. I sekstenårsalderen hadde en naturligvis noe på gang. Denne gang het ho noe så pent som Nore og hadde smilt til meg et par ganger og

tent et slags håp, selvfølgelig bare et puss av min livlige fantasi, men dog.

Nå falt det seg slik at den gamle, sta merra og den ungdommelige melkeleverandør ség ned Smedgata i en slags slowfox, mens kinokøen allerede var på plass, innbefatta Nore og alt hennes vesen. Flause til de grader! Og jeg smatta på den utro merra og rødma meg forbi kinokøen. Men merra ville ikke mer, og i stedet for å forsvinne diskret, ytet den heller

litt blomstergjødning til Smedgatas pris, og skammen var fullkommen.

Sjøl om det var gode arbeidsforhold og en var nærmest som familiemedlem å regne, sa jeg opp etter to måneder, tross tårer fra matmor. Jeg hadde vært riktig flink til å bære ved og utføre småærend, og satte, uten falsk beskjedenhets, pris på hennes deilige, hjemmebakke brød, og hva kan vel glede en husmor mer.

Værprofeten Johan Odal

Av Ole E. Ruud (1864–1957)

Ole E. Ruud (1864-1957) fortalte i et intervju 10.10.1953 om husmennene på Søndre Rud, og da spesielt om husmannen Johan Odal.

Ole fortalte at husmennene var nede på gården klokka seks om morgenen og sluttet ved nitida om kvelden på sommeren, og på vinteren ettersom det ble mørkt på kvelden. De skulle være nede på gården hver dag. De hadde jordvei til hyttene, og faren til Ole, Even K. Ruud, hjalp dem med onnene.

Ole fortalte: «En høst som ve hædde jort-åpp skur'n, var de' vont å få tørka. De' var længe før jæ jikk å leste, de'. Så sku kønne' stå ute ette unner åtte da'er. Ja, så hædde kønne' stii ute to-tre da'er, så kām en tå huskællæne,

klokka var tøll om nåtta. Så panka'n på glase' te'n far. «Men håffårno er'e du kan vilja, nå da?» sa'n far. «Vi du ha-inn kønne', så får du kjøre nå,» sa'n Johan Odæl. «Er'u ståkkane gærn!» «Jo, jæ sa-te døm are kællæne æu. Døm kāmmer.» Da kunne'tte'n far lægge sæi te hæller. Da kjørte ve me' tre hestær om nåtta å ælt te'o var fæm om eftan, men da hædde ve kjørt inn ælt samma. Å da ve hædde fått-inn siste lasse', bynte de' å rængne, å det hølte på te jul i ett sett.

Han Johan Odæl var ræine verprofeten. Han hædde no mærker på skjærene å føsjelli'. Men han var flink. De' jikk nesten ette så mye gæli me' han som me' døm som leser ti radion» (gjengitt i muntlig form).

Glimt fra bedehusbevegelsen i Eidsberg

Av Dag Mysen

Utgangspunktet i Haugebevegelsen

Dagens historieforskning vurderer bevegelsen som startet med Hans Nielsen Hauge (1771–1824) som en revolusjonær sosial og åndelig bevegelse. Frem til 1814 møttes de ulovlig, de trosset et eneveldig diktatur med streng sensur og harde straffemetoder, de dannet illegale nettverk rundt hele Norge med forbindelseslinjer blant annet gjennom trykkekunsten som ingen hittil hadde sett maken til.

Tross den strenge sensuren trykket og distribuerte de rundt 150 000 tekster på de åtte årene før Hauge ble arrestert i 1804.

Haugebevegelsen organiserte de omdannende kreftene som gjæret etter revolusjonen i Frankrike, i en støp som fikk stor åndelig, sosial og økonomisk betydning for landet vårt. På sin særegne måte brøt de gjennom den stivnede og lagdelte samfunnsordenen som opprettholdt eneveldet som styringsform. Den ble en kraft for ny nasjonsbygging tuftet på folk flest og ikke på de gamle elitene og eneveldet.

Det var stor enighet om at bevegelsen Hauge satte i gang ble mor til bedehusbevegelsen, avholdsbevegelsen og et viktig utgangspunkt for arbeiderbevegelsen, ja, til hele det frivillige organisasjonslivet av alle slag som fremdeles preger vår norske samfunnsform. Den sees på som medmor til demokrati-tankegangen som slo igjennom i 1880-årene.

Samtidig ble Hauge og hans etterfølgere viktige initiativtakere og gründere i den første bølgen av industrialisering i Norge, i første halvdel av 1800-tallet. Mesteparten av gründervirksomheten som resulterte i denne industrireisningen sprang ut av haugebevegelsen. En viktig side ved bevegelsen som har vært undertrykt og underkommunisert helt til nå, er at Hauge var den første som brukte kvinnelige forkynnere, og som innsatte kvinnelige forsamlingsledere, og at han var den første som skapte spesialiserte arbeidsplasser for handikappede av mange slag. Han prøvde ut kollektivt eierskap i brudd med kapitalismens tankegang og nye former for fordeling av fortjeneste. På alle disse måtene var han mer enn 150 år forut for sin tid. Det er underlig å tenke på hva denne kraften var i stand til på kort tid: Å gjennomhulle diktaturet innefra så effektivt at det falt sammen som et telt uten fester og plugger i årene og tiårene som fulgte. Samtidig injiserte bevegelsen en åndelig utluftning i norsk kristelighet som har satt dagsorden i landet vårt i to århundrer.

Pionerene i Eidsberg

Vi antar at flere eidsberginger ble vakt av Hauge og forkynnelsen hans bevegelse sto for allerede i de formative årene før 1814. Vi vet i hvert fall at det var vekkelse i bygda rundt 1820, og at sogneprest Jens Holmboe og hans sønn personell-kapellan Hans

Peder Holmboe ikke stilte seg i veien for bevegelsens virksomhet.

Typisk for de to første generasjonene i Haugebevegelsen, og ikke minst i våre egner, var at også kvinnelige forkynnere fikk rom og aktelse. Vi aner at en blind kvinne som het Kari Rømskogen var sentral i vekkelsen i Eidsberg rundt 1822, og at Mari Holen som var født i Aremark i 1806, ble et ankerfeste også for de vakte i Trømborg i 1830-årene. Folk ble berørt av disse kvinnes forkynnelse og livsførsel.

Iver Mustorp ble sentral i bygdas haugebevegelse da han kom til Mustorp i 1869. Sammen med kona Marte gjorde han gården til et nav i bygdas kristenliv. Salen på Mustorp rommet mange, og her kom det til å være store samlinger for misjon og indremisjon gjennom mer enn hundre år.

Bevegelsen hadde et klart standpunkt mot fylla i samtiden. Etter at man begynte å brenne brennevin på gårdene, tok overstadig alkoholforbruk helt av i Norge. Selv om lovgivningen etter hvert strammet inn noe på dette, regner man med at bort imot hvert tredje årsverk i første halvdel av 1800-tallet gikk bort i fyll. De som ble vakt av haugebevegelsens forkynnelse valgte en nøktern livsstil som konsekvens av fornyet tro. I tidsrommet fra 1850–1900 snudde bevegelsen og dens sidegrener stemningen i landet vårt slik at fylla ikke lenger hadde taket på de fleste. Her sto de vakte sammen med arbeiderbevegelsen i avholdsarbeidet. Det var om å gjøre å fri flest mulig fra misbrukets ødeleggende grep om folks sosiale og økonomiske velferd.

Norges eldste og største kvinneorganisasjon

Allerede i 1847 ble det stiftet en misjonsforening for menn i Eidsberg, som en naturlig frukt av haugebevegelsens pågangsmot og visjoner. Man støttet «hedningemisjonen» med pengegaver.

Men haugebevegelsen ble også mor til misjonskvinnebevegelsen. Misjons-kvinne-bevegelsen er den eldste kvinneorganisasjonen her i landet, og ble opphavet til de fleste andre organisasjoner og foreninger for kvinner i Norge. Hos oss i Østfold begynte disse foreningene å danne seg i Halden-distriktet like etter 1850 og spredte seg raskt oppover til våre bygder.

Formålet var å samle inn penger til ytremisjonsarbeidet. Samtidig fikk kvinnene her en møteplass og et fristed der de kunne danne sin egen kultur. Her kunne de snakke om løst og fast, og samtidig utdype kunnskap og innsikt i åndelige spørsmål, og få en utvidet og global bevissthet. Misjonsforeningene fikk derfor stor sosial betydning. De bidro til å utjevne sosiale forskjeller og styrket kvinners opplevelse av eget verd og selvstendighet, selv om kvinneforeningene skulle ledes av menn. Mennene holdt også andakten når de kom, men det var som oftest i etterkant av sammenkomsten.

At menn skulle lede kvinneforeningene, lå ikke i arven etter Hauge. Det ble et resultat av at deler av bevegelsen ble mer kirkeliggjort i siste halvdel av 1800-tallet, og dermed sluset inn i det allmenne mannshierarkiet. Først i de siste to

generasjonene har kvinnelige ledere blitt alminnelig og selvfølgelig i misjonssammenheng her hjemme, selv om norske kvinner i misjonens tjeneste under andre himmelstrøk alltid har hatt mye større selvstendighet, og blitt tillagt uformelle og formelle lederroller.

Stort sett ble kvinneforeningsmøtene holdt rundt i hjemmene. Etter den store byggeperioden av bedehus mellom 1910 og 1930, ble mange misjonsforeningsmøter lagt hit, selv om husmøtene har fortsatt parallelt helt til i dag.

Bedehus i Eidsberg

Her i Østfold var det misjonsfolket i byene som var først ute med å bygge bedehus. Byene ble tidlig påvirket av den kontinentale pietismen fra 1700-tallet som vi med bred pensel beskriver som Herrnhuter-bevegelsen. Og i disse miljøene så de behov for egne forsamlingshus.

På landsbygda derimot, sto arven fra Hauge sterkest. Haugebevegelsen var i utgangspunktet skeptisk til å forme en fasttømret organisasjon. De ønsket heller å møtes i hjemmene og ellers slutte opp om kirkens gudstjenesteliv.

Men den store kulturkampen i Norge mellom 1870 og 1890 spente bein på det som var igjen av den hevdvunne felles kirkeligheten. Det oppsto en ny polarisering mellom den tradisjonelle folkekirkeligheten på den ene siden og en mer frikirkelig og selvstendig åndelighet, forankret i de nye og sterke lekmannskretsene. Splittelsen resulterte i to lutherske fløyer, en folkekirkelig og statskirkelig hovedbevegelse, og flere lutherske

frikirker og organisasjoner. Også misjonsbevegelsen ble splittet på samme måten, mellom det kirkelige og folkekirkelige Norske Misjonsselskap og det som ble Kinamisjonen, senere Norsk Luthersk Misjonssamband og Vestlandske Indremisjonsforbund. Midt mellom disse fløyene etablerte Indremisjonsselskapet seg, som både har vært helt selvstendig med egne foreninger, møter og ansatte, og som samtidig har lent seg bevisst til Den norske kirkes gudstjenesteliv.

Dette tvang også Haugebevegelsen til å organisere seg fastere. De fleste som sto i denne tradisjonen gikk inn i Indremisjonen. Samtidig fortsatte misjonskvinnebevegelsen sine husmøter som før, noe som har vart ved helt til nå.

Brødremoen bedehus

Den første organisatoriske frukten av kulturkampen og lekmannsbevegelsens oppbrudd fra en felles kirkelighet her i Eidsberg, ble miljøet som reiste Brødremoen bedehus i 1883. Vi kan nevne fire kjente Mysen-beboere som dannet kjernen i dette miljøet: Urmaker Ole Svenneby, baker Johs

*Brødremoen bedehus ble arnestedet og utgangspunktet for bedehusbevegelsen i Eidsberg.
(Foto: Ukjent.)*

Holthe, konduktør Lars Larsen og malermester Ole Amundsen.

Denne kretsen var grunnfestet i et haugiansk og luthersk kristendomssyn. Samtidig var de influert av predikanter fra svenskesiden av grensen. Noen sto for en fri og roseniansk evangelieforkynnelse, andre var knyttet til Svenska Missionsförbundet. Disse nye vekkelsesretningene hadde med seg lettere former og livlige sanger til gitarmusikk. For de mest tradisjonsbundne var dette i meste laget, men de tidde stille.

Bedehuset ble bygd året etter at Østre linje var ferdigbygd og åpnet. Jernbanen førte til byggeboom på Mysen, med stor tilflytting. Mysen kirke ble ikke bygd før i 1903, så Brødremoen bedehus fylte et forsamlingsbehov frem mot århundreskiftet. Metodistkirken ble bygd i 1897, etter at denne menighetsdannelsen i 20 år hadde samlet seg i et bedehus de bygde på Grinna ved Momarken.

Betel misjonshus

De samme kjernetroppene som hadde bygget Brødremoen bedehus i 1883, flyttet virksomheten sin til Mysen da tiden var moden for det. De stiftet Mysen frie misjonsforening i hjemmet

Betel misjonshus, slik det så ut på 1990-tallet.
(Foto: Kai Ørebech.)

til baker Johs. Holthe i 1899, med 19 innskrevne medlemmer. Firkløveret fra Brødremoen bedehus var nå forsterket med bonde Arnt Duserud og hjulmaker Svend Krosby. Tre dager etter stiftelsen kjøpte foreningen tomt, og knapt fire måneder senere var bygget deres ferdigstilt og innviet. På innvielsesdagen møtte 250 til formiddagsmøte, og på festen kl. 16 deltok mer enn 400 mennesker.

Etter at Mysen kirke var bygd i 1903, fikk foreningen problemer og ville selge huset, men salget ble skrinlagt. Den lutherske frikirken leide lokalet i noen år. Men fra 1912 ble virksomheten trappet opp på nytt. I 1919 ble foreningen meldt inn i Kinamisjonsforbundet, senere Norsk Luthersk Misjonssamband.

Av personligheter som har betydd mye for Betel etter stifterne av foreningen, kan nevnes lensmann Olaf Bröske, og senere Thea og Johan Raanaas, Johan Hallangen og Gunnar Kristiansen. Men det var flere sterke Mysen-familier som var knyttet til Betel, og i flere generasjoner.

Under krigen var det vekkelse, og den fikk virkning også gjennom Betel. Medlemstallet i foreningen ble doblet. Det ble en stor søndagsskole i huset, barneforening og ungdomsarbeid. Jeg gikk selv på søndagsskole og barneforening på Betel, og husker tilbake til denne tiden med glede.

Bedehuset fikk tilbygg og ble totalrenovert i 1960. Da ble storsalen snudd fra øst-vest til nord-syd, og huset fikk ny hovedinngang og moderne toaletter.

Foreningen betød mye for miljø og oppvekst for barn og unge på Mysen gjennom 100 år. Men med nytt

årtusen var foreningen i ferd med å dø ut. Huset ble solgt i 2004. Kjøper var Eidsberg Gjensidige Brannkasse. Kjøpesummen på 1 400 000 kroner ble i sin helhet overført til hovedkontoret i Misjonssambandet. I dag er tomta en del av grunnen for den nye tårnbygget. Det har samme adresse som Betel hadde: Korterudbakken 1.

Høitomt bedehus

Miljøet som reiste Brødremoen bedehus i 1883, trakk til seg søkende mennesker fra et stort omland. En av disse var Johanna Krogstad fra Hærland. Hun ble en åndelig kraft i grenda og startet både kvinneforening og søndagsskole. Møtene ble holdt rundt i hjemmene.

Hun sørget for at flere av predikantene som besøkte Brødremoen bedehus også holdt møter i Hærland, fortrinnsvis på Homstvedt. Disse predikantene kom både fra Sverige og Norge, og sto for et mangfold av tradisjoner og kristenretninger.

Foreningene som dannet seg rundt Johanna Krogstad bestemte seg for å reise bedehus. Johan Funderud ga tomt, men Høitomt misjonsforening maktet ikke å reise mer enn grunnmur og bindingsverk før mangelen

på tilstrekkelige midler stoppet byggingen. Så ble Johanna syk. Da ga hun et brev til Johan Funderud som skulle åpnes etter hennes død. I brevet bestemte hun at det påbegynte bedehuset skulle fullføres av hennes midler. Bror hennes, Hans Krogstad, var ingeniør, og tok på seg å sørge for at viljen hennes ble virkelighet. Arbeidet ble satt bort til byggmester Hans Vister. Bygget sto ferdig i 1890.

Olaf Holene var en ledende kraft på bedehuset i mange år. Det var naturlig for foreningen å melde seg inn i Kinamisjonen (Misjonssambandet) i 1916.

Også rundt dette bedehuset var det vekkelse under krigen. Her var Arne Bergli sentral. Det førte til en oppblomstring med barnelag og yngreslag.

Flere familier og gårder i Hærland kjente seg knyttet til virksomheten på Høitomt bedehus. Vi kan nevne noen: Homstvedt, Høytomt, Vister, Våler, Skubberud, Kviller og Kviserud. I mange år var det et godt barnearbeid der. Og møtevirksomheten ble holdt oppe til etter årtusenskiiftet.

I 2013 var tiden kommet til avvikling av huset og misjonsforeningen. Huset sto på ei tomt som var bygslet fra Nordre Høitomt gård, og bygslingsavgiften var uforandret fra 1890 med fem kroner året. Det var da naturlig at huset ble tilbakeført til gården. Misjonssambandet fikk 250 000 kroner i forbindelse med overdragelsen. Deretter ble misjonsforeningen lagt ned. Det store maleriet som prydet fondveggen i bedehuset, ble gitt til Hærland menighetsråd og henger nå i Hærland kirkestue.

Høitomt bedehus. (Foto: Dag Mysen.)

Bedehuset Salem

En tredje avlegger fra kretsen rundt Brødremoen bedehus ble Tenor misjonslag på Slitu. Så lenge Brødremoen bedehus var i drift, hadde laget virksomheten sin her. Samtidig ble tradisjonen med husmøter opprettholdt. Derfor var det naturlig for misjonsvennene på Slitu å nappe på Brødremoen bedehus da det skulle selges, for å flytte det til Øierudkrysset. Men av en eller annen grunn ble ikke vedtaket gjennomført.

I stedet kjøpte de huset til Eidsberg Ungdomslag på tvangsauksjon i 1925, og brukte materialene fra bygget som tilskudd til det som trengtes for å bygge nytt bedehus på tomten de hadde kjøpt, nåværende Ultvedtveien 8. Blant ildsjelene i denne prosessen kan nevnes Ole Olsen Sørtorp, Johan Ultvedt, Jens Haugen, Johan Nygaard og Ole Pettersen. Kvinnene kunne ikke være styremedlemmer, så de ble kalt bestyrerinner: Anna Lysaker, Anna Rakstad som var kasserer, og Karoline Ultvedt. Misjonslaget var tilknyttet Kinamisjonen (Misjonssambandet).

I 1976 fylte bedehuset 50 år. Misjonsfolket her lente seg til kirken i Hauges ånd. Jubileet ble feiret med festgudstjeneste i Eidsberg kirke der generalsekretær Birger Breivik i Misjonssambandet talte. Festen fortsatte selvsagt på bedehuset etterpå.

Det ble utført noen mindre oppgraderinger på huset etter hvert som utviklingen krevde det. Men det jubilerende bedehuset var fremdeles betjent med utedo. Først i 1986 fikk misjonslaget godkjent byggesøknad for tilbygg med blant annet toaletter og

Salem misjonshus på Slitu. (Foto: Dag Mysen.)

garderobe. Tiltaket ble satt i gang og utført sammen med andre planlagte justeringer på det gamle bygget. Det ferdige resultatet ble innviet i februar 1987. Samme år ble det opprettet filial i bedehuset for menighetens korttidsbarnehager, der de samlet 10 seks-åringer hver mandag og torsdag i 10 år, til skolestart for seks-åringene nullet ut tiltaket.

Blant initiativtakerne og dugnads-gjengen kan nevnes: Håkon Martinsen, Ivar Ørka, Jan Øyvind Johansen og Sverre Nilsen.

Frem til 1970-tallet ble det drevet søndagsskole og yngresarbeid i bedehuset. Misjonslaget hadde møtevirksomhet her til virksomheten ble lagt ned.

Eidsberg brassband leide lokalet som øvingslokale fra 1998. Flere i bandet hadde tilknytning til bedehuset.

Da hadde en del Slitu-ungdommer i tillegg dannet en husgruppe som møttes regelmessig. Dette miljøet dannet menigheten Kraftverket i 2001. Denne menigheten overtok bedehuset Salem i 2010 for 640 000 kroner, og har holdt til her siden. Menigheten har et godt samarbeide med de andre kirkene og menighetene i gamle Eidsberg.

Slitu bedehus

Slitu Indremisjon satte opp eget bedehus i 1921. Det sto der det nå er parkeringsplass over veien fra Tenor skole.

Det var god aktivitet i huset frem mot 1960, med en oppegående kvinneforening i tillegg til hovedforeningen. De drev også et yngresarbeid, men det holdt til i hjemmene og på Tenor skole.

Etter 1960 ble foreningsmøtene stort sett holdt i hjemmene. Rundt 1980 var tiden moden for å selge huset. Det ble kjøpt for 60 000 kroner av Johan Bunes, som brukte det til lager. Ti år senere førte ny veitrasé til at huset ble revet.

«Hjemmet» på Nordre Mysen

Allerede i 1890 sørget gründerne på Mysen for at stedet fikk sin egen pleieinstitusjon. De kjøpte det ene Nordre Mysen av Henrik Mysen for 20 000 kroner og gjorde de to hovedbygningene der til et pleie- og aldershjem. De dannet en forening tilknyttet indremisjonen som holdt institusjonen i gang, kalt «Hjemmets venner», med kirkesanger Præsthus som formann. Th. Melnes fra Båstad og senere Iver Rødser fra Aremark var bestyrere. Begge var rolige og stillfarende folk som med sine ektefeller stelte godt med de gamle både legemlig og åndelig.

I 1899 ble Fossum gård innkjøpt som «fattiggård» i Eidsberg kommune. Som institusjon skulle Fossum erstatte det gamle «legdsystemet» for mennesker som ikke maktet sitt eget underhold. Etter hvert ble driften av denne gården dreiet mer mot pleie av syke og gamle. Og i 1915 var utviklingen på Fossum

kommet så langt at «Hjemmet» på Mysen kunne avvikles. Bygget og eiendommen ble solgt til Anton Westerby for 60 000 kroner, og året etter ble pleievirksomheten flyttet til Fossum.

Da hadde «Hjemmets venner», med Henrik Mysen og Anton Hamil Mysen i spissen, fått skilt ut en tomt de kalte «Hjemly», Storgaten 17. Tomta overdro de til Eidsberg Indremisjon, sammen med en gave på 5500 kroner fra salget av «Hjemmet», slik at foreningen kunne bygge bedehus på tomten. De samme vennene overdro i tillegg 4500 kroner til samme forening slik at det også kunne bygges bedehus ved Eidsberg stasjon, «Hebron». 50 000 kroner ble et legat som skulle sørge for «utdeling av gaver til trengende til jul».

Bedehuset Betania

I tillegg til pengene som ble gitt av «Hjemmets venner», ble det samlet inn frivillige gaver. Huset ble hovedsakelig reist ved dugnad, med en ansvarlig byggeleder og med Anton Hamil Mysen som leder i byggekomiteen. Bygget ble innviet 7. januar i 1917.

Det var vekkelser knyttet til Betania i 1934 og under krigen. I de tidene kom det folk hit fra et stort geografisk område. Samtidig har det alltid vært drevet et godt og kontinuerlig foreningsarbeid i huset, og med bredt anlagte arbeidsgrener. Det har vært korvirksomhet så å si i alle år, og til tider flere kor samtidig for forskjellige målgrupper. Det har vært drevet søndagsskole med stor tilstrømming av barn fra rundt 1930–1990.

Mysen Ungdomskor ble startet i 1972

Betania bedehus. (Foto: Kai Ørebech.)

av Ingeborg og Arne Pedersen. Svært mange ungdommer har vært innom dette koret gjennom årene som fulgte. Markante dirigenter har vært: Olav Ruud, Trygve Sterk, Ranveig Brandsrud Henning, Marit Bulterud, Randi Ysterud, Leif Ingvald Skaug, Annette og Kristin Vaaler. På 2000-tallet forandret koret navn til Message. Det var livskraftig og i virksomhet helt til for få år siden.

Mysen banegospel ble startet av ekteparet Pedersen og Ranveig Brandsrud Henning i 1978. Svært mange barn har vært innom dette koret, som er fullt oppegående fremdeles (2023). Ranveig, samt Turid Stanghelle Eriksen og Vibeke Sparre Enger var dirigenter de første årene. Siden 1982 har Mona Duserud vært dirigent.

Kor15 ble dannet for voksne sangglade i 1984, også for å ta vare på medlemmer av ungdomskoret etter som de ble eldre og fikk en voksen livssituasjon. Koret tok også opp i seg ungdomsforeningen på Betania. Koret har hatt to dirigenter: Jan Sverre Stensrud og Inger Slang. Koret ble lagt ned i mai 2023.

Kjernen i arbeidet er likevel foreningsmøtene som holdes ukentlig. Indremisjonen, nå Normisjon, står

frem som en lekmannsbevegelse som arbeider med fordypning i kristen tro og praksis, og som lener seg til kirkens gudstjenesteliv. Samtidig holdes tanken og arbeidet med ytre misjon ved like, ikke minst etter at Santalmisjonen ble en del av Normisjon rundt årtusenskiftet.

Bygget har gjennomgått en utvikling i takt med tidens krav. I 1959 ble det bygget et påbygg med podium til storesalen, samt kjøkken. Bygget ble renoveret og fikk vaktmesterleilighet i 2. etasje. Også i 1985 ble det foretatt en opp-pussing.

I 1978 ble kjelleren innredet til barnehage. Denne menighetsbarnehagen var i drift til 2008.

I 1998 ble de utvendige eternitt-platene tatt av og veggene fikk i stedet vekselpanel. Det ble også lagt ned et omfattende arbeid på dugnad med etterisolering av vegger og loft. De tok også med omlegging av taket med ny takstein og nye takrenner.

I 2004 begynte et bredt samarbeid mellom de fire menighetsrådene og de tre Normisjon-foreningene i Eidsberg. De formet et såkalt Alfa-kurs på Mysen skole, med 40 deltakere og stor entusiasme. Dette er en form for innføringskurs i det kristne trosunivers og kristen eksistensforståelse. Samtidig begynte et arbeid med formiddagstreff på Betania, på Hebron og på Hærland bedehus, senere Hærland kirkestue.

Mysen menighetshus Betania

I 2012 var tiden modnet til et tettere samarbeid mellom Normisjon Mysen og Mysen menighetsråd. Tanken om å bygge ut Betania til et

Mysen menighetshus Betania.

(Foto: Dag Mysen.)

kombinert menighetshus og bedehus ble født og tok form. I 2014 sto bygget klart. Byggmester Steinar Heller sto for byggmesteransvaret og konstruksjonen med spesialist-funksjonene i byggeprosessen. Samtidig ble det bakt inn en masse dugnadstimer av en entusiastisk gjeng med representanter for menigheten og normisjonsforeningen. Normisjon Mysen og Mysen sokn eier og drifter huset sammen, i form av et eierstyre.

Huset er fylt av aktivitet hele uka: Konfirmanter, barnegospel, formiddagstreff, husmøter, foredrag, konserter, selskaper med mere. Samtidig har prestene i Eidsberg tilhold her til sine daglige gjøremål i form av kontorarbeid, samtaler og møter med medarbeidere.

Hebron bedehus

Eidsberg Indremisjon ble stiftet på Bøhler i Trømborg i 1870. I Hauges ånd ble virksomheten basert på husmøter. Rundt århundreskiftet hadde foreningen vokst seg så stor at den sprengte rammene for husmøter rundt på gårder i bygda. I overgangen 1904–05 ble foreningen derfor delt i fire: Den opprinnelige Eidsberg Indremisjon og tre nye indremisjons-

foreninger lokalisert til Heia, Trømborg og Hærland. Disse tre skal vi komme tilbake til.

Eidsberg indremisjon ble således tappet kraftig for medlemmer, men fortsatte likevel videre på en smalere kjøll. Derfor ble gaven på kr 4500 kroner fra «Hjemmets Venner» i 1916 veldig kjærkommen. Bedehuset «Hebron» ble bygget på Finnestad ved Eidsberg stasjon og innviet i 1919. Allerede samme år startet en vekkelse rundt det nye huset, som varte inn i 1920. Slik fikk foreningen og huset et kraftig løft i antall medlemmer. Antall barn på søndagsskolen økte til det dobbelte.

Senere, rundt 1930 ble det startet kor på bedehuset, med Conrad Haug som dirigent. Senere overtok Olaf Trømborg dirigentvervet. Han ga det videre til Signe Finstad som drev koret frem til 1969.

Hebron ble et typisk bedehus i Indremisjonens ånd. Hovedforeningen var kjernen i virksomheten. Her var forkynnelsen forankret, med vekt på kristen vekst og modning, og en inviterende holdning utad. Samtidig rommet virksomheten en kvinneforening knyttet til Det norske Misjonsselskap (NMS), og

Bedehuset Hebron ved Eidsberg stasjon.

(Foto: Dag Mysen.)

en mannsforening. De møttes både i hjemmene og på bedehuset. En syforening ble opprettet i 1936 for å skaffe midler til driften av bedehuset. De samlet også penger til sosiale formål og til ytre misjon. For barn og unge ble det drevet søndagsskole, pikeforening og yngres-forening.

Flere kjente menn i bygda var knyttet til Hebron og arbeidet der, som Jens Bodal, Jacob Hjertaas, Johan Degnes, Johan Skullerud og Jens Finstad. I de senere år har Randi Finstad Sand vært en drivkraft i bedehusets liv.

Bedehuset Håpet ble solgt i 1986. Da ble halve salgssummen bukt til utvidelser på Hebron. Det ble bygd til en lillesal, samt at bygget ble løftet til full takhøyde i to etasjer. Da kunne vaktmesterleiligheten i andre etasje utvides med ei stue. I denne prosessen var Randi Finstad Sand primus motor. Denne leiligheten ble videre oppgradert i en renovering i 2005, som også resulterte i et tilbygg. Som en kuriositet kan det nevnes at vår alles kjære radio- og TV-reporter og forfatter Tømm Kristiansen, som døde i 2023, levde sine første barneår med sine foreldre i denne vaktmesterleiligheten.

Det har vært menighetsbarnehage i Hebron siden 1978. Fordi reglene for barnehagedrift ble forandret, måtte man sentralisere menighetsbarnehagedriften til ett sted, som ble Trømborg menighetshus. Normisjonsforeningen på Hebron besto da av åtte medlemmer. De så ingen utvei til å kunne ominnrede og drifte huset på egen hånd. Derfor ble Hebron solgt. Kjøpere var Therese og Terje Tveten, Ole-Kristian Tveten Ørka og Tone Ørka. Planen deres er å kna

om bygget til å kunne romme to- til tre utleieleiligheter. Salgssummen på 2 millioner kroner ble fordelt slik:

1 300 000 kroner til Sjølimt leirsted, 300 000 kroner til ytremisjonsarbeidet, 100 000 kroner til Menighetens barnehage, 200 000 kroner til Søndags-skolehytta, 100 000 kroner til eget fond.

Hærland bedehus

Som nevnt ble Eidsberg Indremisjon stiftet i 1870, og foreningsmøter ble holdt i de forskjellige kretsene i bygda. I Hærland ble det første møtet holdt på Brandsrud i 1872. I 1901 ble det dannet en egen forening i Hærland med Tøger Baggetorp som formann. Dette var en ren mannsforening.

Under første verdenskrig brøt det ut en vekkelse i Hærland rundt en lærerinne som het Margit Jensen. Dette ble straks til et stort miljø som møttes rundt i hjemmene i grenda. På et møte hos Degnes i 1918 ble mannsforeningen utvidet til å omfatte begge kjønn, og det vokste frem et ønske om eget bedehus også i Hærland.

I 1925 skulle det gamle bedehuset på Brødremoen rives. Dette huset var jo det første og det grunnleggende i bedehusbevegelsens liv og virke i vår midte. Derfor kjøpte foreningen i Hærland det rivningsklare bygget, flyttet det til grenda og satte det opp her, mellom riksveien og Lundebyvannet. Bygget ble kalt «Fjeldvang», og ble innviet i jula 1926.

Med hus kunne miljøet også samle ungdom, og en ungdomsforening så dagens lys. Den levde, var oppegående og betydningsfull for ungdomsmiljøet i grenda i 40 år.

I 1932 dannet en gruppe kvinner en bedehusforening, med Thora Kvernhusengen som formann. De hadde som formål å samle midler til drift av bedehuset, men engasjerte seg også i ytremisjonsarbeidet. I den forbindelse var det to predikanter fra Santalmisjonen som kom til å stå bak en vekkelse under krigen, slik at det ble mer fart i sakene og flere engasjerte også i Hærland. En naturlig følge av predikantenes innflytelse ble det startet en lokal santalmisjonsforening, med Einar Vollebekk som formann. På 50-årsjubileet i 1951 hadde Hærland Indremisjonsforening rundt 100 medlemmer.

En annen frukt av denne oppturen var Hærland Yngresforening. Den så dagens lys allerede i 1942. Ebba Lislegård fikk med seg Einar Kvernhusengen og Rolf Bjerke, og dro i gang dette gode og inkluderende arbeidet for eldre barn og gryende ungdommer. Senere, da Jul-Lars Kvernhusengen begynte å ta tak som voksen, ble foreningen omdannet til Korvett-arbeidet. Dette var et produkt som Indremisjonen utformet og som det ble utarbeidet arbeidsmetoder og program-innhold til. Jul-Lars holdt dette arbeidet gående og levende helt til 2016, med lav terskel og en inkluderende profil.

Mot slutten av 1970-tallet ble det arbeidet for å få til en menighetsbarnehage i bedehuset. For å få huset godkjent til barnehagedrift ble det føyd på et tilbygg og foretatt en omfattende restaurering, og høsten 1979 kunne de åpne en korttidsbarnehage på «Fjeldvang» for barn fra 3–6 år. Året etter ble alle barne-

Hærland bedehus. (Foto: Dag Mysen.)

hagene som indremisjonen drev i Eidsberg kommune slått sammen til én barnehage, med Gunvor Rønjom som styrer. Det ble etter hvert full-tids barnehage her, som ble drevet helt til 2018.

I 1985 ble møtesalen snudd og pusset opp. Da Indremisjonsforeningen feiret 100 år i 2001 hadde den rundt 20 medlemmer.

Midt i 1990-årene dro foreningen i gang en møteserie i Hærland kirke som fikk stor oppslutning. Et par år senere ble det arrangert et par Alfa-kurs, som er en enkel innføringsform i det kristne tros-universet. Det ble også arrangert formiddagstreff en gang i måneden, vekselvis på Høitomt og Hærland bedehus.

Gjennom hele bedehusets historie ble det arrangert fest på 17. mai, og jule(tre)fest for barna i grenda 4. juledag, samt julefest 4. januar.

I 2020 ble bedehuset solgt for 1 400 000 kroner til Ragnhild Baggetorp Nicolaisen og Marius Nicolaisen. De bor der og innreder huset videre til en rommelig familiebolig. Hele summen, sammen med oppsparte midler i foreningen på 300 000, ble gitt til Sjøglimt leirsted. Deretter ble Hærland Normisjonsforening lagt ned.

Bedehuset Håpet

Bygningen ble i sin satt opp som kapell for Metodistmenigheten på Mysen, men uvisst når. I slutten av 1920-årene besluttet menigheten å selge kapellet. Da bestemte fem indremisjonsvenner i Høie krets seg for å kjøpe huset og la det fungere som bedehus for kretsen. Med fru Hulda Jølsen på Lekum i spissen var de fire andre; fru Kristine Rud, fru Maren Lund, Martin Høie og August Olavsrud. De fem stiftet indremisjonsforening for Høie krets.

Her startet fru Jølsen søndagsskole som hun drev helt frem til 1952. På vei til søndagsskolen med hest og vogn plukket hun opp barn langs veien. Hun og Einar Refsnes startet pikeforening i 1932. Denne ble knyttet til misjonsarbeidet ute gjennom Santalmisjonen.

Etter Hulda tok Asbjørn Mysen over søndagsskolen noen få år før Sigurd Sandem og Åshild Mysen gikk inn i dette arbeidet. Da tok Asbjørn i stedet ansvar for yngres-arbeidet som Thordis Hjelmark hadde startet like etter krigen, og drev dette til bedehuset ble solgt i 1986.

Foreningen har hatt følgende formenn siden oppstarten i 1928: Hulda

*Bedehuset Håpet, omgjort til bolighus.
(Foto: Dag Mysen.)*

Jølsen, Torleif Nygård, Nancy Hansen, Sigurd Sandem, Olav Mjølshes og Asbjørn Mysen. Her har kvinner og menn vært likestilt i arbeidet fra første stund.

Mot midten av 1980-årene modnet en beslutning seg om å slå sammen indremisjonsforeningene rundt Håpet og Hebron. Og i 1986 besluttet styret i Høie Indremisjon å slå seg sammen med foreningen på Hebron. Bedehuset Håpet ble solgt til Egil Randem for 120 000 kroner. Salgssummen ble disponert slik at 60 000 kroner ble øremerket til restaurering og vedlikehold av bedehuset Hebron. De resterende 60 000 ble satt på bok for å fungere som driftsmidler i indremisjonsarbeidet i Kirkefjerdings, ikke minst for å kunne leie den nybygde Kirkestua ved Eidsberg kirke til arrangementer i egen regi.

Fredheim

Det var mange fra Trømborg som i 1880-årene sluttet seg til kretsen rundt Brødremoen bedehus. Noen av disse startet Trømborg søndre søndagsskole i 1893. Denne kretsen dannet også misjonsforening. Alle møtene ble holdt i hjemmene på omgang. De startet også Trømborg barneforening for jenter i 1906. Noe senere ble jenteforeningen «Fjellblomsten» startet opp. Begge jenteforeningene var i drift til ca. 1980.

I 1914 bygde Trømborg Totalavholdslag sitt lokale ved Glørud-krysset. Sigurd Bentsen var arkitekt, med Hans og Anton Holtet som byggmestere.

Bygget ble fra første stund et kulturhus for grenda. Her hadde avholdsforeningen sine møter. Foreningen leide ut huset rundhåndet til andre

foreninger i lokalmiljøet: Bondelaget, Bondekvinnelaget, Ungdomslaget, Trømborg hornmusikk, Sangforeningen «Løkens Kor», Frelsesarmeen, Indremisjonen, Santalmisjonen, Misjonssambandet, Det Norske Misjonsselskap, Frelsesarmeen og Sanitetsforeningen.

I 1967 ble huset solgt til Trømborg Kinamisjonsforning som da var blitt til Misjonssambandet. De omdøpte huset til «Fredheim». Denne foreningen ble dannet i 1916. Møtene deres ble oftest lagt til hjemmene, men noen også til avholdslokalet.

I 1935 ble dette miljøet utsendingsforening for sin egen misjonær, Ragna Fjeld. Hun tjenestegjorde for Misjonssambandet i Kina og i Etiopia. Senere reiste også Trømborgjenta Randi Kopperud ut som misjonær, for Santalmisjonen. Hun har tjenestegjort i India og Bangladesh. Faren hennes, Kristian Kopperud, var en ivrig misjonsmann med mange jern i ilden: for Menighetsfakultetet, Sjøglimt leirsted og Haugetun folkehøyskole.

Etter Kristian var det Johan Klerud og senere Karsten Skau som ble blant de drivende kreftene på Fredheim. I 1977 ble det gravd kjeller med toaletter og en liten sal. Her leide menighetens barnehage i noen år.

I 1992 ble misjonsforeningen lagt ned. Huset ble solgt for 195 000 kroner til Jørn Klerud, som er Johans barnebarn. Han bygde det om til bolighus.

Furuly

Etter krigen startet misjonsforeningen i Trømborg en gutteforening som ble kalt «Vårbud». De kunne bruke avholdslokalet i Glørud-krysset. Men

de som sto bak gutteforeningen ønsket et hus som kunne romme et friere arbeide med mer gutte-aktige aktiviteter som snekring og mekking. Slike oppfinnsomme og effektive arbeidsmetoder er en viktig side ved Misjonssambandet, som foreningen var knyttet til.

Derfor satte de i gang med å bygge «Furuly», eller «Gutteforeningstua» som den ble hetende på folkemunn. Flere av foreldrene til guttene i «Vårbud» stilte opp til omfattende dugnad, med Johan Klerud som motor. Huset sto ferdig i 1960 og alt ble gjort på dugnad. Senere kom også Karsten Skaug inn som en drivkraft i arbeidet.

Også Furuly var til disposisjon for alle i lokalmiljøet som trengte et møtested. Blant annet hendte det at lokale kvinneforeninger la møter hit. Gutteforeningen ble drevet godt i mange år. De arrangerte basarer til inntekt for huset, men også for å støtte ytremisjonen. Det globale hjelpesperspektivet i misjonen var med og preget arbeidet. Mange av guttene som fikk impulser gjennom arbeidet på Furuly er i dag støtter i lokalmiljøet og i menighetene.

Thy misjonshus

Også i Thyfjeringen var det vekkelse i 1880-årene, nærhet av kretsen rundt Brødremoen bedehus. Sigvart Lislerud var med blant disse vennene. Det ble stiftet en misjonsforening i Thyfjeringen med Nils Kjeve som formann.

Foreningen fikk en tomt til bedehus av Harald Torp i 1935. Men det ble aldri bygging, og tomta gikk tilbake til gården Solberg. I stedet kjøpte foreningen Thy skole i 1967 og gjorde

om bygget til bedehus. I 1994 solgte de det gamle skolebygget til Trond Gjelden for 160 000 kroner.

Det fortelles om vår tredje biskop i Borg, Gunnar Lislerud, at når han var på vei tilbake til Fredrikstad fra de nordre delene av bispedømmet, la han alltid veien om Thy. Grunnen var at i Dingtorp-krysset sto veiskiltene slik at det formet Heia Lislerud!

Vaktmesterleilighetene

I flere av bedehusene ble det innredet vaktmesterleiligheter, stort sett i andre etasje. Slik var det i mange velbrukte forsamlingshus før oljefyrenes inntog, og det i tillegg ble nok og billig strøm.

Vinterstid måtte huset fyres med vedfyring og holdes varmt til møtevirksomhet og selskapelighet. Å mate ovnene med ved var et kontinuerlig arbeid som noen ganger kunne vare et døgn eller mer i strekk. I tillegg kom renholdet og vanlige vaktmesteroppgaver i form av ettersyn og enkelt vedlikehold.

Til tider var det vanskelig å finne et greit sted å bo for en familie uten eget hus. Mange kunne tenke seg å bo i en slik vaktmesterleilighet. Da var det økonomiske ordnet slik at man fikk redusert husleie mot å stå for vaktmesteroppgavene. Det gjorde at timebetalingen for oppgavene var lav, men det var hendig å kunne gjøre dem der man bodde.

Mange bygdefolk i dagens olde- og besteforeldre-generasjon har hatt botid i en slik vaktmesterleilighet.

Staller, binderekke og utedo

Helt til 1950-årene var det nødvendig og vanlig med binderekke til hestene

ved bedehusene og ved andre bygg for store samvær i bygde-Norge. Flere steder var det også bygd stall, ofte kombinert med utedo. Parkeringsplass for biler meldte seg ikke som behov før etter 1960 da bilsalget ble frigitt.

Ved Hærland bedehus var det til eksempel både binderekke og stall til hestene som skysset folk til møtene, og i hver ende av stallen var det utedo for henholdsvis menn og kvinner. Det var to hull på doen på manns-siden og fem på kvinnesiden. Man kan ha lov å humre for seg selv når man bruker fantasien til å pønske ut årsaken til forskjellen. Og apropos klimaoppvarming: Det fortelles at godt før siste krig kjørte folka på gården Mosen hest og slede over isen på Lundebyvannet til en 17. mai-fest!

En stor gruppe lokale forkynnere

Forkynnelsen på bedehusene ble i overveiende grad ivaretatt av lokale forkynnere. Det var menn som hadde alminnelige yrker, og som pekte seg ut og ble utpekt til å forvalte evangeliet i form av forkynnelse på møtene. Mange var dyktige formidlere og ble elsket og aktet for det de sto for og bidro med. Bildespråket var rikt og jordnært, og tatt rett ut fra livet slik det artet seg og ble levd. Det forekom også mye god humor i formidlingen. Mange av dem huskes fremdeles med kjærlighet.

Et lite minne, og igjen fra Hærland bedehus: To forkynnere fra Askim som het Sandmark og Omberg, opererte mye sammen da Omberg var blind og trengte ledsager. Sandmark var låghalt. En kveld de hadde lovet seg til kveldsmøtet i Hærland, ble de kraftig forsinket. Til slutt grep kveldens

møteleder inn og satte i gang en fellessang i påvente av den forsinkede ankomsten: «Hvem som helst kan bli frelst» var tittelen. Andre vers lyder: «Halt og blind bydes inn». Akkurat da går døra opp og Omberg utbryter: «Vi er velkomne, hører jeg!», og situasjonen løste seg opp i latter.

Etterord

I 200 år og i åtte generasjoner har haugebevegelsen og deretter bedehusbevegelsen vært en stor og innflytelsesrik folkebevegelse i Eidsberg. Regner vi med Heia misjons- hus som ligger på grensen mot Rakkestad og som fremdeles samler mye folk fra begge kommuner, har 12 bedehus vært viktige kulturelle og åndelige kraftsentre i folks hverdag og helg. Det har derfor vært viktig å dokumentere denne historien

også i HAAKON, og på en samlet og oversiktlig måte.

Kilder:

- H. Mustorp: *Haugianere i Østfold*. 1930
- Prost Gunnar Dehli: *Kristenlivet*. (I Eidsberg fra 1800–1940). I Bygdebok for Eidsberg 1800–1940. Sigurd Senje. 1970.
- Trygve Riiser Gundersen: *Haugianerne. Enevelde og undergrunn*. 2022.
- Kai Ørebech: *Bedehus i Østfold*, 2006.
- Et uspesifisert antall relevante artikler.
- Gunn Ellen Dybvik.
- Jul-Lars Kvernhusengen.
- Asbjørn og Åshild Mysen.
- Karin Nilsen.
- Randi Finstad Sand.
- Ivar Aanesland.
- Egne erindringer.

Om begravelser for 150 år siden

Av Ole Mysen (1830–1923)

Begravelser varte bare en dag. Når liktoget kom til kirkegården, sto spader ferdige rundt den oppkastede graven. Følget skulle selv kaste graven igjen. Etter jordfestelsen gikk de inn i kirken. Og så dro hele følget tilbake til sørgehuset, der det ble spist og drukket til langt på natt.

Ved «småfolk-begravelser» tok de fortæringen før reisen til kirken. De tok da med seg mat og brennevin, og satte det inn på stedet der de skulle spise og drikke etter begravelsen. Dette kaltes å «drikke etter». Når det var slutt, dro hver hjem til sitt, og ikke til sørgehuset.

En haugianer i Hærland: Petter Olsen Braaten

Fra bygdebok I av Sigurd Senje

Petter Olsen Braaten var født på Bråten i Hærland i 1846 og døde i 1916. Som gifte førte ekteparet Johanne og Petter et åpent vennehjem. Johanne lå syk i mange år. Når venner kom på besøk, og det hendte ofte, måtte de alltid innom Johanne og tale med henne.

Petter Braaten var en strevsom og nøysom arbeidsmann. «I ælle de åra je kjente'n Petter har han hatt samme trøya», sa en av naboene hans.

Petter så flittig til syke. En vinter lå to gamle ektefolk syke i ei lita stue i nabolaget. Petter gikk hver dag hele vinteren og besøkte dem. Han talte Guds ord og ba for dem. Men først gikk han i fjøset, måka og ga kua mat, høgde ved og bar inn i stua. Når det var gjort, ga han seg god tid hos de gamle.

Han var av dem som var glad i både mennesker og dyr. Han hadde hest, men ingen hadde sett at Petter kjørte

fort. Om sommeren fikk hesten eta gress langs veien. Når dette varte vel lenge, gikk Petter bort og klappa hesten sin: «Nå får du gå litt da, Rauen».

Når han var på oppbyggelsene, ville han ikke være taler. Men han kunne både åpne og slutte møtet med bønn.

Petter hadde et veistykke som han skulle holde i stand. Men så ble det bestemt at han skulle ha et annet veistykke i stedet. Likevel holdt Petter på å holde også sitt gamle veistykke i orden. Folk som gikk forbi undret seg over dette. «Du har ente noe med å gjera noe her, Petter», sa de, «for du har fått et nytt veistykke nå!» «Å, det blir så mye å gjera til våren for hanom som får dette veistykket», sa Petter.

Folka på Bråten krevde lite tå andre, men mye tå seg sjøl. De var hjelpsomme og rettskafne i all sin ferd.

Haugianismen (eller Hauges Venner)

er en norsk kristen lekmannsbevegelse som var sterkest tidlig på 1800-tallet, og som opprinnelig ble forkynt av lekmannen Hans Nielsen Hauge.

Tilhengere ble kalt haugianere og bestod for det meste av bønder. Bevegelsen påvirket norsk samfunnsliv i betydelig grad. Av myndighetene ble den ansett som en trussel, og Hauge ble arrestert en rekke ganger.

Bevegelsen gikk på 1900-tallet i hovedsak inn i Det norske lutherske Indremisjonsselskap, som fra 2001 inngår i Normisjon.

Wikipedia

Utvandringen til Amerika fra Eidsberg

Av Dag Mysen

Bygdehistorien

Bygdebøkene som historielaget har gitt ut for Eidsberg, er vel verdt å lese. Gunnar Rudie skrev bind I som dekker tiden mellom 1537 og 1800, og Sigurd Senje har forfattet bygdehistorien mellom 1800 og 1940 i bind II. Det siste bindet handler om en nærere fortid, med navn og hendelser som fremdeles lever i bygdas kollektive hukommelse. Mye av dette stoffet fortjener å bringes frem i dagens lys på nytt. Derfor vil det komme noen snutter herfra i årets utgave av HAAKON, i lett bearbeidet form. Vi begynner med Senjes beskrivelse av utvandringen til Amerika fra bygda vår, og virkningene denne «flukten» fikk for forholdene her hos oss:

«Utvandringslysten»

kom sent til Østfoldbygdene. Det kan tyde på at forholdene her kanskje var noe bedre enn i mange andre landsdeler. Første gang vi støter på tall over utvandrere fra Eidsberg er i amtmannens femårsberetning for 1860–65. I denne perioden har 28 personer utvandret til Amerika.

Å lage en fullstendig liste over eidsbergingene som gjorde amerikanere av seg, kunne være interessant, men det er en umulig oppgave. Mange flyttet til hovedstaden eller til andre byer først, og dro så etter noen år over havet. Noen trivdes ikke i Amerika og kom tilbake. Mange dro med emigrantskip

fra Oslo, mens andre la ut fra andre havnebyer.

Emigrasjonslistene fra Oslo er fullstendige først fra 1867, og som vi vet dro mange i årene før. Vi må derfor nøye oss med noen stikkprøver og særtrekk fra de årene trafikken gikk livligst.

Emigrantprotokollen for Oslo i 1867 viser den 7. mars disse navnene fra Eidsberg:

Johannes Andreassen, 42 år, gift,

Hedmarken gård

Bent Andersen, 21 år, Hedmarken gård

Andreas Andersen, 17 år, Hedmarken gård.

Frakt: 132 spd. Til Prescott, Wisconsin.
D/S «Oder».

Den 7. april 1871:

Henrik Johnsen Vegerud, arbeider, 39 år

Anne Marie Hansdtr, kone, 30 år

Maren, 7½ år

Johan Alfred, 4 år

Johanne Marie, 3 år

Karen Helene, ¾ år.

Rute: Milwaukee. S/S (seilskute) «Nymphen» avreist 27.04. Fraktbeløp 60 spd. Vi ser at overfart med seilskip kostet mindre enn halvparten enn frakt med dampskip.

Og så et eksempel på en familie som sendes etter mannen med frakt betalt i Amerika: 19. september 1872:

Oliane Evensen, gift, 33 år

Johannes Olsen, 7 år

Marta, 7 år
Hanna, 3 år
Hans, ½ år.

Medbringende 5 spd. Til Faribault. D/S «Hero», avreise 20. september. Frakt betalt.

Etter skiftet fra spesidaler til kroner i 1876, betales frakten i kroner.

Den 7. november 1879:
Ole Karlsen, arbeider, 26 år.

Avreise 8. november til Baltimore med D/S «Kong Sigurd».

Utvandringen påvirket bygda

I året 1869 utvandret så mange som 50 personer fra Eidsberg bare over Oslo, med store og små. Og fremdeles over Oslo utvandret i tiåret som fulgte 132 personer fra Eidsberg, med topp på 33 personer i 1871, og bare 1 i 1876.

Nå bar det raskt mot nye høyder i emigreringen fra Eidsberg. 43 personer utvandret over Oslo i 1881, og i 1882 kom toppen med 70 emigranter. Året etter viste tallet 52. 1882 markerte utvandringstoppen også i landsmålestokk. Det året utvandret ca. 30 000 nordmenn til Amerika. (Det gir noe å tenke på med hensyn til dagens migrasjonsbølger til Europa.)

Folketallet i Eidsberg økte jevnt og trutt fra 3720 i 1801 til 6101 i 1865. Men så sank folketallet med nesten 1000 gjennom ti-årene som fulgte, og kom ikke opp på 1865-nivå før i 1910. Bygdas folketall var 5446 i 1875, 5242 i 1890, 5543 i 1900 og 6050 i 1910. Det er ikke tvil om at utvandringen var hovedårsaken til tilbakegangen i befolkningen. Tilgangen på arbeidskraft

ble redusert. Dette bidro til raskere teknifisering i den lokale og regionale landbruksnæringen.

Edwin Ruud

I 1880 reiste 37 emigranter fra Eidsberg over Oslo. Blant dem var Edwin A. Ruud, tekniker, 26 år. Han reiste 27. mai med D/S «Cameo» til Philadelphia og betalte kr 114,10 i frakt. Lite ante han vel den dagen at han skulle bli mangemillionær i sitt nye hjemland, og forære sin barndomsbygd et helt hospital.

Herredskassereren

Den siste av de mer kjente eidsberginger i denne emigrasjonsbølgen var herredskassereren. I juli 1884 stakk han av med kassen på 20 000 kroner og en tvilsom kjæreste kalt «Den hollandske blå». Han hadde da skjøttet kassen upåklagelig i åtte år, og selv sagt opp stillingen sin et halvt år i forveien. Han utvandret gjennom Stjærneliniens Emigrationskontor i hovedstaden. Det ble stor bestyrkelse og ettersøkning, men lovens hånd fikk aldri fatt i ham. De stakkars selvskyldnerkausionistene i bygda måtte punge ut. Saken kan følges i detalj i formannskapsprotokollene fra 1877–95.

Oppsummering

Den norske utvandringsstrømmen til Amerika fortsatte i større og mindre bølger til 1914. Den stoppet selvsagt opp under verdenskrigen 1914–18, men tok seg opp igjen i 1920-årene.

I Eidsberg ble feberen aldri så sterk at den skapte praktiske problemer. Folketallet gikk ned fra 1865 til 1890,

men ikke med oppsiktsvekkende mye sett i landsmålestokk. Siden har befolkningen i Eidsberg økt jevnt og trutt.

I første rekke var det her som i andre bygder at det var overskuddet av arbeidskraften i jordbruket som flyttet ut. Småfolk og husmenn dro fra fattige forhold til et land som lokket med grenseløse muligheter. Det er liten tvil om at de fleste av dem skapte seg en fremtid som ble langt bedre enn de kunne klart det i hjembygda eller hjemlandet.

I tillegg: «Over there» var det ennå ingen sosial forskjell å snakke om.

Tjenestefolk og husbond spiste ved samme bord. En mann ble verdsatt for det han gjorde, ikke etter hva han het. Ingen spurte om du var husmann eller bonde. Begrepet husmann eksisterte ikke. Stemmerett fikk du bare du var voksen. Du trengte aldri ta av deg lua for noen storkar, for storkarer i norsk forstand fantes ikke.

I det hele tatt er det vel ikke til å undres over at så mange nordmenn reiste til Amerika. Kanskje er det underligere at det ikke reiste flere, og at det var såpass få fra Eidsberg.

Tradisjonstoff fra Hærland

Fra et intervju Helge Frøyset
hadde med Johan Kopperud en gang i 1950-åra.

Digitalisert av Nils-Johan Undrum

Døm hadde noen som jikk-omkring å jorde-ve' sjuke. På Spaniland, der jæi var oppfostra, der var'e en tå brødrene hennes mor som hadde engelsk sjuke, eller svekk, og han ble helbreda tå æi sånn ei. Ho var ifrå svensk Finland. De' var dattera egentli' som dræiv me' de' her', å mora var me. Døm kom åver distrikte her, så døm bodde ette her. Først døm kām te Hærlann, kām døm te Hemærken. Å da døm kām fram der, hadde døm gått-inn te kjærringa å sakt: «De står'te bra te me' kua på fjøse' her,» hadd' o sakt. «Jo,» sa kjærringa, «de' ertenno fali' på fjøse'». «Jo,» sa'o. «Di har æi ku som mjølkær blo'. «Ja, de' væit jæ ette ikke ske væra,» sa kjærringa, ho ville itte væra me på de here. Å da hadd'o færtelt vem ku de' var å vor'o sto hen på fjøse' å da måtte kona innrømme at de var sant. Finnekjærringa sa at «viss du vil ji mæi et stökke sugl-flesk, så ske kua bli bra. Å de 'fekk' o. Å ho rusla videre te Spanilann, å kua blei bra, som o hadde sakt. Å de' første ho sier når' o kommer dit bort, var at de' hadde gått-ut et stort dyr tor stælln der borte. «Åssen væit 'u de'? sa døm te 'o. «o, jæ ser'et,» sa o. Å de' var en hest som var to år gammel som var dø' tå tyfus. Så gikk' o derifrå te skole-lerær Auensen som bodde på Løkje. Der jikk' o-inn te kona å ba om å få brulesjale' hennes. «Ja, dæn som viss-te åre de' var hen,

så skull' o nåkk få de! «Nei, di væit nåkk ette, mor,» sa' o. Å da fårklara' o akkurat åre de' lå hen. De' var et fint silkesjal som lå inntulla i et linlaken i bann på ei stor kleskiste på, låfte', å ho får-telte å' o sto hen å åssen' o så ut. Når o fru Auensen kām opp å fekk se't, kām' o me't å lot'o få't, får'o ville'tte ha't når de' var sånt et tilfælle. – Ho jikk derifrå tel Grini, te'n Even. (...Noe som ikke kan lese...) Å han sa at ho sku få lett tå ræva hass, sa'n. «Ja, dæn får'u nåkk bruk får,» sa'o, å så jikk'o videre. Men når'o kām te Hællingstørp, kām en tå tenesteguttæne kjørænes etter'o å ba'o bli me' tebars, får' an Even hølte på å drite sæi ihæl. Ho vart-me', å han vart jo kurrert, han. Ingen har no kjennskap te åssen' o jorde't, får'o jorde ingen ting ve'n. Samtidi' som 'o var på Spanilann, jord'o dæn gutten der bra æu. Ho sa at de' var svekk.

Da sa mora at døm som hadde lakt'et på'n ha tok'et væll tå'n au. «Næi, de' jær'n ette,» sa'o. Men viss 'o fekk en tapp ull å no håvel (vev-håvel) så sku gutten bli bra på tre da'er. Men mora sa de 'o at ho trudde etno på't, men dæn eldste søstera te gutten ville endeli', å så vart 'o føya da. Å da jikk 'o etter en dått ull å no håvel te'o. Å da tok 'o dissa håvela å lenka sammen me' fingræne' å jorde no knutær så de blæi et langt bann, å måla frå ledd til ledd åver hele gutten, å så klappa 'o

sammen hele greiene å gå't te jenta å ba henne legge't unner en jordfast stæin, me de samme, å når en får jort'et så ske di få se at gutten blir fin om noen daer. Å de' jorde'n. – De' ær ei sannferdi' historie som virkeli' har fåregått. Rølsen (Rolfsen) på Rångneru' var jo en sånn at'n jorde mye rare finnpå. De' Rångneru' var æi hytte te Bærjær, de neære Bærjær. Han dræiv som søllsme', smidde sjier å sånt. Fruen hasses kunne jo ældri' kamma så langt som åver gar'n å på utsia jæle' hos'n. Ho kunne følge folk te jæle' men så kâm' otte længer. Da bynte'o å gråte. De' var væll non som stængt' o, da væ. Men de var'e jo sånn at døm kunne gå te hann å spørja'n om mange ting. De' væit jæ spessielt, for det var et ste de' sku være brøllåp, å natta før brøllåpe' vart' maten borte. Men brudgommen, som sku være brudgom da'n etter, han jikk te Rølsen å spørte ikken de' var som hadde tatt de' here. Å da spørte'n 'en me' de' samma om'n ville stekke ut øya på'n.

«Da kan du gå bort i bøtta der å jøra't «sa'n,» får da kan du se'n.» «Næi,» sa'n, «de jær jæ ette, sa'n.» Næi-næi, sa'n, «viss du ette vil, så kan du jo gå sta'n å se,» sa'n, så får'u se ikken de' er. Å så jikk di sammen å så, å da viste de' sæi at det var besøkenne som'n ette hadde bett i brøllåpe, å i fornærmelse hadde'n gått sta'n å tii brøllåpsmaten.

Folk jikk te Marikjella Maria besøkelsesdag, å helst folk som var sjuke æller hadde non sjuke, å hadde-me' æi søll-spenne æller no anni tå søll å kasta neri, å så kunne døm ta tå vanne'å drikke æller la dæn sjuke drikke tå't, så skulle døm bli bra. Dæn

sølljenstann'n skulle være no som dæn sjuke æide personli.

Når'o Pettrine Løkje jikk tor fjøse' om julekvæll'n, sa'o te dyra: «It væl å lev væl, i kvæll er'e julekvæll'n.» De var i atten åtti-åra.

De var æi som tjente på et stælle som hette Nolby i Hærlann. Der hadde døm ølltønna ståanes i fjøse, å så brydde' tte kæll'n sæ no om å sætta ut no julegrøt. De var bare no fanteri, sa'n. De' var bare no som råttene åt, sa'n. Men om juleda's mårån da 'o kom i fjøse, var ølltønna børen full tå kælvetælle. Men da angra'n sa'n. De ske ette bli æi jul tell at nissen ette ske få græut, sa'n. (De var'o Maren Spanilann som jikk i fjøse. Ho var født i 1836 å jifta sæi i 1858. – Nolby ligger mællom Østby å Hærlann.)

Jæ har sjøl vørt utsatt for at hesten min har stoppa for mæ på Bjønnsta'hølte. Der har'n ståppa på ett å samma ste' to forsjelli'e gonger. Første gongen var'e to støkker tå åss lyse sammårnatta ve'toll-tia. Vi hadde vørt på Høytomt bedehus. Han sto dønn stille å speida sæi runt å blåste nedi væien. Å da'n bynte å gå, skar'n åpp i en forfærdeli fart. Han sto i en fire-fæm minutter som vi ette var kær om å få fløtte'n.

– Akkurat samma tilfælle' jorde samma hesten på samma stælle' om vinter'n, jæ kom ifrå Mysen, men da var'e ti'li'ære, om kvæll'n. Da var'e akkurat på samme vise'. Å da'n bynte å gå, kasta'n sæi framåver å skar ti. De' var like fårbi en sving på væien fra Mysen.

I pengehæuen mællom Jestvang å Furulann ske de være grøven ne' no pengær.

Viss de' er tre krokete søm i en hestesko en finner, ske'n henge'n åpp åver inngangs-døra, ellers ske'n ette skjøtta'n. De' ske følge lykke å hell sa di. Sånn var'e me kingel'n æu, visst en så den ved døra. De' betydde løkke, å de' måtte'n ette skjøtte. Å ette måtte'n drepa kingel'n får de' betydde uløkke.

Viss atte får eksempel om juleda's mårrån – før brukte døm jo hælmsenger – viss de' da lå to hælmsstrå i kørs på golve, da betydde de' døssfall inna årets utgang. Viss om atte de' lange strå' lå unner å de korte åver, da var'e et kvinnemenneske som sku dø, men viss om atte de' korte strå' lå unner å de' lange åver, da var'e en mannspærsen som skulle dø. De' sku væra i samme huse', tå døm som var åver der om natta. Inna ett år var gått, te neste jul, sku døssfalle' inntreffe.

De' sku væra en søllpenge i klea til ongæne. Enten de' var i lista'n sku væra innsydd eller æi, de'hussær jæ ette. En onge som ette var døpt, sku'n ette ta me' sæi ut, får da sku de' bli sjukdom å ælt muli'på'n. Barnetrøye' sku nå ette henge ute etter sola's ne'gang, får da sku ongen bli ånnssvak, sån sku mankere no tå samlinga. Plæiemora mi var ille streng på't. Inna ho som sku bæra ongen, tok'n ut, slo

ho kårsets tegn åver brøst å panne på'n så de' ette sku vederfares'en noe på væien.

Før jikk døm i skæuen å fant sånne rare vekster omtrent som måså, å så vekser'e åpp likesom no klør eller gaflær, omtrænt fæm sentimeter, to å tre i følge. Når dæn er blomstra tå, tok døm de' her å klæmte ut no gurt mjøl, som døm strødde på ongæne når'øm var små, sånn som seroform. De blæi de' glatt å mjukt tå. De' er ente bla'er, bara stenglær me børstær. De samla døm når døm sku ha ongær. Den kan ligne kjempe, men dæn har jo bare én kost. Kjempa har'øm jo brukt blekkene tå når'øm har hatt gnagsår å sånn. Døm har bara tatt å lakt døm på såre' uten å jøra non ting ve' døm. Døm kokte jo mye malokt (malurt) mot fårstoppelse både på dyr å mennesker. Døm tok inn malokta om høsten å tørka't å så hadde døm disse maloktbontæne henganes å tok tå døm å kokte te når'e var no forståppelsær. Malokta er grå-grønn å kan bli åver hælometer'n. Bla'ene virker som døm sku væra støvete. Hestesvette sku'n skava tå sælaputa unner høvrebællæne å resten tå sælan. (Brukt mot forstoppelse.)

«Fuglesangen»

Av Kjell Undrum

Plassen med dette navnet er omhandlet i heftet «Øst i kroken og litt vestover», som kulturminne 125036.

Når en leser omtalen i ettertid ser en at hovedpersonen Børje gjerne skulle hatt en bredere omtale. Her skal vi repetere og prøve å utdype litt.

Han het Borge Nilson da han kom som ung gutt over grensa, men i Hærland var han kjent som «Børje Fævlesangen». Han var født ca. 1860.

Han tok arbeid på flere gårder i Hærland før han endte opp som husmann på Hedemarken. Han skal også ha vært innom en plass hos Nils Ørken. Han måtte ta arbeid utenfor plassen for å skaffe inntekter nok til kona og ungeflokken. For det meste ble det jordbruk og skogsarbeid i nærområdet. Men det skal ha hendt at han en gang gikk til Aker på grøftearbeid. Betaling skal ha vært en sekk med matvarer, som han bar den lange veien hjem. Det heter seg at han har vært en flink interiørsnekker.

Eidsberg bygdehistorie II omhandler Børje på side 413 som «Profeten i skogen». Børje var musikalsk og i sin ungdom spilte han ofte til dans, men da han ble metodist ble det naturlig nok slutt på den virksomheten. Det markerte han med å brenne fela. Han skal ha fortalt at han hørte Satan jamre seg inne i fela når den brant. Når han senere spilte fiolin etter andre noter var det på ett nytt instrument.

Han skal først ha vanket i et metodist-miljø i søndre Høland. Men han

var senere en ildsjel i datidens Grinna metodistbedehus. Da Metodistkirken i Mysen ble bygget, tok han aktivt del i byggearbeidet. Her kom sikkert interiør-snekkeren til sin rett.

Etter hvert som økonomien hans bedret seg fikk han større anledning til å vise sin omsorgslegning. Munter og akseptert skal han ha vært. Han ble ofte kontakta som andaktsholder i grenda, og han ble ofte benyttet som andaktsholder ved begravelser og møter. Det er fortalt at han kunne gå lange turer for å besøke en syk.

Ingen fortalte om skyggesider ved Børje, men han ble husket for sitt store hvite skjegg. La ham nå også være husket «som profeten i skogen» som så sin oppgave i å gi hjelp og trøst i tunge stunder.

Dagfinn Ødegård kunne huske at dette ble fortalt: Børje kom fram til Hedemarken en dag, og han sa til husbonden: *Jag hørte en fågel som sjung så vackert i morse. Å sang den da Børge? Gni, gnu och knoga seint och tile aldrig hvile.*

Østre Linje og Mysen stasjon

Av Kjell-Harry Olausen

Mysen stasjon har bestått siden etableringen av togforbindelsen mellom Ski og videre mot Sarpsborg og Fredrikstad i 1882. Denne traséen ble navngitt som «Østre linje».

Men forut for anleggsstart av Østre linje var det en lang politisk debatt, og fremfor alt en omfattende debatt om linjevalget gjennom vårt distrikt.

Når Mysen stasjons historie skal fortelles, er det derfor på sin plass å starte med diskusjonen som dreide seg om selve trasévalget, da det i utgangspunktet ikke var en selvfølge at linjen skulle gå om Mysen.

Jernbanens betydning for Mysens utvikling

«Mysendalen», eller «Mysengryta» som noen også kaller området, lå opprinnelig i det store elveløpet fra Monaryggen. Men så endret elva løpet sitt til nåværende Glomma. Noe av etterlatenskapene etter dette finner vi på «Måsan» der det er et moselag på ca. 40–50 meters dybde etter en gjengrodd innsjø. I min barndom sto hele Måsan under vann på våren etter snøsmeltingen, noe som selvfølgelig gjorde området til en yndet lekeplass. Men i dag er det få spor etter moselaget da området ble drenert utover på 1970–80-tallet, og bebyggt. Men ved passering av tunge trailere kan man fremdeles kjenne bevegelser i grunnen under føttene.

Etter at elveløpet endret retning, ble Mysendalen mer fruktbart, og i

området var det etter hvert tre gårder som dominerte landskapet. Det var Mysen gård som den mest sentrale, samt gårdene Høytorp og Vandug.

Etter hvert ble området sentralt i regionen da man her hadde kryssing av to viktige ferdselsårer. Den ene går nord/syd og er et ledd i forbindelsen mellom nedre Glomma og oppover mot Nidaros/Trondheim. Den andre hovedferdselsåren går øst/vest mellom Stockholm og Kristiania (Oslo). Trafikken gjennom vår del av amtet økte etter hvert betydelig, og politikerne så på muligheten for å legge en jernbanetrasé gjennom de indre delene av Smaalenene Amt (Østfold), for å bedre forbindelsen mellom Kristiania og Sarpsborg-Fredrikstad-Fredrikshald.

Mysenområdet hadde derfor en strategisk plassering som burde tilsi at en etablering av ny jernbanelinje burde passere nettopp gjennom Mysen. Men under behandlingen av fremtidig jernbanetrasé ble det etter hvert klart at sentrale lokale politikere ikke uten videre delte dette synet.

Valg av jernbanetrasé

Trasédebatten knyttet til jernbanelinja gjennom Indre Smaalenene (Indre Østfold) ble preget av at mange særinteresser ønsket innflytelse på valget. Debatten startet allerede i 1866 med planer om en trasé fra Kristiania gjennom Spydeberg, Askim og ned til Eidsberg kirke, og videre mot

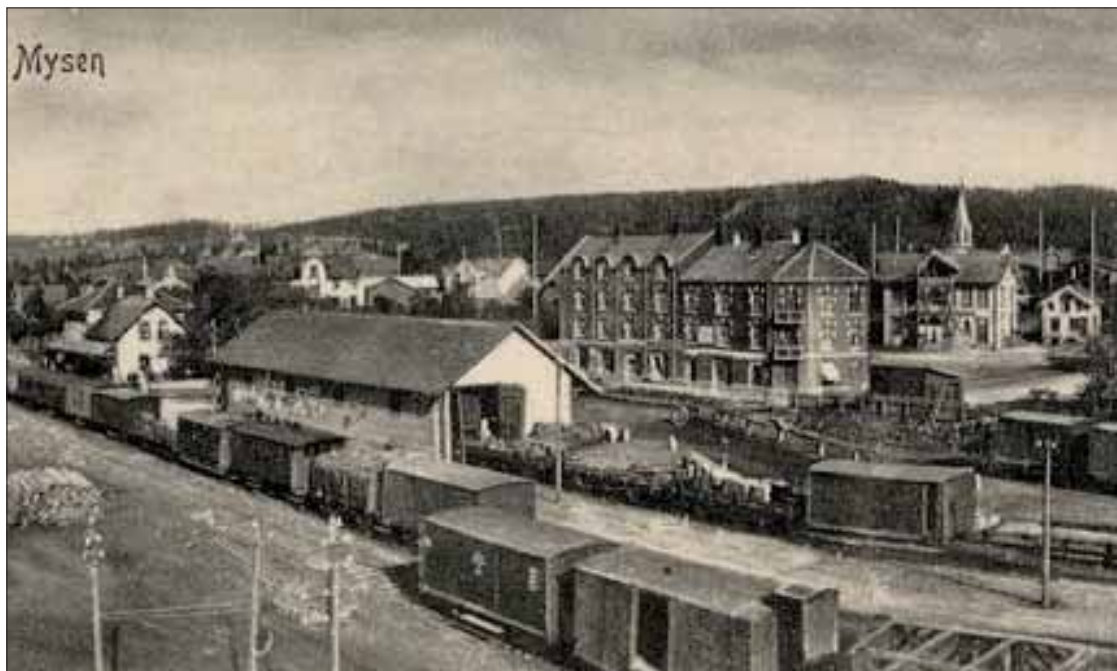
Mysen Station. Carl Normann, nr. 95. Postkort Jul Aage Krosby.

Rakkestad. Debatten var hard. Det hører med til historien at ikke alle i bygda ønsket en indre linje i det hele tatt. Bondevenneforeningen tok dette standpunktet. Mens Eidsberg herredsstyre gikk for byggingen av en Østre linje. Heldigvis ble foreningen ikke hørt. Jernbanen ble etter hvert etablert, til glede for alle.

I 1871 var valget av trasé for alvor oppe til behandling i kommunene i vår region, og i Trøgstad herredsstyre foreslo lensmann Melleby å kjøpe aksjer i en jernbanelinje Oslo–Fredrikshald (Halden) på betingelse av at linjen skulle passere Glomma ved Mørkfoss og deretter gå mot Momarken og videre sydover mot Rakkestad. Man kan tenke seg flere scenarier og konsekvenser knyttet til et slikt linjevalg, og hvilken betydning dette ville fått for Mysen. Da ville «Momarken stasjon» ved den gamle

markedsplassen, som lå trafikkmessig meget strategisk godt til rette der de gamle kongeveiene krysset hverandre, blitt utviklet til et bysenter i regionen. Utbyggingsforholdene rundt Momarken er gode, og man kan tenke seg at vi her kunne fått en «storby» av en stasjonsby. Da ville kanskje småbyene Mysen og Askim vært overflødige og blitt små tettsteder, mens Momarken ville utvikle seg til en by, kanskje på linje med de store byene i nedre Glomma-regionen.

Men det ble også drøftet et annet alternativ til linjevalget i Indre Smaalenene. Dette alternativet, som lente seg mot en mer militær-strategisk vurdering, gikk på å legge linjen fra Askim over Slitu og ned til Eidsberg kirke, og derfra videre mot Rakkestad. Dette fordi området ved Eidsberg kirke og ferge-overgangen over Glomma ved Grønsund ble ansett som viktig

Mysen stasjon med mange godsvogner foran pakkkuset. Solhøi er murgården bak pakkkuset. Utgiver: N.L.&R, nr. 904. Postkort Jul Aage Krosby.

militært sett. Dette var nok lenge et alternativ som ble ansett som realistisk. Og i 1873 vedtok Stortinget å bygge Østfoldbanen i to linjer, en over Moss og en på østsiden av Glomma, noe som ville resultert i en linje fra Askim ned til Eidsberg kirke, det vil si utenom Mysen.

Men gårdsherren på Nordre Mysen gård (Ole Mysen), som eide mye av Mysengryta, ville det annerledes. Han benyttet seg av sine kontakter på høyt politisk nivå i Kristiania. Både Jernbanekomiteen og Stortinget lyttet til Mysen, og man fant det riktig å legge linjen om Mysen, også med tanke på et senere spor fra Mysen gjennom Trøgstad, og helt opp mot Kongsvinger. Denne planen ble nå vedtatt i Stortinget 4. juni 1874. Likevel fortsatte debatten om en linje ned mot Eidsberg kirke med Lekum og Grønsund, den såkalte «Lens-

mannslinjen» etter lensmann Hjort på Lekum, til Jernbanekomiteen satte sluttstrek for debatten i 1877, da traséen gjennom Mysen ble opprettet.

Åpning 24. november 1882

Og slik ble det. Den 24. november 1882 ble Østre Linje åpnet for trafikk, med all festivitas som naturlig hører med. Det var nok stor stas og et historisk øyeblikk for befolkningen langs hele Østre linje.

Rask utvikling på Mysen

Nå hører det med til historien at Mysen etter 1882 fikk en rask utvikling til å bli et viktig knutepunkt og et sentralt handelssted i Indre Østfold. Folketallet i Mysen var ved århundreskiftet 676 personer, og 20 år etter var folketallet økt til 1545, altså en fordobling på kort tid. Mysen var den stasjonsbyen

mellom Ski og Sarpsborg som hadde størst utvikling og størst befolkning. Mysen var «byen» i Indre Østfold. Denne utviklingen skjøt fart etter at Mysen ble egen kommune i 1920.

Linje til Karlstad og Stockholm?

Men jernbanehistorien i Mysen og regionen stopper ikke ved åpningen i 1882. Ole Mysen hadde faktisk allerede i 1867 ivret for en jernbanetrasé fra Mysen via Ørje til Karlstad og Stockholm. Denne tanken tok nå sønnen Anton H. Mysen frem igjen ved århundreskiftet. Tanken var egentlig realistisk da det allerede var togforbindelse fra Årjäng til Åmål, og derfra videre til Karlstad og Stockholm. (Linjen fra Årjäng til Åmål var for øvrig i drift helt frem til 1954). Anton H. Mysen ble nå oppnevnt som formann i en komité som var nedsatt av fylkestinget i Smaalenene Amt. Komitéen skulle se på muligheten for en slik trasé, men planene ble skrinlagt

Uheld ved Mysen station.

Da man onsdag eftermiddag holdt paa med at skifte et godstog paa Mysen station var uheldet ute, idet koblingerne mellem to vogne sprang, med den følge at endel av vognene rutsjet nedover pakhusets spor og tvers igjennem væggen i pakhuset.

Ingen mennesker kom tilskade, og vognene slap ogsaa godt fra det ; men pakhuset blev selvfølgelig stygt ramponert.

Uheld ved Mysen station – Indre Smaalenenes Avis 07.01.1921.

etter en tid. Grunnen var store kostnader og dårlige økonomiske tider i landet, samt en negativ holdning fra Jernbanekomiteen, hovedstyret i NSB og Stortinget. Men når man ser på dagens globale klimaendring, ville nettopp en slik kort togforbindelse kunne konkurrert ut fly og bil på strek-

Jernbaneområdet med stasjonen til venstre. Utgiver: B.M. Schønberg, nr. 950. Postkort Jul Aage Krosby.

Personalet knyttet til Mysen jernbanestasjon i 1929:

1. rekke fra venstre: Stasjonsbetjent Harald Ringstad, stasjonsformann Rudolf Andresen, telegrafist John B. Gautestad, kontorist H.C. Hansen, banemester P. Fennefoss, stasjonsmester Anton Larsen, kontorist Harald Bøhn, telegrafist Oskar R. Larsen, trafikkelev Leif Teien og stasjonsbetjent Johan Karlsen.

2. rekke: Overkonduktør Hans Pettersen, banevokter N. Kløvningsten, pusser Johs. Olsen, lok.fører Karl Hermansen, stasjonsbetjent Peder Mohn, konduktør Hans Thorsen, fyrbøter Johs. Kristiansen, sporskifter Harald Johansen, vognvisor O.J. Weldingh og lok.fører Harald Magnor.

3. rekke: Stasjonsbetjent Kallén Lillebo, overkonduktør Aksel M. Pettersen, fyrbøter Worm Lunde, pusser Brede A. Syversen, pusser Laurits Hauge, banevokter Thv. Martinsen, lok.fører Aksel Westby, lok.fører Henr. Hansen (senere Langjord) og lok.fører Olaf Bøhn. Foto og tekst lånt fra Mysen-leksikon av Hans Wåler.

ningen Oslo–Stockholm. Og fra nyere oppslag i media ser det ut som om kreative togekspertes i Kina mener at denne muligheten er blitt iøynefallende på nytt.

Flere kreative planer

Men også andre toglinjer ble diskutert med utgangspunkt i Mysen stasjon som den sentrale stasjonen på Østre Linje. Her var det etablert både lokomotiv-verksted (lokstallen), vannstasjon og tilhold for banemester. Og i tillegg var Mysen stasjon blitt viktig for

godstransporten i hele regionen, også for varetransporten til og fra Årjäng og vestre Värmland i Sverige.

Linjene som nå ble diskutert var Mysen–Fetsund langs østsiden av Øyeren, og Mysen–Vestmarka i Høland. En kommunal komité i Eidsberg herred la ned et omfattende arbeid med disse tankene fra slutten av 1890-årene. Et viktig argument var tømmertransporten fra de indre bygder. Men i 1922 fremmet Arbeidsdepartementet en proposisjon for Stortinget, bygd på forslag fra hovedstyret i Norges Statsbaner,

om ikke å realisere disse traséene, og planene ble foreløpig skrinlagt.

I 1945 satte formannskapet i Sarpsborg likevel i gang en ny utredning av jernbanelinjen Mysen–Vestmarka, sikkert med tanke på tømmertransporten til Borregaard som et alternativ til fløtingen på Glomma, men planene ble nok en gang avvist av sentrale myndigheter.

Mysen stasjon

Mysen stasjon ble bebygd med stasjonsbygning og pakkhus. Stasjonsbygningen sto ferdig i 1881 og var tegnet av arkitekt Balthazar, som tegnet nesten alle stasjonsbygningene langs Østre Linje. Etter hvert kom også bolig for banemester på plass borte ved jernbaneovergangen for Folkenborgveien. I 1887 var lokomotivverkstedet, eller «lokstallen» som den het på folkemunn, ferdig til bruk. Foran

lokstallen var det en rondell som ble brukt til å snu lokomotivene, slik at de kunne rygge inn i hallen.

Mysen stasjon ble nå som nevnt et viktig og sentralt sted for transport av både folk og gods fra et stort område, inkludert bygdene i øst og fra Sverige. I tillegg ble stasjonen også i stor grad benyttet av trøgstinger. Diligencen mellom Mysen og Ørje var kommet til, og nå kunne man lett komme videre mot Oslo og markedene der med tog. Toget erstattet nå i stor grad hestetransport mot hovedstaden. Man leser i Indre Smaalenenes Avis at det kom så mange kjørere som skulle levere varer at de sto tett i tett fra pakkhuset og ned til kjøpmann Krosbys forretning i krysset Jernbanegata/Folkenborgveien.

Jernbanen ble så mye brukt at det i 1929 jobbet hele 29 mann på Mysen stasjon. De ansatte jobbet på selve

Del av stasjonen med godsvogner og plankestabler. Det flagget i Mysens eldste forretningsbygg, Fredheim. Kortet er stemplet i 1912. Utgiver: Einar Hansen, Mysen. Postkort Jul Aage Krosby.

*Mysen Jernbanestasjon med stasjonsbygning, kiosk, togvogner og reisende. Foto fra 1908.
Utgiver: Rudolf Mansrud, nr. 1710. Postkort Jul Aage Krosby.*

stasjonen, i pakkhuset og i lokstallen. I pakkhuset ble godsvognene rygget inn og lastet og losset. Gutta på verkstedet i lokstallen vedlikeholdt og reparerte lokomotivene og sto for vannfylling på disse. I tillegg hadde vi jo banemesteren og hans stab som hadde tilsyn med jernbanelinjen.

I dag er det vel ikke en eneste ansatt på stasjonen! Men nesten 30 ansatte sier litt om betydningen stasjonen hadde i Mysen. Det ble sagt at Mysens befolkning besto av snekkere, kjøpmenn og jernbanefolk.

Stasjonen på 1950-tallet

Da er vi kommet til min barndom i Mysen, og min opplevelse av stasjonen på 50-tallet. Stasjonsbygningen var et fint bygg i sveitserstil. Der var det både stasjonsrestaurant og billettkontor, varemottak for små kolli

og kontor for betjeningen i første etasje. I andre etasje bodde selveste stasjonsmesteren med sin familie. Det var en staselig mann med flott uniform som det sto respekt av.

I området mellom stasjonsbygget og Folkenborgveien var det en hage som stasjonsmesteren brukte for seg og sin familie. Jeg husker godt vi gikk forbi der i Jernbanegata med en viss respekt når selveste stasjonsmesteren satt ute på fine sommerdager. Denne hagen var opparbeidet allerede i 1920-åra.

I det store pakkhuset ble godsvognene som nevnt rygget inn for lessing og lossing. Utleveringen foregikk fra ei rampe med adkomst fra Jernbanegata. Der var det fortsatt stor trafikk i 50-åra. Det var spennende å følge med når damplokomotivet skulle rygge inn, eller hente ut godsvogner. Ved pakkhuset var det travel aktivitet

fra morgen til kveld. Det gikk også et sidespor ned til et mindre hus nede ved jernbanebrua, der det som i dag er taxi-sentralen holder til.

Det hører også med til historien at rampa var et yndet tilholdssted for en del «løse fugler» på lørdagskveldene. Da samlet det seg ofte flere fra Mysen og omegn for å ta seg en liten fest. Der gikk det nok med en del sterke varer. Det gikk som regel i hjemmebrent for de «rike», men de mindre bemidlede måtte ta til takke med rødsprit som man blandet ut med noe som het pottaske. Når flaska ble ristet godt, ble vesken klar og det ble en rød klump i bunnen. Det gikk visst å drikke dette når vesken ble klar, og da kom promillene raskt på plass. Et annet alternativ var å smøre skokrem på brødiskiva med en sardin på toppen. Det var visst litt alkohol i skokremen på den tiden. Dette rakk til at gutta ble passe fulle og litt støyende, og da kom som regel Ivar lensmann ut på kvelden og hentet noen for overnatting i «rådstua», et lite fengselsbygg med tre celler som lå der innkjøringen til kornsiloen er nå. Dette var kjempespennende for oss ungene, det slumpet jo at det kunne bli et lite slagsmål også! Vi fikk egentlig ikke lov til å være der på lørdagskveldene, så noe ulydighet fra vår side må innrømmes.

Markedsuka

Men det var ikke bare vanlig pakke-gods som kom til Mysen stasjon på 50-tallet. Tre–fire ukers tid før Momarkedets åpning hvert år kom det flere vogner med fargerik last inn på et kort sidespor ved «tråkka». Da kom det

karuseller, boder og masse greier som var merket «Lunds tivoli». Da var det klart for oss ungene at Momarkedet nærmet seg raskt. I motsetning til i de senere år hvor alt kom med spesialbiler slik at monteringen bare tok et par-tre dager, så måtte Lunds tivoli på femti-tallet bygge opp alle innretningene fra «bunnen av», og det tok tid. Og, når tivoliet kom til stasjonen, ble alle delene hentet med Lunds lastebiler, og da var det rimelig kaotiske tilstander på stasjonen og opp Vandugbakken mot markedsplassen. Vi gutta var selvfølgelig over alt for å bivåne dette, og ikke uten fare for liv og lemmer. Jeg var så uheldig å sykle i veien for en ryggende lastebil, noe som resulterte i at jeg ble påkjørt og fikk en ødelagt sykkel, men jeg reddet livet. Og jeg fikk skylden selv fordi jeg hadde vært i veien for lastebilen, så noen ny sykkel eller erstatning kom selvfølgelig ikke påtale. Sånn var det den gangen, det nyttet ikke å klage.

Men det kom også andre spennende transporter. Sirkus Arnardo kom til Mysen hvert år, og like sikkert kom det vogner til stasjonen med alle slags dyr. Mest spennende var det nok når store elefanter kom gående ut, de var kjempestore, men snille. Men det var også andre spennende dyr som kom med toget. Alle ble de geleidet gående opp til markedsplassen der sirkuset skulle reises.

Man kom for å se og bli sett

Men det var også andre aktiviteter som trakk folk på ettermiddager og kvelder. Alltid når vi hørte damplokomotivet blåste i fløyta og nærmet seg stasjonen, strømmet folk ned til stasjonen

for å se toget komme og gå. Man traff jo alltid kjente også, og det var spennende å se alle passasjerene som hadde åpnet vinduene i vognene og tittet ut for å bivåne trafikken.

Når toget endelig stanset helt, måtte vi frem for å se på lokomotivet. Det var et helt utrolig og spennende skue med alle sine hjul og drivverk, og ikke minst selve tanken og pipa som «spydde» ut en mengde røyk. Og så tittet lokføreren ut gjennom et åpent vindu i førerhuset, det samme gjorde fyrbøteren. Han hadde som jobb å skuffe på kull slik at det var fyr i ovnen til oppvarmingen av vannet som så skapte damptrykket til maskinen. Dette var spennende, og en gang fikk jeg til og med komme inn i loket. Der var det utrolig varmt, men også utrolig spennende. Lokføreren var fin i sin uniform, mens fyrbøteren var noe mer sotete i ansikt og hadde oppbrettede skjorte-ærmer.

Når toget skulle gå, sjekket stasjonsmesteren at alt var i orden og at dører var lukket før han løftet det grønne flagget, blåste i fløyta, og vinket toget av gårde. Da la røyk og damp seg igjen som et slør over stasjonsområdet og over oss som sto der, og det var bare slik det skulle være, mens passasjerene gikk tilbake til sine kupéer og fortsatte reisen videre.

Min første togtur til Oslo

Jeg husker enda første turen fra Mysen stasjon til Oslo Østbanestasjon. Det var midt på 50- tallet og ble en helt uforglemmelig tur. Østbanestasjonen var en enorm hall, og Mysen stasjon ble plutselig liten. Det kom flere tog inn på ulike spor, og det myldret med folk over alt. Om jeg hadde syntes

det var mye folk på Mysen stasjon, så ble det nå lite i forhold til denne opplevelsen.

I Oslo var det to store stasjoner, Østbanestasjonen og Vestbanestasjonen. Fra tid til annen gikk det tog mellom disse stasjonene på et spor som gikk over Rådhusplassen. Der var det mye trafikk med biler og folk, og da gikk det en uniformert jernbanemann foran toget med et rødt flagg for å stoppe trafikken, slik at toget kom frem. I dag er disse stasjonene erstattet med én ny stor stasjon – Oslo S.

Noe jeg husker spesielt fra Østbanestasjonen var at det inne i hallen var en stor modell av et enormt damplokomotiv som het «Dovre-gubben». Originalen trafferte linjen fra Oslo til Trondheim. Dette lokomotivet brakte senere min klasse på klassetur til samme by.

Fast gutte-runde i Mysen

Så tilbake i Mysen igjen. Om vinteren tok vi en tur innom stasjonsrestauranten, før toget kom, for å varme oss i vinterkulda. Det sto en stor vedovn i et hjørne som var god å stå ved. Og de som ventet på toget, spiste medbrakt matpakke og kjøpte kanskje en kopp kaffe. De mer bemidlede kjøpte seg et karbonadesmørbrød, til misunnelse for de som ikke hadde råd.

Ved siden av stasjonsbygningen lå Narvesen-kiosken, en av de første i Norge. Kiosken ble senere utvidet mot Jernbanegata slik at det ble et lager og hvilerom. Neste utvidelse av kiosken var drosjebua. Da fikk drosjene plass på «tråkka», i fin nærhet til stasjonen. Her kunne Kjeserud, Ahlberg og de andre «drosjekuskene» varme seg, ta

en prat og en kopp kaffe. Senere fikk drosjene egen «bu» oppe ved stasjonsparken.

Stasjonsparken

Siste stopp på vår stasjonsvandring var stasjonsparken som ble anlagt på 20-tallet. I denne grønne oasen i Mysen sentrum kom det sittegrupper, musikk-paviljong og et lite basseng med springvann fra en statue av en naken dame.

Parken ble mye benyttet av både fastboende og tilreisende, og på lørdagene i sommerhalvåret ble man ofte underholdt av blant annet Frelsesarmeen med sang og spill. Dette til glede for mange, Sittegruppene var også populære fordi denne rolige pletten ga anledning til å ta en liten dram eller en langpils i varme sommerkvelder.

En hyggelig opplevelse kom nå i sommer. Mysenbyen AS hadde i samarbeid med ing. Steinar Heller funnet originale tegninger av den gamle Narvesenkiosken, og denne er nå gjenoppført i den nye stasjonsparken.

Banemesterboligen

Over på andre siden av Folkenborgveien ble banemesterboligen bygget med bolig og uthus. På min tid regjerte banemester Andreassen der, med sønnene Arvid og Helge, begge meget habile skihoppere i MIF på sin tid. Og mens Arvid også var god på fotballbanen, var Helge en meget habil målmann på håndballlaget. Banemesterboligen er bygget i typisk sveitserstil, sannsynligvis tegnet av samme arkitekt som tegnet stasjonsbygningen.

Mysen stasjon, to spor, lastevogn, kiosk, folk, kirke, hus, plankestabler. Utgiver: Rudolf Mansrud. Postkort Jul Aage Krosby.

Lokomotivstallen

Siste stopp på stasjonsområdet er lokstallen. Dette bygget har også sin typiske inspirasjon fra sveitserstilen og er oppført i 1887 som et verksted for damplokomotivene som trafikkerte Østre Linje. Det gikk to spor inn i bygget, og i forkant av huset var det etablert en rondell (dreieskive) der lokomotivene kunne snus for å komme riktig vei inn i stallen. Når lokomotivet kom inn på rondellen, måtte loket snus med håndkraft. Det var selvfølgelig et spennende prosjekt, og vi gutta var ikke særlig vanskelig å få med på dyttejobben. Inne på verkstedet i lokstallen var det ofte et yrende liv og stor støy når værstegutta gikk løs på reparasjoner av lokene. Det var et aktivt miljø, men virksomheten tok slutt etter 1958 da elektrisiteten overtok.

Det var også spennende å bivåne jobben når toget skulle fylle vann fra tappeslangen på stasjonen. Da la vanddampen seg som en hvit sky over området.

Jeg må også nevne Aage Solberg som var sveivesjef for bommene ved jernbaneovergangen. Hver gang et tog kom eller gikk, var Aage på plass borte ved jernbaneovergangen på Folkenborgveien der han manuelt sveivet bommene opp og ned. Noen ganger fikk vi hjelpe til, og det var spennende å bivåne bilene som måtte stoppe til vi slapp dem frem igjen.

Elektrifiseringen

Men damplokomotivenes æra ble nullet ut etter hvert som elektrifisering av jernbanen gikk sin gang. Dette nådde også Østre Linje, og vi hadde

en tid observert at det ble satt opp nye master i betong langs linjen. Det kom ledninger på disse, og vi skjønte at tiden var i ferd med å løpe fra dampen.

En vinterdag i 1958 ble vi som gikk på Mysen skole «beordret» til å ta med flagg neste dag på skolen. Da ble det avmarsj til stasjonen slik at vi var på plass til det første elektriske toget kom.

Etterpå kom det ikke folk ned på stasjonen for å se på toget som kom og gikk. Det var ikke noe stas med et elektrisk tog. Etter hvert ble stasjonsrestauranten også stengt, da ingen brukte den lenger. Ingen hadde tid til å ta seg en hvil der etter at vår nåværende hektiske tidsperiode var i gang. En æra i toghistorien var over.

Linjegods og busshodeplass

Etter hvert ble det slik at NSB overlot godstransporten til Linjegods som tok pakkhuset i bruk noen år. Da denne virksomheten opphørte, flyttet buss-selskapene sin holdeplass fra Bergerkrysset og hit. Slik fortsatte området ved Mysen stasjon som et kommunikasjonssenter med togene ved stasjonen, drosjene på tråkka og bussene foran pakkhuset.

Andre hendelser i stasjonens historie

Mysen stasjon har sett mange historiske hendelser. Først selvfølgelig åpningsdagen 24. november 1882, deretter desemberdagen i 1958 da det første elektriske toget kom med sine prominente passasjerer. Men mellom disse datoene var det også et par spesielle hendelser som må huskes.

Først sabotasjen mot stasjonen den 16. mars i 1945. 17 sabotører fra

Mysen stasjon før elektrifiseringen som kom i 1958. Utgiver: J.H. Küenholdt, nr, 5214. Postkort Jul Aage Krosby.

bygda var trent til denne oppgaven. De sprengte 13 objekter: Syv sporpenser, to lokomotiver i togstallen, svingskiva, vanntårnet, vannstender, et skinnelager med 45 skinner og jernbanebrua. De kom usett, gjorde jobbene og forsvant sporløst. Ingen kom til skade. Denne hendelsen er tidligere omtalt i HAAKON fra 2013.

Men en annen hendelse bør også huskes. Det var i mai 1945 da de russiske krigsfangene fra fangeleiren på Momarken ble sendt med tog hjemover mot Sovjet, til en ukjent og truende skjebne. Men «hele» Mysens befolkning var på plass for å ta farvel. Det var nok en trist dag for mange, og russerne fikk med seg mat og pakker til turen.

Store forandringer

Mysen var faktisk det største tettstedet i Indre Østfold til ut på 1950-tallet, og

er etter mitt skjønn fortsatt det stedet som har de beste urbane kvalitetene i regionen.

Etter en stagnasjon under første verdenskrig, sørget Anton H. Mysen for å skille ut Mysen fra Eidsberg som egen kommune i 1920. I 1922 ble det utarbeidet en reguleringsplan for kommunen med en bymessig utforming med gode kvartalsstrukturer. Mysen skulle få en utvikling østover fra stasjonen, men slik at stasjonsområdet ble liggende som et klart kommunikasjonssentrum, og som sentrum i Mysenbyen.

Citadel

Men så kom den store endringen på slutten av 80-tallet. Da kom det en direktør fra NSB til kommunen og fortalte at nå skulle stasjonen i Mysen rives og bli forretningsobjekt, og ses på i et økonomisk perspektiv. Det innebar

at de uøkonomiske bygningene på stasjonen skulle rives og erstattes med moderne forretnings- og boligbygg med sikte på å skape økonomisk gevinst for NSB.

Jeg fikk da i oppgave å se på en mulig fremtidig utvikling av området. I utgangs-punktet mente jeg at eksisterende bygninger kanskje kunne utnyttes økonomisk med mindre endringer, men det var uaktuelt. Jeg tegnet da et forslag med tre nye bygninger i tre etasjer og loftsplan, plassert med parkanlegg og plass mellom bygningene slik at man fortsatt skulle kunne oppleve et stasjonsmiljø som var synlig mot byen. Dette ble avslått, og nåværende bebyggelse ble vedtatt. I 1989 ble stasjonsbygningen, pakkhuset og kiosken revet. Jappetiden vant.

Etter dette knefallet for «utviklingen» vil vi aldri få tilbake stasjonen, og bør derfor akseptere at vi har Citadel og heller verne om våre andre kvaliteter i Mysen, slik at disse ikke lider samme skjebne.

Vernestatus

I etterkant av dette fikk kommunen utarbeidet og vedtatt verneplaner, mot NSB sin innsigelse, slik at banemesterboligen og lokstallen ble vernet. I tillegg ble samme vernestatus vedtatt for både Eidsberg og Slitu stasjoner. NSB måtte ta bevaringsvedtakene til etterretning, og i dag er både Slitu og Eidsberg stasjonsbygninger restaurert.

Banemesterboligen eies i dag av Mysen kornsilo og mølle, og er bevart. Imidlertid rev mølla uthuset slik at gårdsrommet med det på en måte mistet sin identitet.

Etter vernevedtaket er også lok-

stallen restaurert, og brukes i dag av Norsk jernbaneklubb avdeling Mysen. Dette er en entusiastisk klubb som benytter hallen til istandsetting av historisk jernbanemateriell.

Dette er ikke NSB/Jernbaneverket sin fortjeneste. Denne eieren ville nok helst la lokstallen forfalle og bli moden for riving, noe imidlertid vernestatusen umuliggjorde. Men foreningen fikk en leieavtale om bruken, og kunne med det restaurere bygget. Dette ble muliggjort ved at firma Steinar Heller utførte hele det utvendige arbeidet som en ren dugnad uten kostnad for foreningen. Foreningen tok hele det innvendige arbeidet selv. Et resultat av at foreningen nå hadde besørget en full renovering av bygget, samt foreningens jernbanehistoriske virksomhet, ledet til en leieavtale mellom NSB og foreningen om at man ikke skulle betale leie for bruken mot at bygningen ble holdt i hevd. Foreningen har nå i mange år syslet med restaurering av gammelt jernbanemateriell med historisk verdi, til glede for ettertiden.

Nå trues virksomheten av nye signaler fra jernbaneverket. Økonomene deres har bestemt at det skal kreves leie, noe klubben ikke har økonomi til. La oss håpe på endret holdning slik at aktiviteten og bruken av lokstallen i regi av foreningen kan fortsette. Lokstallen er et viktig monument som viser en aktivitet som gjenspeiler Mysen stasjon sin betydning for trafikken på Østre Linje gjennom mange år.

Den nye stasjonsparken

Men noe av det gamle har gjenopp-

Storgaten i Mysen. Busser til venstre, Jernbanegaten, kornsilo, murhus med reklame. Postkortet er stemplet i 1956. Foto: K. Nordahl. Utgiver: J.H. Küenholdt A/S, nr. 5791. Postkort Jul Aage Krosby.

stått, om enn i beskjeden grad. Takket være Eidsberg sparebank ble musikk-paviljongen fra stasjonsparken gjenskapt på torget i Storgata. Jeg fant også for noen år tilbake «badenymfen» som hadde prydet det lille bassenget i stasjonsparken med springvann. Den sto på renseanlegget i Tosebygda. Hun ble brakt tilbake til Mysen og Heggan, og drømmen er nå at hun en dag igjen skal få sin rettmessige plass i Mysen sentrum, kanskje i den nye og beskjedne, men vakre stasjonsparken som ble til i løpet av 2023.

Epilog

Mysen stasjon ble navet i Mysens utvikling gjennom mer enn 100 år. Og selv om stasjonen i dag har en annen

funksjon og betydning enn i tidligere tider da både person og varetransport var i høysetet, så er persontrafikken stor. Det er mange som pendler til og fra Oslo. Varetransporten går fremdeles på landevei, men det går flere godstog over Østre Linje hver dag.

Nå er Mysen stasjon endestasjon bare for helgeavgangene og kveldsavgangene mellom Mysen og Oslo. Alle andre tog fortsetter nå sydover til Rakkestad. Sterke politiske krefter arbeider aktivt for å gjenopprette forbindelsen videre mot Sarpsborg, så det blir en spennende tid fremover.

Men vi får se hva fremtiden bringer. Kanskje økt fokus på miljø fører til større satsing på jernbanen.

Historien om Mysen Idrettsforening, Mysen idrettspark og Mona Sportsteater

Av Kjell-Harry Olausen

MTIF og MITF

Mysen Turn- og Idrettsforening ble stiftet 18. januar 1903. Den gang var turn i form av linjegymnastikk en vesentlig del av foreningens aktivitets-tilbud. I 1916 ble navnet endret til Mysen Idretts- og Turnforening.

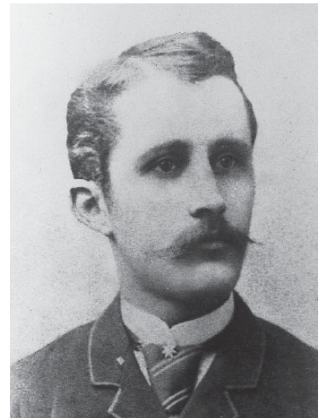
Idrettsplassen på Høytorpjordet

Turn- og Idrettsforeningen hadde ingen egen bane til bruk for uteaktiviteter, men så i 1918 gikk foreningen til innkjøp av en parsell av Høytorpjordet, langs Høgliveien, og der ble det på dugnad opparbeidet en fin fotballbane med grusbelegg som ble innviet i 1921. Foreningen bygde også et lite

klubbhus som hadde en strategisk beliggenhet ved banen. I tillegg ble det bygget en utedo nede i banens sydøstre hjørne. Fasiliteter som wc og

Den første generalforsamling ble holdt søndag 5. april 1903 klokken 2 (14). Carl Aspelund ble gjenvalgt som formann, men ikke lenge etter dette valget reiste han og familien til Island, og der bosatte de seg. Han selv kom tilbake til Mysen, døde her og ble begravet her. Vi hadde kontakt med sønnen til Carl Aspelund – Harald Aspelund – da Mysen Idrettsforening feiret 75-års-jubileum. Han skrev da et brev og fortalte at hans far – vår første formann – deltok som soldat ved grensen til Sverige i 1905. Han sendte oss et bilde av sin far og dette bildet henger i klubbhuset vårt. Bildet er tatt i 1905. Haralds sønn igjen heter på nytt Carl Aspelund. Han og hans kone har vært på Mysen. De har to sønner som gikk på folkehøyskolen her.

Mysen Idrettsforenings første formann – Carl P. Aspelund.

Tekst og bilde lånt fra Arne Sandems bok «Saken er M.I.F. – Mysen Idrettsforening 100 år».

Klubbhuset til Mysen Idrettsforening på Høytorpjordet.

Foto lånt fra Arne Sandems bok «Saken er M.I.F. – Mysen Idrettsforening 100 år».

lignende var ikke tilgjengelig på den tiden. Det hører til historien at dette klubbhuset brant ned en vinterdag på 1950-tallet, og ble da erstattet med et nytt hus i mur. Nå kom det også på plass både wc og dusj, og ikke minst litt elektrisk varme som var godt å ha på kalde vinterdager.

Så kom utfordringene for MITF da idretten i Norge ble splittet, og Mysen Arbeideridrettslag ble stiftet i 1929. Men motstanden mot okkupasjonsmakten under krigen for-
ente idrettsbevegelsen på nytt. Den 13. juni 1945 ble det sammenslutning mellom MTIF og AIF, og MIF ble resul-
tatet.

Det var økonomisk utfordrende tider på 20-tallet, og i 1926 ble hele anlegget overdratt kostnadsfritt til daværende Mysen kommune, men med forutsetning at banen og anlegget skulle disponeres av MITF

som også fikk ansvaret for hoveddelen av vedlikeholdet. Mysen kommune overtok eierskap og gjeld.

Etterkrigstiden

Etter krigen bygde Mysen idrettsforening to fine tårn ved hovedinn-
gangen til banen. Disse fungerte både som et monumentalt inngangsparti og som salgsboder for billetter for publi-
kum til MIF sine fotballkamper. I tillegg kom det på plass et høyt plankegerde rundt plassen. Da ble det slutt på gra-
tis tilskuerplasser. Vi må huske på at Mysen-fotballen den gangen spilte i første divisjon i landsdelserien. I dag er gjerdet borte, men tårnene består som et kjært minnesmerke fra den tiden.

Mysen idrettsplass, eller bare «plassen» som den ble hetende på folkemunn, ble mye benyttet både sommer og vinter. Om sommeren var

Avisutklipp fra Indre Smaalenenes Avis, 15.12.1949.

det et yrende liv både med fotball og friidrett, og om vinteren ble hele banen islagt av banemester Peder Halvorsen og assistenten Ivar Jahren. Da var det hockey og bandy som ble aktiviteten på indre bane, mens ytre bane ble en lengdeløpsbane. Her ble det faktisk arrangert kretsmeesterskap selv om banen ikke riktig holdt 400 meter. Vår store løper var Øyvind Mysen som var en meget god sprinter med 500 meter som spesialitet. Her hevdet Øyvind seg på krets nivå og markerte seg også nasjonalt. En annen god skøyte løper var Johannes Lunde på juniornivå.

På skøyteisen ble det åpenbart noen «klasseforskjeller», men uten at det medførte erting, eller mobbing som det heter i dag. Noen hadde bare blikk-spenn, det vil si skøyteskjær som vi

festet til beksømstøvlene med reimer, mens andre hadde lengdeløps-skøyter med støvel. Noen hadde skruskøyter som ble skrudd på støvlene, mens andre hadde fine hockeyskøyter.

I tillegg til selve banen ble det opparbeidet et fint grøntanlegg langs Høgliveien med store trær som fortsatt står der. Litt rart å tenke tilbake på at jeg faktisk husker disse som små, nyplantede trær, og i dag er disse kjempestore.

Idrettsforeningen opparbeidet også en fin lekeplass som ble flittig benyttet av barna i Smedgata med omegn. På grøntområdet langs Høgliveien slo vi langball og hadde også mye gøy med å slå krokett, til herredsgartner Eggen sin store fortvilelse. Han likte heller ikke at vi lekte «ballen går» på

sene høstkvelder. Men det var alltid et yrende liv på banen, så fritidsproblemer eksisterte ikke.

Utover på 70-tallet ble lekeplassen lite eller ikke benyttet, og da ble den lånt ut til husmorlaget som etablerte en dagpark/barnepark.

Mona Idrettspark/Mona Sportsteater

Etter krigen ble det etter hvert krav om å spille fotball på gress, og MIF hadde et ønske om å se på en slik etablering i egen regi andre steder enn nede i Mysen. Noen i foreningen hadde tanker om at Mona-området kanskje kunne være et alternativ, så på årsmøtet i MIF i 1947, som ble avholdt i Arbeidersamfundet, ble det besluttet å nedsette en komité for å arbeide med et slikt forslag. Komiteen fikk navnet *Komiteen for anlegg av Mysen idrettspark* og ble bestående av: Thorleif Isetorp,

Arne Iversen, Trygve Andreassen, Thor A. Krosby, Arne Lunde, Karl Eggen og Herman Andresen. Dette var godt kjente navn innen idrettsmiljøet i Mysen etter krigen. Arbeidet med å finne egnet område for nytt idrettsanlegg, samt finne finansiering, startet umiddelbart, og med vide fullmakter fra årsmøtet.

Komiteén valgte etter hvert et område på Mona rett overfor «utsikten», ved grensen mot Høysand grustak. Der var det allerede et hotell og et utkikkstårn, noe som kunne danne et godt utgangspunkt for å utvikle området til et sportslig senter i Indre Østfold.

En ruvende investering

Som sagt, så gjort. I 1947 kjøpte idrettsforeningen Mona hotell og området rundt av Ingeborg Arnesen

En komité for idrettsanlegget på Mona ble valgt på årsmøtet i idrettsforeningen inovember 1949. Første rekke fra venstre: Thorleif Isetorp, Arne Iversen og Trygve H. Andresen. Annen rekke: Thor A. Krosby, Arne Lunder, Karl Eggen og Herman Andresen. Bildet lånt fra Mysen-leksikon av Hans Wåler.

for kr 68 000, noe som var en betydelig investering for et idrettslag. Planene var nå å etablere et idrettssenter med gressbane og løpebane, og samordne dette med hoteldriften. Arbeidene startet opp i 1950 med MIF sin formann Thor A, Krosby som entusiastisk pådriver.

Sommerteateret

Sommeren 1950 startet MIF også opp med friluftsteater på området vest for hotellet. Da kom det på plass karuseller, skytebaner, lotterier og artistopptredener. I 1954 gikk man over til å kalle dette området «Mona sommerteater».

Utover på 50- og 60-tallet tok virksomheten fart, og Mona sommerteater ble Indre Østfold sin «folkepark», etter mal av de svenske Folkeparkene. På lørdagskveldene var det karavaner med folk som tok turen til Mona, der det var dans og moro for alle, med mange

fine artister. MIF hadde satt opp et fint scenebygg med en nedsenket danseplass foran. Denne var kranset med lys i mange farger, noe som bidro til intimitet og romantikk. Det var nok mangt et ekteskap som hadde sin start på Mona sommerteater. Vi ungdommene oppdaget jo at enkelte par fra tid til annen forsvant ut i «skyggenes paradis».

Av aktiviteter som skjedde på Mona sommerteater, er for eksempel kåringen av «Mona-prinsesser». Den første Mona-prinsessen var Grethe Høie (Mysen) i 1954.

I Mysen-leksikon refereres det fra lokalpressen i 1955 at Mona nå var et av de flotteste idrettsanlegg i landet. Her hadde MIF fin gressmatte, friluftscene, dansegulv, hotell og restaurant.

Selve idrettsanlegget var også omfattende. Fotballen var nok i fokus, og vi gutta fra Smedgata tok ofte

Friluftscenen på Mona. Foto lånt fra Arne Sandems bok «Saken er M.I.F. – Mysen Idrettsforening 100 år».

Fotballkamp på Mona stadion. Ukjente lag og ukjent fotograf.

turen dit for å bivåne våre helter. Jeg husker enda en kamp mellom Mysen og Askim, det var lokaldерby med nerve. Broder Rolf og jeg sto på hver vår side av en annen Mysenpatriot, og hadde mang en kommentar til dommeravgjørelser som gikk i Askim sin favør. Dommeren ble nok noe irritert etter hvert, og noen minutter ut i andre omgang, etter nok en kommentar fra vår side, kommer dommeren mot oss i full fart. Broder'n og jeg gikk et par skritt bakover slik at Mysenpatrioten, som ikke hadde kommentert noe, ble stående alene ved gjerdet. Uforstående ble han utvist fra banen.

Foruten mange danseband fra området som spilte til dans, var det også engasjert nasjonale kjendiser. Jeg kan huske at Wenche Myhre var der, likeledes Gunders med sin xylofon,

Stordahl og Engerdal og mange flere. Med Stordahl og Engerdal kunne det gått galt under prøvene før festen skulle begynne. Plutselig gikk Engerdal litt langt frem mot scenekanten før noen fikk stanset ham. Disse gutta var jo blinde begge to, så det kunne fort ha skjedd en ulykke.

Danseplassen var som nevnt et yndet treffsted om sommeren. Vi ungene tok også turen dit når det var pilkast, skytebaner, karusell og tombola der. Broder'n var en treffsikker guttunge, og en gang vant han en fin lekebåt i mahogni. Da var det en stolt gutt som tok turen hjemover.

På mange måter kan vi nok si at Mona sommerteater var en forløper til det senere Momarkedet. Flere av ildsjelene i MIF ble også sterkt delaktig i å arrangere Momarkedet etter hvert.

Hotellet og driften der

Selve hotellet ble en suksess fra starten av, både med henblikk på hotelldriften, og med sammenknytningen med idrettskonferanser og andre festligheter. Den første som ble ansatt som bestyrer var Jorunn Uttisrud. Hun var «hotelldirektør» fra starten og frem til 1958. Hotellet ble mye benyttet av tilreisende, både som tilfeldig overnatting, men også selvfølgelig som overnattingssted for artister med følge i forbindelse med arrangementer på Mona sommerteater og på idrettsarenaen.

Det hører til historien at oppholdet kunne innebære turer langs Monaryggen samt en tur opp i utkikkstårnet som var bygget rett øst for hotellet. Dette var et populært utkikkstårn. Her fikk man god utsikt over hele Eidsbergdalen, samt at man i det fjerne kunne skimte pipene på Borregaard-fabrikken i Sarpsborg.

Neste driver av hotellet, som tok over etter Jorun, var en kjent Mysen-familie: Arman og Marit Berg og barn. Familien drev hotellet i perioden 1955 til 1962. Jeg har hatt en prat med datteren Anne-Grethe om tiden på Mona, og hun kunne fortelle om en spennende tid med arrangementer på Mona sommerteater, som etter hvert ble navnet på festplassen.

Familien Berg hadde et omfattende arbeidsområde med drift, vask og vedlikehold av hotellet og garderobe-anlegget til fotballbanen, og drift og vedlikehold av danseplassen og idrettsplassen.

Etter at familien Berg forlot Mona, tok løytnant Samuelsen med familie over driften i tiden 1961 til 1962, etter samme lest.

Så ble driften overtatt av Helge Myrvang med familie. De bestyrte anlegget helt fra 1962–69. Jeg har hatt en prat med sønnen, min gamle

Det flagges ved Mona Hotell. Fin gammel bil foran utkikkstårnet og hovedhuset. Foto: Viljugrein, Askim. Postkort Jul Aage Krosby.

Mona Hotell med låven, hovedhuset og utkikkstårnet. Postkort Jul Aage Krosby.

skolekamerat Odd Werner Myrvang, om familiens tid på Mona. Odd Werner kunne fortelle at driften av sommerteateret da var på hell, og at vanlig hotell drift ikke kunne fortsette som før grunnet nye brannforskrifter.

Men utleie av hybler til lengre opphold var lovlig. Da ble det også en del utleie hver gang forsvaret trengte et overnattingssted til tilreisende offiserer når det var militærøvelser på Høytorp fort. Men ansvaret for bane

Bildet er tatt inne på Mona Hotell. Til venstre Kjell Erik «Børjen» Berg, delvis skjult bak er trolig Øyvind Nærgård. I front Bjørn Osflaten, og til høyre Bernhard Aas. Bildet er lånt fra Arne Jørgensen.

og garderobeanlegg var fortsatt en omfattende oppgave.

De siste drivere av hotellet, fra 1969 til 1970–71, var Lillian og Wiktor Johnsen. I deres periode var det ingen utleiedrift på hotellet, men Lillian og Wiktor arrangerte flere selskaper som fortsatt var populære.

Mona-raet var en perle

På Mona var det også turnstevner om sommeren og skirenn om vinteren. Så sent som på slutten av 70-tallet kunne MIF arrangere både klubbrenn og kretsrenn i langrenn på Mona, det var etter at hotellet hadde brent ned og området solgt. Mysen skole hadde også i årene etter krigen skirenn på Mona. Det var til og med en slalomløype ned nordsiden av ryggen. Da tok vi skiene på nakken og gikk opp til Tittut, så over Saribakke og

opp til Mona, tur og retur. Det ble en lang og slitsom tur. Men skolens skidag på Mona ble hvert år vellykket. Jeg har ennå bevart sølvpokalene jeg vant i slalom-løypa på Mona. Hit ble det også lagt skoleutflukter og skoleavslutninger sommerstid, og Flaggtreff arrangerte orienteringsløp.

Sluttstrek

I 1971 var Mona sportsteater og hotellets æra over. Grusuttakene begynte å nærme seg anlegget. Plasseringen så langt unna sentrum var avgjørende for at man i fremtiden ville satse på en utvikling på Mysen stadion på Høytorpjordet. Anlegget ble solgt til et nyopprettet selskap bestående av noen Mysenborgere som ville benytte eiendommen som grustak. Salgssummen var 1 000 000 kroner. Men de fikk ikke i gang drifta

Turnerne på parade i Mysen 1946. Toget svinger mot Idrettsplassen. Foto lånt fra Arne Sandems bok «Saken er M.I.F. – Mysen Idrettsforening 100 år».

fordi de ikke fikk tillatelse til utkjøring på den bratte veien, så driften ble overlatt til Mona Sand & Singel.

Eidsberghallen

Millionen ble for øvrig disponert på følgende måte: Eidsberg kommune ville bygge ny idrettshall på Måsan, men manglet penger. MIF ga derfor kr 500 000 som gave til formålet, og kr 500 000 som lån uten renter og avdrag, slik at kommunen kunne realisere prosjektet.

Epilog

I 1971 kom nyheten som en løpeild gjennom gata vår: Mona hotell sto i brann! Det ble bare sørgelige rester etter det engang så stolte hotellbygget. Da var det definitivt satt sluttstrek

for Mona sportsteater. I tillegg ble det umulig å gjennomføre skirenn på Mona, da grustakene tok store deler av ryggen. Og da Mona Sand & Singel brøytet seg vei gjennom ryggen og inn i idrettsanlegget, var idrettslig aktivitet umuliggjort for all fremtid. Mysen, og MIF, har fått et fint anlegg på Høytorp-jordet og på Måsan, så det var nok en riktig avgjørelse i sin tid å selge Mona og satse i Mysen.

I dag samles en gjeng av oss og minnes gamle dager i Mysen og på Mona. Alle hyggelige opplevelser og minner vil vi ta med oss!

Kilder:

- Egne erindringer.
- Anne-Grethe Berg.
- Odd Werner Myhrvang

Fanen til Mysen idrettsforening, her vist av Hans Jørgen Kleven. Foto lånt fra Arne Sandems bok «Saken er M.I.F. – Mysen Idrettsforening 100 år».

Den foretaksomme sogningen Kristen Vigdal på Tokerud

Av Tord Tutturen

Kristen Vigdal (1882–1974) fra Fortun i Sogn var lærer, dikter, eiendomsmegler, gårdbruker, foredragsholder og forsikringsagent. Han bodde en tid på gården Tokerud i Eidsberg. Selv om han kun var her noen få år, satte han allikevel spor etter seg, særlig som stifteren av ungdomslaget «Eidsbergingen». Vigdals historie gir oss innsikt i utbyggingen av strømnettet i Eidsberg og virkningene av en migrasjonsbølge av vestlendinger med tiltakslyst.

Oppvekst i Fortunsdalen

Hjemstedet var Fortunsdalen i Luster

i Sogn. Smeltevannet fra Sognefjellet renner gjennom dalen og møter Sognefjorden ved Skjolden. Selv lenge før Sognefjellveien ble åpnet for biltrafikk i 1938, var det mye trafikk både sommer og vinter mellom Gudbrandsdalen og Sogn, noe som skapte mye liv i Fortunsdalen.

Den gamle stavkirken i Fortun ble kjøpt og satt opp på Fantoft utenfor Bergen i 1883. Som mange lesere trolig vil huske, brant den ned til grunnen i 1992. Den nye Fortun kirke ble bygget i 1879 og var dermed ganske ny da «Christen Johan» ble døpt i 1882. Kristen Johan Vigdal var sønn av gårdbrukerparet Peder Pederson

Slåttonn på Grøt i Fortunsdalen hvor Kristen Vigdal vokste opp. Bildet er utlånt av Per Jørgen Vigdal.

Vigdal og Ingrid Christoffersdotter Bjørk. Han vokste opp som nummer to i en søskenflokk på ti på gården Grøt. Det noe underlige gårdsnavnet Grøt, av norrønt grjót som betyr stein, viser trolig til en steinur ved gården.

Faren Peder var tidligere sersjant og gikk med posten i Fortunsdalen. Moren Ingrid var fra gården Bjørk i Fortun. Hun ville at alle barna, også jentene, skulle få utdanning. Vigdal-familien var en religiøs familie, fortelles det.

Etter at Kristen ble konfirmert, startet han på folkehøyskolen i Sogndal høsten 1897. Kristens opphold på den frilynte folkehøyskolen skulle prege ham resten av livet. Folkehøyskolene var preget av en kulturnasjonalisme som var opptatt av folkeånd, folkekultur og folkespråk.

Vigdal blir lærer og forsikringsagent

I 1900 begynte Kristen Vigdal et to-årig seminar ved lærerskolen i Volda. Etter endt utdanning jobbet han først en kort periode hjemme i Luster. Så begynte han et ganske omflakkende liv som også skulle føre ham til Eidsberg. Først var han lærer i Sørfolla i Salten (Nordland) 1903–06. Så gikk turen til Borgund ved Ålesund i 1906. Mens han var lærer der, giftet han seg den 17. juni 1907 med Sina Gaaseide (1886–1970) fra Borgund. Ekteparet Vigdal fikk sitt første av fem barn i 1908.

Vigdal ble forsikringsagent i selskapet Andvake i januar 1908 og jobbet der frem til mars 1910. Det å være forsikringsagent var ikke en uvanlig bigeskjeft på den tiden. Det var mange som trengte å ha flere bein å stå på økonomisk. Men for Vigdal

Kristen Vigdal og Sina Gaaseide som nygifte i 1907. Bildet er utlånt av Per Jørgen Vigdal.

hadde arbeidet med livsforsikringer en langt dypere betydning.

I 1911 reiste familien Vigdal til Østfold hvor Kristen ble ansatt ved Hannestad skole i Tune, og ved Greåker skole fra 1913. Vigdal jobbet som lærer der frem til 1915.

Fra nyttår 1915 gikk Kristen Vigdal inn i forsikringsbransjen for fullt og ble «Distriktschef for Smaalenene». Han jobbet for selskapet «Norske Liv», som naturlig nok tilbød livsforsikringer. For Vigdal ble forsikringsbransjen hovedgeskjeft og levevei de neste 30 årene.

Idealisme og norskdøm

Allerede mens Vigdal holdt til i Borgund på Sunnmøre, var han engasjert i flere bevegelser, blant annet i avholdssaken. Ifølge Vigdal var avhold

og forsikring to sider av samme sak siden de begge er «faktorer der griper regulerende ind og virker omdannende til det bedre» og dermed forhindrer medmennesker å «henfalde til likegladhet og ødselhet uten tanke paa den dag imorgen».

Avhold og forsikring var imidlertid ikke det eneste som opptok Vigdal. Han var med å stifte et mållag i Langevåg på Sunnmøre i 1909, og i Borgund var han formann i Vindhella ungdomslag. Målsak og ungdomslag har nære slektskap til folkehøyskolebevegelsen siden de alle tre er uttrykk for en kulturnasjonalisme som dreide seg om å finne, bevare og dyrke «det norske».

Norskdomsbevegelsen og kulturnasjonalismen knyttes gjerne partiet Venstre (derav begrepet venstrenasjonalisme). I likhet med mange lærere sympatiserte Vigdal med Venstre ettersom partiet ivret for norskdomb, målsak og avhold, og var svært opptatt av «det nasjonale». Vigdal var uten tvil en norskdomsman.

Etter å ha bodd noen år i Tune, flyttet Vigdal-familien til Moss. Her var Kristen Vigdal med å stifte et bondeungdomslag i Moss i 1916 sammen med «ein flokk norskhuga vener». I Moss var Vigdal partner i eiendomsmeglerfirmaet «Klyve & Co.» i noen år før han flyttet til Eidsberg.

Til Eidsberg i 1917

Det er i 1917 Kristen Vigdal trer inn i Eidsbergs historie. I oktober dette året kjøpte han gården Tokerud østre (gnr. 97, bnr. 2). Kjøpet av Tokerud ble omtalt i flere aviser, blant annet i

Søndmørsposten:

«Distriktschef Kr. Vigdal, Jeløy, hev kjøpt Tokerud gard ved Eidsberg st. i Smaalen og tek imot ved styrar 14de oktober. Garden er paa vel 200 maal innmark og 150 maal skog. Med i handelen fylgjer avling, reiskapar og ymse dyr. Hr. Vigdal vert buande paa Jeløy.»

Utfra denne og andre avisenotiser er det klart at Kristen Vigdal ikke flyttet umiddelbart inn på Tokerud, men ventet trolig til den såkalte «flyttedagen» (14. april) våren 1918. Gården ble som nevnt overtatt «ved styrar» og de to første årene ser det ut til at Vigdal hadde svogeren Ole (Olav) Lerum som gårdsbestyrer. Ole Lerum var skredder og gift (i 1913) med Kristens søster Ingrid.

I januar 1919 lyste Vigdal ut hele fire stillinger på Tokerud. Det er tydelig at han hadde ambisjoner for gårdsdriften. Ved folketellingen i 1920 hadde Vigdal seks tjenestefolk på Tokerud. Vigdal var også beskjeftiget med å være forsikringsagent og eiendomsmegler.

Ungdomslaget «Eidsbergingen»

Det var ikke bare i yrkeslivet Kristen Vigdal fikk utløp for sin virketrang. Han engasjerte seg også for ungdommen i Eidsberg. Dette kom særlig til

I Indre kan vi finne annonser der Vigdal averterer livsforsikringer og villatomter på Mysen. Indre Smaalenenes Avis 28. juli 1919.

uttrykk da Vigdal tok initiativ til å stifte ungdomslaget «Eidsbergingen» før jul i 1920. Ifølge Indre ble det konstituerende møtet holdt lørdag 11. desember på Bøndenenes Hus ved Eidsberg stasjon. Flere hadde tegnet medlemskap på forhånd, og laget fikk totalt 69 medlemmer. Vigdal ble naturlig nok valgt til formann. Navnet Eidsbergingen ble først tatt i bruk etter nyttår. Lærerne ved Heen skole, Jacob Hjertaas og Anna Oustad, sluttet opp om ungdomslaget fra første stund. Oustad satt i det første styret og Hjertaas ble senere formann i laget.

Ifølge Indre ser det ut til at Eidsbergingen hadde møter annenhver lørdag den første tiden. Møtene i laget kunne skilte med gjesteforelesere, musikk og teater.

I bygdeboka for Eidsberg og Mysen (Krog 2003) står det at Kristen Vigdals sønner, Eilef og Georg, var aktive i ungdomslaget Eidsbergingen. Her har det nok vært en misforståelse. Eilef og Georg var Kristens yngre brødre.

Georg Vigdal (1897–1952) flyttet angivelig til Lekum landhandleri i 1920, men dette kan ikke bekreftes. Georg og familien drev, ifølge Hakon Koht-Nordbye, Eidsberg Samvirkelag mellom 1924 og 1927. Samvirkelaget lå i den vestre delen av den såkalte Bakergården ved Eidsberg stasjon. Siden hadde Georg Vigdal en forretning i Trømborg før han flyttet til Sandefjord rundt 1929, hvor han fortsatte som kjøpmann. Georg Vigdal ble valgt til formann i Eidsbergingen i 1926. Da hadde laget omtrent 65 medlemmer.

Eilef Vigdal (1893–1953) giftet seg i 1924 med Magna Antonsdatter

Det nye ungdomslag ved Eidsberg st.

stiftedes lørdag med 69 medlemmer
Kr. Vigdal aapnet møtet med en kort tale om ungdomslagenees programsaker. Deretter foretoges valg paa styre med saadant utfald:

Kr. Vigdal, formand, Oskar Skykelstad, næstformand, til styremedlemmer forøvrigt lærerinde Anna Oustad, fru Vigdal og maler Petter Bjørnstad. Der vedtoques love, som skal avfattes i begge maallformer. Laget skal indmeldes i Noirlgs ungdomslag. Navnespørsmaalet utstaar til senere. Over nyttaar holdes stiftelsesfest.

Stiftelsen av ungdomslaget ble omtalt i Indre Smaalenenes Avis 13. desember 1920.

fra gården Strand i Degernes. Ved giftemålet var han gårdsbestyrer ved en gård i Skjeberg. Senere ble han politimann i Sarpsborg. Hans tilknytning til ungdomslaget er uvisst, men han forpaktet trolig Tokerud en tid.

Initiativtakerne bak ungdomslagene var som regel tilflyttede lærere. I sin artikkel om ungdomslag i Eidsberg omtaler Hakon Koht-Nordbye lærerne som «kulturaktivister». Av disse har noen bosatt seg permanent i Eidsberg og blitt en del av «inventaret», som Peter Slotsvik, Olaf Funderud og Jacob Hjertaas. Mens andre, som Kristen Vigdal, har flyttet videre og har dermed gått ut av den kollektive hukommelsen i Eidsberg.

Idealismen som Kristen Vigdal viste

ved å engasjere seg for ungdommen i Eidsberg og i landet for øvrig, er utvilsomt et beundringsverdig trekk ved ham. Det forhindret allikevel ikke at Vigdal havnet i en bitter konflikt med Eidsberg elektrisitetsverk.

Elektrisitet til glede og besvær

Året 1914 blir holdt for å være starten for Eidsberg elektrisitetsverk. I motsetning til Mysen hadde ikke Eidsberg egne kraftstasjoner. Derfor ble det bygget kraftlinjer fra Vamma kraftstasjon i Askim. Først kom det strøm til Slitu i 1916, og i årene som fulgte ble det bygget strømnnett i resten av Eidsberg.

I 1916 averterte Eidsberg elverk etter abonnenter og tilbød «lys og kraft», men kun fire år senere var nettet overbelastet (se bilde). Etterspørselen etter elektrisk kraft var i flere år større enn hva selskapet kunne levere, og overforbruk var et gjentakende problem.

Det er her Kristen Vigdal kommer inn i bildet, ettersom han havnet i konflikt med elverket på grunn av sitt overforbruk. Vigdal var imidlertid ikke alene om å være misfornøyd

Oppfordring til å ikke bruk mer strøm enn nødvendig. *Indre Smaalenenes Avis* 08.12.1920.

med kraftforsyningen og var heller ikke alene om å bruke mer strøm enn abonnementet tillot. Vigdal var nok den mest høylytte og var dessuten en dyktig polemiker. Konflikten pågikk i flere år gjennom brev og avisinnlegg. Til slutt havnet saken i herredstyret i 1921. Referatet fra møtet ble gjengitt i *Indre*:

«I *Eidsberg herredstyres sidste møte*, mødte styret for Eidsberg Elverk, for aa faa herredstyrets samtykke til aa opsi Kr. Vigdal som abonnent i Eidsberg E.verk. Som grund for dette fremførte H. Trømborg paa styrets vegne:

Kr. Vigdal har forvoldt styret for Elverket saa mange vanskeligheter i dets arbeide, og paa forskjellig vis ført styremedlemmerne, og værkets funktionærer saa mange ubehageligheder paa halsen, at styret nu ansaa ham for moden til aa miste sin elektriske energi.

Han hadde saaledes stillet sig meget vrangvillig overfor Elverket den gang da ledningerne skulde lægges over hans eiendom. Sammenkaldt protestmøter, aa den hele tid forsøkt aa sætte abonentene mot de styrende for værket.

I 1918 kom hr. Vigdal med en regning paa ca. 10 kr. til Elverket for aa ha kjørt sin slaamaskin i stykker paa en av Elverket nedsat pæl. Regning blev der selvfølgelig ikke tat noen hensyn til. Forrige aar blev Vigdal ilagt en mulkt paa 60 kr. fordi ha hadde brukt formeget strøm. Han hadde brukt en 10 hk. motor; men leiet strøm bare til 3 hk. (...) Efter 4 mndr., og meget krangel betalte han endelig mulkten. Derefter presenterer han for Elverkets styre en regning paa kr. 69,10, for tort og skade paaført ham i 1918 ved uanviste pæler i hans slaat. De 10 kr. er altsaa nu blit til kr. 69,10, og hvis ikke dette beløp ikke er betalt inden kort fastsat frist, truer hr. Vigdal med, aa trække styremedlemmerne personlig til ansvar for dette.

Styret forlangte nu at faa herredstyrets samtykke til aa stryke hr. Vigdal som abonnent, hvis ikke, vilde samtlige styret trekke sig tilbake som styremedlemmer for Eidsberg Elverk.»

Herredstyret diskuterte så hva de skulle gjøre med saken og beslutningen var enstemmig: Vigdal kunne sies opp som abonnent. Men Vigdal lot seg ikke knekke og kom med følgende svar:

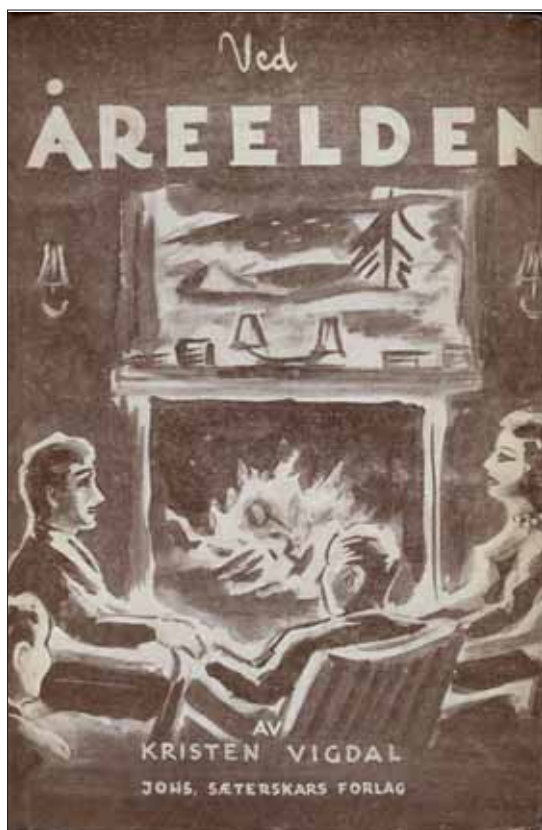
«(...) den nu fattede herredstyrebeslutning maa ansees som en hevnaakt og herredstyrets fortolkning av en regning som en uhyrlighet. For øvrig er det en selvfølge at Elverkets styres og herredstyrets meget opsigtsvækkende og lite overveiende fremgangsmaate vil bli prøvet for retten. Dermed vil ogsaa Elverkets styr og stel faa sin sakkyndige og retslige belysning.»

Vigdal engasjerte advokat i saken og etter flere måneder med akkederer våren 1921, ble han tatt inn i varmen igjen som abonnent da han gikk med på noen betingelser.

Dikteren – med «sak» som kjerne

Det hører med til historien at Kristen Vigdal også var dikter. Det dreier seg i hovedsak om natur-romantiske dikt og heroiske historiedikt – typiske norskdomstemaer. Han ga ut fire diktbøker: «Hjartetonar» (1906), «Von» (1922), «Sol og skygge» (1923) og «Ved åreelden» (1950). Det er tydelig at både målsaken og andre kulturelle spørsmål i samtiden preger anmeldelsene.

«Hjartetonar» kom ut mens han bodde i Nordland og fikk positive anmeldelser i avisene «Den 17de Mai» og «Sogns Tidend». I sistnevnte avis sto det: «(...) ofte fell versi lett og laglegt, so ein maa tenkja paa ein Ivar Aasen.» Oppfordringen var klar: «Ungdomar kjøp boki!»

Forsiden av diktboka «Ved åreelden» som Kristen Vigdal utga i 1950.

Mottakelsene av den andre diktboka «Von», som kom ut før jul i 1922, synliggjør en stor kulturell strid i Norge som blant annet kom til uttrykk i målsaken. Norskdomsbevegelsen og venstrenasjonalismen fikk et tydeligere vestlandspreg på 1920-tallet da Venstre mistet sin nasjonale oppslutning. I bergensavisen Dagen fikk «Von» rosende og vestlandskpatriotisk omtale:

«Vigdal syner seg i denne diktsamlingi aa vera ein reinskaaren vestlandslyrikar. Han hev no i mange aar vore busett paa Austlandet, og er framleides storbonde i Austfold. Men Austlandet hev ikkje hugteke han, ikkje folkelivet, ikkje det austlandske maalføre, og slett ikkje naturi. Ikkje ei strofe i dei firti dikti atterspeglar noko austlandsk. Sjølve den diktar-

sjæli som møter oss i Vigdals dikt, er typisk vestlandsk.»

I riksmålsavisen Christiania Nyheds- og Avertissementsblad ble den samme diktsamlingen omtalt som simpel «Forenings-Lyrik» og konklusjonen var at: «Nogen kunstnerisk Værdi har disse banale Rimerier ialfald ikke.»

Den tredje diktboka, «Sol og skygge», kom ut i 1923 og var utrolig nok skrevet på riksmål, noe som ikke falt i god jord hos anmelderen i Sogns Tidend:

«Men denne diktbundelen er paa riksmaal, medan dei tvo fyrste var paa norsk. Kva er det so den unge forfattar fraa Sogn tenkjer paa med dette? Det maatte vera ei vending som er heilt nyttelaus.

Kristen Vigdal pensjonerte seg i 1946 og fikk trolig dermed både tid og ro til å sette sammen en fjerde samling. Før jul i 1950 kom «Ved åreelden» ut, og anmeldelsene av samlingen var ikke preget av kulturell strid, men handlet

mer om diktene i seg selv – det vanket både ris og ros.

Kun ett av Vigdals dikt har fått et langt liv. I diktboka «Von» fra 1922 har Vigdal diktet «Luster», som senere ble tonesatt og kjent som Lustersongen i Vigdals hjembygd, der den blir brukt som kommunesang.

Målsaken var utvilsomt et betent stridsemne på starten av 1900-tallet. Det er nærmest uforståelig for oss i dag at tilhengerne av «fjelldansk» (riksmål) og «fjølslatin» (landsmål) var så bitre fiender, at striden mellom dem felte en regjering i 1912. Også tidlig på 1920-tallet var det hard strid. Da var det særlig 1917-reformen av begge målformene som var gjenstand for debatt.

Fra Eidsberg via Borgund til Nøtterøy

Da Vigdal-familien forlot Eidsberg

Kristen og Sina med alle barna. Bildet er utlånt av Per Jørgen Vigdal.

i desember 1921, sto det følgende i Indre: «Distriktschef Vigdal forlater i disse dage Eidsberg, da han er ansat som distriktschef i Glitne med de vestlandske byer som arbeidsfelt (...) Naar hr. Vigdal nu forlater Eidsberg vil især ungdommen sende ham sine beste ønsker og fortsat held og fremgang med paa reisen.»

Kristen Vigdal solgte Tokerud til Helge Alvim først i 1924. Alvim solgte gården til Jørgen Johansen i 1930, og siden har gården vært i den samme slekten.

Vigdal fortsatte i forsikringsbransjen, men skiftet fra «Norske Liv» til «Glitne», et selskap han jobbet for til han gikk av med pensjon. Familien flyttet først tilbake til Sinas hjembygd Borgund. I 1929 flyttet familien igjen, denne gang til Ørsnes på Nøtterøy, hvor de slo seg ned for godt.

Kristen og Sina fikk fem barn: Ingrid (1908–1990), Bergljot (1911–1999), Solveig Marie (1914–2005), Åse (1919–1992) og Kåre (1922–2006).

Eldstedatteren Ingrid giftet seg i 1930 med nabogutten fra Eidsberg, Ivar Iversen Tokerud (1904–1988), fra det andre Tokerud-bruket (vestre, gnr. 97, bnr. 1). Ingrid og Ivar flyttet senere til Bærum.

Sina og Kristen rakk å bli oldeforeldre før Sina døde i 1970. Kristen gikk bort i 1974.

Vestlandsbølge

Vigdal-folket i Eidsberg var en del av et større fenomen som bør omtales. Store barnekull og lite jord gjorde at mange vestlendinger reiste enten til Østlandet, Nord-Norge eller Amerika.

Det kom så mange sogninger og

fjordinger til Vestfold at de dannet «Sogn- og Fjordanelaget i Vestfold» i 1927. I en bok som laget ga ut i 1940 kan vi lese at var «den gilde granskogen, den gode jorda og de breie bygdene med sine lettdrevne gardar som lokka dei». Videre står det:

«Mange vanstelte gardar har vestlendingar fått rimeleg kjøp på. Sogningane og fjordingane er vane med tungt arbeid og oppfødde i sparsemd. Det kjendest som ei lette å kome til slike bygder. (...) Her slapp dei å bære på ryggen. Hest og maskiner kunne gjere det meste. (...) Gardar som austlendingar ikkje fekk til å løne seg, kunne sogningane og fjordingane greie seg godt på, ja sume vart velståande bønder».

Før jordveien på Tokerud ble oppgradert, var den enda mer bakkete enn den er i dag, så en vestlending kan ha følt seg hjemme der. Men gården Kristen Vigdal var fra, Grøt i Fortunsdalen, var ironisk nok helt flat. Den ligger på dalbunnen rett ved elva og var rake motsetningen til det stedvis bakkete og nordvendte Tokerud. Altså, ingen regel uten unntak.

Sluttord

Kristen Vigdal fra Fortun levde et omflakkende liv. Hans liv og virke vitner om en engasjert og foretaksom herre. Selv om han var kun noen få år i Eidsberg, satte han allikevel spor etter seg, fremfor alt som stifter av ungdomslaget «Eidsbergingen» i 1920. «Eidsbergingen» var trolig i drift frem til krigen da nazifiseringen satte en stopper for aktiviteten i lag og foreninger, og ungdomslaget våknet aldri til liv igjen.

Det har vært min hensikt med

denne artikkelen å bruke Kristen Vigdals historie til å belyse tre ting. For det første representerer han en vestlandsbølge av migranter til Østlandet, et tema som fortjener å utforskes videre. For det andre kan enkeltpersons historie brukes som en inngang til å studere lokale, historiske fenomener, i dette tilfellet elektrifiseringen og ungdomslagene i Eidsberg. Lokalhistorisk litteratur bør ikke begrense seg til lokale perspektiver, men kan med fordel knytte det lokale an til nasjonale strømninger og hendelser. For det tredje er Vigdal én av mange betydningsfulle «gjennomreisende» i Eidsbergs historie. Lokalhistorisk litteratur om Eidsberg kan, etter min mening, ikke bare være forbeholdt eidsberginger med røtter som strekker seg flere hundre år bakover i tid, ei heller forbeholdt dem som har slått seg ned her i bygda og blitt rotfaste. Overlokale skikkelser og hendelser kan gi verdifulle tilskudd til den lokalfokuserte lokalhistorien.

Kilder:

- Bergem, P. (1995). Forkynning, fellesskap, forskning: Volda lærarskule 1895–1995. Volda: Høgskulen i Volda.
- Braadland, A. (1933). Litt gammel og ny skolehistorie i Tune.
- Christiansen, Aa. (1964). Eidsberg elektrisitetsverk gjennom 50 år, 1914–1964.
- Koht-Nordbye, H. (2001). Den gang lærerne var kulturaktivister på landsbygda. Wiwar 1/2001 (nr. 53), s. 19–23.
- Koht-Nordbye, H. (2003). Stasjonsbyen på Finnestadgårdene gjennom 120 år. Eidsberg Historielag.

- Krog, R. W. (2003). Bygdebok for Eidsberg og Mysen: Gårdshistorie bind V. Eidsberg kommune.
- Senje, S. (1970). Bygdebok for Eidsberg: Bygdehistorien 1800–1940. Mysen: Eidsberg og Mysen historielag
- Sogn- og Fjordanelaget i Vestfold (1940). Sogningane og fjordingane i Vestfold.
- Unneberg, S. H. (1971). Nøtterøy: Gårds- og slektshistorie, bind 1. Nøtterøy kommune.
- Øyane, L.E. (1984). Gards- og ættesoge for Luster kommune: band 1, Fortun sokn. Luster kommune.
- Øyane, L.E. (1986). Gards- og ættesoge for Luster kommune: band 2, Dale sokn. Luster kommune.
- Vigdal, P. A. (2000). Vigdal-slekten. (upublisert bokmanus).

Aviser:

- Christiania Nyheds- og Avertissementsblad
- Dagen
- Fredrikstad Dagblad
- Indre Smaalenenes Avis
- Nidaros
- Smaalenenes Social-Demokrat,
- Sogns Avis
- Sogns Tidend
- Sogn og Fjordane
- Søndmørsposten
- Tønsberg Blad
- Østlands-Posten.

Nettsider:

- digitalarkivet.no
- norgeshistorie.no.

Muntlige kilder:

- Kari Johanna Yttri
- Per Jørgen Vigdal
- Erik Næss

Interneringen av østfoldstyrkene i Sverige 14. april – 7. juli 1949

Av Rein Grefslie

Mye er skrevet om forsvarskampen i Østfold 09.–14. april 1940. Men lite og ingenting vites i dag om soldatene våre, godt og vel 3000 i tallet, etter at de gikk over grensen til Sverige 14. april og demobiliserte og ble internert ved Filipstad. Hvordan hadde de det der? Hvorfor ble de så smidig hjemsendt i sivil rundt 7. juli? Hvordan gikk folkepreket her i Norge om dem som kom tilbake?

Til denne artikkelen har Rein Grefslie gjennomgått de interne feltpostene som ble utgitt som leiravis under interneringen, og søkt å gi en fremstilling av østfoldingenenes liv som internerte. Men først gir han en bakgrunns-skisse av kamphandlingene i vårt distrikt før våre avdelinger krysset grensen til Sverige. Hans far Reidar Grefslie, som jobbet hos sin bror ni Johs. Grefslies Trykkeri, var med under kamphandlingene og ble internert og siden hjemsendt. Han tok vare på eksemplarene av feltpost 700 som Rein fant da barndomshjemmet ble solgt, men som han åpnet og så på først nylig.

Feltpost 700. «Organ for de i Sverige internerte norske soldater»

På loftet hjemme på Mysen stod det en stor pappeske med diverse innhold. Den må ha stått der siden krigens dager. Denne, sammen med svært

mye annet, ble flyttet etter at min far døde i 1998 og min mor året etter. Huset ble solgt. Siden da har esken stått hjemme på vårt loft, og først i fjor vinter begynte jeg å se nærmere på innholdet. Inne i en konvolutt, som vel ikke hadde vært åpnet etter at den ble lukket en gang i 1940, fant jeg «Feltpost 700 med undertittel «Organ for de i Sverige internerte norske soldater».

Det var 13 utgaver, den første fra 30. april og den siste fra 6. juli. Jeg kontaktet Nasjonalbiblioteket, og de hadde en komplett samling. Det var to utgaver jeg manglet.

Kampene ved Fossumavsnittet

For å få hele historien rundt dette, er det nødvendig med et tilbakeblikk på hva som skjedde ved Fossumavsnittet 9. til 13. april 1940.

Fossumavsnittet 9. april 1940

Reidar Grefslie, som senere skulle bli min far, fortalte ikke mye fra de første dagene etter 9. april 1940. Han var 27 år gammel og for lengst ferdig med en kortvarig militær utdanning. Han fortalte at han meldte seg som frivillig på Høytorp fort 9. eller 10. april (jeg er usikker på datoen), men der fikk han beskjed om å melde seg i Askim. Jeg husker han fortalte at han gikk langs jernbanelinja til Askim for å registrere seg.

Allerede 9. april om kvelden var det plassert styrker ved Fossum bru. Denne styrken fikk navnet Askim-detasjementet og sto under kommando av major Sverre Refsum. Styrken var opprinnelig ca. 150 mann, men økte raskt. Detasjementets oppgave var å danne en forsvarsfront mot vest langs Glomma ved overgangene ved Solbergfoss, Langenes (jernbanebrua), Fossum, Kykkelsrud og Vamma. Reidar, kanskje på grunn av alder, ble plassert på Solbergfoss.

Fredag morgen 12. april var styrken økt til 320 mann, hvorav 120 mann ble plassert ved Fossum bru. Det ble gitt ordre om at brua skulle sprenges, men resultatet ble magert, bare en del av brua sank ned. Til fots var det ingen vanskeligheter å komme over. Tyskerne angrep både over brua og over isen på Glomma. For å hindre det siste, fikk Solbergfoss kraftstasjon ordre om å slippe ut så mye vann at isen ble brutt.

«Nå ske' dem få bade gitt»

Natt til 13. april kl. 02.00 rettet tyskerne et voldsomt angrep ved Fossum, og da de ved 03-tiden begynte å gå over isen, åpnet Solbergfoss hele dammen. Hvor stort tap tyskerne hadde på grunn av dette, vet man ikke sikkert. Det er ved Solbergfoss kraftstasjon Reidar må ha vært, og stått ved siden av mannen som åpnet demningen, fordi han husket hva denne mannen sa: «Nå ske' dem få bade gitt». Akkurat dette husker jeg svært godt at far fortalte meg. Det var vel nesten det eneste han fortalte fra disse dagene.

Ved 12-tiden 13. april gikk tyskerne igjen til nytt angrep, og de norske

styrkene måtte trekke seg unna. Marsjen tilbake mot Mysen og Ørje ble støttet med ildgivning både fra Høytorp og Trøgstad fort. Den hjelpen som fortene kunne gi i nærforsvar var liten, fordi de var bygd med tanke på front fra øst, ikke mot vest.

Tilbaketrekningen mot Ørje

Divisjonssjefen overveide tre alternativer for videre operasjoner. Han valgte å bevege seg mot traktene rundt Ørje. Som det står på side 314 i «Krigen i Norge» april–juni 1940, *«dette kunne få sin betydning hvis britiske tropper skulle gå i land i Halden»*. I verste fall kunne styrken gå inn i Sverige.

På grunn av mye snø (rundt en halv meter) var det vanskelig å bevege seg utenfor vei. Alt overflødig materiell, ubrukbart skyts, tomme biler og svært mange hester ble beordret over til Sverige. Ifølge nedtegnet historie undersøkte divisjonssjefen mulighetene for å føre styrken langs Rødenessjøen til Kroksund og videre nordover. På dette tidspunkt var de norske styrkene som hadde deltatt ved Fossum bru utmattet, og lite i stand til en ny, lengre marsjstrekning.

Den samlede styrken ved Ørje fra 1. divisjon var til sammen på ca. 4000 mann. Samtidig ble det rapportert at de tyske styrkene nærmet seg på tre flanker, og hjelp utefra var ikke å vente. Divisjonsledelsen var avskåret fra kontakt med Forsvarets hovedkommando fordi det ikke var telefonkontakt nordover mot Rena. Søndag 14. april kl. 20.00 ga divisjonssjefen, generalmajor Carl Erichsen, ordre om at avdelingene skulle begynne å marsjere over

Årjäng 14. april 1940. Foto: Fritz Arenø.

Bildet er lånt fra Østfold historielags tidskrift Wiwar, nr. 1 1990.

grensen kl. 21.00. Den siste avdelingen passerte grensen natt til mandag 15. april kl. 02.00.

Det ble også en grensepassering på samme tidspunkt litt lenger syd, ved Otteid. Det var to tropper fra

1. kompani som hadde fått ordre om å sikre flanken mot syd. Der møtte de et kompani fra sjøforsvaret. Soldatene var på vei tilbake til Ørje da de fikk en kontrabeskjed om å krysse grensen ved Otteid, sannsynligvis på grunn av

Norske styrker «invaderer» Sverige. Foto Gösta Johannesson.

Bildet er lånt fra Østfold historielags tidskrift Wiwar, nr. 1 1990.

kaoset som var i ferd med å oppstå ved Ørje.

En tung og en sørgelig marsj

Denne grensepasseringen er dokumentert i detalj. Kapteinene Røren og Svendsen holdt hver sin takketale til sine respektive forband. Et «Gud bevare kongen og fedrelandet» lød unisont, og alle sang «Ja, vi elsker». Så kom ordren: «Patron av gevær, tøm magasin», før troppene marsjerte over grensen til Sverige. I Sverige ble avdelingene avvæpnet og internert.

Rommehed interneringsleir ved Filipstad

De norske offiserer og menige som gikk over grensen i uniform, ble i overensstemmende med folkeretten internert av de svenske militære myndigheter. Storparten av dem som ble internert, tilhørte 1. divisjon. Også utstyret som

fulgte med troppene, som våpen, biler, artillerihester osv., ble tatt i forvaring av svenskene. Artillerihestene var i hovedsak rekvirert fra gårder i Østfold. Interneringsleiren het Rommehed og lå ved byen Filipstad, rundt fem mil nordøst for Karlstad.

«Feltpost 700: Organ for de i Sverige internerte soldater, 30. april 1940

Utkommer 2 ganger ukentlig. Redaktør Halvard Normann Hansen».

Det ble raskt satt ned en norsk leirledelse for de internerte, som samarbeidet med den svenske leirkommandanten. Leiren fungerte militært med de samme kommandolinjene som før. Noe av det første som ble satt i gang av tiltak fra norsk side, var å starte en leiravis som kunne få i gang en direkte og allmenn kommunikasjon mellom alle internerte. Major Refsum og løytnant

Interneringsleir i Filipstad. Bildet er lånt fra Østfold historielags tidsskrift Wiwar, nr. 1 1990.

"FELTPOST 700"

Organ for de norske soldater.

1940

Redaktør: Halvard Normann Hansen

18. mai

Seks dager mobilisering og strid i Östfold 9.—14. april 1940.

Nordenlandske utredning bygger på ordre og meldinger som er gått ut eller tatt inn i Divisionsstaben. Av forskjellig grunn kan utredningen ikke på nærmere i detalj, men omfatter bare de store linjer i arbeidet.

I Den hærordning som ble vedtatt av Stortinget i 1903 betød en meget sterk nedrustning. Hærordningen, brøt med alle internasjonalt anerkjente prinsipper for oppbygging av en hær likt det ble bare ble utdannet varesetter som ikke senere ble sammensatt i de avdelinger hvor de skulle kjempe i krig. Det ble derfor uttrykkelig uttalt i Stortingssaken vedrørende denne hærordning at betingelsen for at hæren skulle kunne brukes i krig var at hæren fikk en 1/2 års tid til videreutdanning av befal og mannskap og til å sammensette avdelingene.

Av Sjefen for 1. Divisjon, generalmajor Carl Erichsen

stilt ved et slikt angrep som ingen hadde regnet med og for hvilket det ikke forelå noen forberedelser. Östfold fylke var uorganisert og var uorganisert. Östfold fylke var uorganisert og var uorganisert. Östfold fylke var uorganisert og var uorganisert.

Det første som måtte gjøres var å begynne innsamling av mat og for de styrker som ble satt opp, likviditet ble brennstoff på tankbiler og for sanitet, en transportavdeling og en sanitetsavdeling ble opprettet. Det ble søkt satt opp ved angrepet av personell og materiell fra sykkel og hyr og en telefonavdeling ble opprettet ved angrepet av personell og materiell fra distrikts telefonanlegg. Det ble ønsket satt opp en telefonavdeling.

De norske internerte soldatene i Sverige laget sin egen avis, «Feltpost 700», fra 18. mai 1940.

Bergh fikk lagt forholdene til rette for en avis som kunne deles ut gratis, og med en profesjonell redaktør. I denne første utgave skriver Oberst C. Frølich Hanssen følgende:

Jeg vil i «Feltpost 700»s første nummer uttale håpet om, at dette tiltak vil bidra til å holde oss sammen og tjene sitt formål ved å bli til underholdning og glede for oss nordmenn, som er samlet her under disse usedvanlige forhold.

Omstendighetene har medført at vi i et stort antall befinner oss i vårt naboland som internerte, i den hårde tid vårt fedreland gjennomlever. Hvert land har i disse tider nok med å klare sine egne saker, og det skal

huskes av oss alle, at vår plutselige ankomst således har krevet et stort løft av de svenske myndigheter. Særlig har arbeidet vært stort for interneringsstyrkens chef og stab.

Jeg retter en inntrengende henstilling til enhver å gjøre arbeidet så lett som mulig ved til det ytterste å etterkomme de instruksjoner, regler og anvisninger som blir fra den svenske chefs side. Da vil alt ordne seg etter hvert så tilfredsstillende som forholdene på noen måte tillater. Vær høflig, opmerksom og korrekt i all eders ferd. Husk, dere er norske soldater som representerer vårt kjære Norge i Sverige. Måtte avisen bidra til å holde humøret oppe og hodet reist!

Redaktøren intervjuer den svenske leirsjefen

Redaktøren skriver at Interneringsleirens chef, øversteløinant Levin er en god type på en svensk officer, – høireist og myndig, konsis og grei. Bak det ved første øyekast noe barske militære ytre, skjuler det sig imidlertid et forståelsesfullt, varmhjertet menneske, og et lunt glimt i øyekroken røper adskillig om de hyggelige svenske egenskapene som vi nordmenn setter så stor pris på. «Feltpost 700» blev mitt med all mulig elskverdighet, da vi søkte hr øverstløytnanten for om mulig å få et lite intervju til vårt første nummer.

Det falt naturlig først å spørre om hvordan de svenske myndigheter på så kort varsel kunde make å forlegge og forpleie en så vidt stor styrke som den der ankom hit til staden på en gang, og om de militære myndigheter hadde støtte av civile i dette arbeide?

Til forpleining og forlegging av de norske tropper som kom til Sverige, har de militære myndigheter hatt særdeles verdifull, ja, uundværlig hjelp av de civile myndigheter, som på anmodning stillet lokaler til disposisjon, svarer hr. överstelöjnanten. De svenske Lotterna har på en usedvanlig dyktig måte besørget forpleiningen, og mange enkeltpersoner ellers har dessuten ydet verdifull medvirken for å kunne hjelpe nordmennene på beste måte. I den utstrekning det har vært mulig har man efterhvert gått over til egen husholdning ved forlegningene, idet de nødvendige proviant-artikler m. v. er stillet til disposisjon. Mange frivillige krefter er i virksomhet til fruktbringende samarbeid, slik som vi allerede har sett eksempler på. Skulle jeg rose noe, måtte det være tålmodigheten og evnen til tilpasning efter forholdene. Undtagelser i så måte bekrefter bare reglen.

Regimet var stramt i begynnelsen

Det kom flere forskrifter fra interneringschefen hvor det fremgår at det var relativt strengt regime i interneringsleiren denne første tiden. Med hensyn til regimet i leiren hadde Sverige ikke bare kontakt med norske myndigheter i Stockholm, men også med tyske myndigheter vedrørende dette, fordi det fortsatt var krig i Norge.

Permisjoner ble ikke innvilget til områder som lå mindre enn fem mil øst eller syd for norskegrensen. Årsaken til dette var helt klar. Muligheten til å flykte tilbake til Norge måtte unngås. Men innenfor leiren kan de internerte «*fritt bevege sig innenfor det bevoktede området – interneringsområdet – som er inngjerdet. For ferdsel utenfor dette området skal svensk vakt ledsage, hvis man ikke har særskilt skriftlig tillatelse.*»

Besøk i leiren fra utsiden hadde også begrensninger. Der måtte man ha tillatelse fra interneringschefen – eller annen myndighet. Etter få uker ble det likevel løsnet litt på regelverket, også fordi norske myndigheter oppfordret de internerte om å følge det reglementet som «*Interneringschefen*» hadde lagt opp til.

Feltpost 700, 22. mai 1940

I denne utgaven har sjefen for 1. divisjon, generalmajor Carl Erichsen, fått stor plass. Han skriver i detalj om «*Seks dager med mobilisering og strid i Østfold 9.–14. april 1940*». Bakgrunnen for dette kan være, som nevnt tidligere, norsk kritikk om at troppene «var for raske» til å trekke over grensen til Sverige. Han skriver: «*Efter denne retrett og overskridelse av grensen har det vært skreket op om forræderi. Jeg vil i den anled-*

ning erklære, at det innen 1. divisjon ikke har kunnet konstateres et eneste tilfelle av forræderi, sabotasje, eller direkte uvilje mot forsvaret, men derimot ikke få tilfeller, som viste de sørgelige følger av for liten utdannelse og manglende soldaterånd. Det var heller ikke få tilfelle av nervesammenbrudd. Disse bør dog ikke dømmes for strengt, da de sikkerlig for en del skyldtes overanstrengelse på grunn av forcerende mobilisering, som pågikk dag og natt med påfølgende direkte overgang til bevoktningstjeneste og operasjoner.»

Kritikk av tilbaketog over grensen

I de første utgavene av avisen var den norske kritikken mot retretten fra Fossumavsnittet et gjennomgående tema. Det er dette både generalmajor Carl Erichsen og major Refsum imøtegår med sine innlegg i avisen. Og det er her grunn til å minne om at 12 norske soldater omkom i kampene ved brua, i tillegg til åtte soldater som omkom under tilbaketrekningen ved Askim og Høytorp fort. Tallet på omkomne tyske soldater er ukjent, men ligger betydelig høyere.

En batterisjef forteller:

Dårlig soldaterånd? –Nei

Denne batterisjefen i Feltartilleriet forteller «at den styrken han hadde ansvaret for ble innkalt til nøytralitetsvern allerede fra 29. mars, så vi hadde fått en uke på oss til øvelser da krigen brøt ut 9. april. Jeg vil få lov til å trekke frem enkelte sider, som er bemerkelseverdige, og som ikke tyder på dårlig soldaterånd – tvert imot. Marsjdisiplinen var førsteklasse. Enhver vet at nattmarsjer sliter sterkere enn noget annet på kreftene og at disiplinen kan ha lett for å gli ut, men kolonnene holdt lett sammen, hestene (artillerihestene som trakk kanonene) blev

ridd og kjørt forstandig, og marsjmålene blev nådd uten forsinkelse.» At Feltpost 700 la vekt på disse artiklene var nok for å informere den menige soldat om hva de faktisk hadde vært med på og sammen om. Og ikke minst for å styrke moralen innad blant de internerte soldatene.

Hvordan var livet i interneringsleiren?

De internerte soldatene ble raskt satt i arbeid med å utvikle leiren. Andre ble satt til gårds-, skogs- og veiarbeid utenfor leiren. Det ble dannet orkester, sangkor, fotballag samt revy- og teatergrupper. Samarbeidet med svenskene generelt og Interneringschefen spesielt var godt, og de internerte soldatene satte preg på Filipstad som nærmeste by. Noen små klipp fra leiravisen viser nettopp dette:

Noe nyttig arbeid gjør vi da heldigvis på de steder vi er forlagt. For oss er det bra å få noe å beskjeftige oss med, og forhåpentligvis betyr det arbeide vi utfører også litt for dem som får nytten av det. Forleden dag var noen hundre mann i virksomhet med å rydde en bakkeskråning på Spangberget – stadens naturpark. Likedan venter en del veiarbeide på våre gutter.

Det er i denne sammenhengen jeg fant en liste over navnene på de som kom tilbake fra gårds- eller skogsarbeid. Blant ca. 300 navn fant jeg Leif Grefslie, yngstebror til min far Reidar. Jeg har vært i kontakt med Riksarkivet som sier at fullstendige navnelister finnes ikke, og de svenske myndighetene ønsket heller ikke å offentliggjøre navnene på de internerte soldatene så lenge krigen i Norge pågikk. Reidars navn har jeg ikke

"FELTPOST 700"

Organ for de norske soldater.

29. mai

Redaktør: Halvard Normann Hansen

1940

Det norske folks herdning gjennom prøvelsene.

Alt annet enn arbeidet for Norges sak er uvesentlig nu.

I "Nya Dagligt Allehanda" har pseudonymet Fahuus skrevet en artikkel som vi tillater oss å gjengi endel av:

Det er med sorg i sinnet, man må konstatere at opmerkksomheten på hvad som har skjedd i Norge og skjer i Norge ikke overalt er så sterk som den burde være. Man kan til og med treffe på øyenaker som setter sig til dans over nordmennene og kanakje gir dem skylden for hvad de har fått utstå.

skal lyse fra bevdens blad når de engang blir fortalt. Dårlig var utdannelsen, dårlig materiell, lite og ubøvet var befalet, men de unge mennene gikk rolig til sine plasser i geleddet og viste ingen tegn til å vike. Når de blev kommandert til å retirere gjorde de det med sorg i hjertet.

For døtlighet er det kun mot resultatet eller det uteblevne resultat våre Gine er rettet. Vi ser ikke hvor meget godt og trofast arbejde som blev utført av soldater og sivile under de vanskelige forhold, et arbejde som, selv om det ikke har vært gjenstand for al-

Seks dagers mobilisering og strid i Østfold 9.—14. april 1940.

Fra sjefen for Askimdefasjementet, major Sv. Refsum.

Som det norske medlem av "håndlingsrådet" har redaktøren forelagt meg to innlegg i anledning av generalmajor Erichsens artikkel om ovenstående. Det ene innlegg er undertegnet av en rekke soldater.

Innaendernes behandler følgende punkt i artikkelen: "Jeg villi den anledning erklære at det innen 1. Divisjon ikke har kunnet konstateres et eneste tilfelle av forrædderi, sabotasje eller uvilje mot forsvaret, men derimot ikke få tilfeller, som viste de sør-

de rette myndigheter på grunnlag av det foreliggende materiale i form av ordrer, dagbøker, rapporter m. v.

Jeg har oppfattet generalens artikkel som en alminnelig redogjørelse for operasjonene i Østfold, en redogjørelse som generalen har ment å være av interesse for de soldater som deltok her.

Da imidlertid den citerte passus i artikkelen er oppfattet som en ensidig kritikk av de menige soldaters forhold, finner jeg å måtte komme med følgende bemerkninger:

Når vi taler om soldater-

Feltpost 700 fra 29. mai 1940.

funnet. Jeg har bare hans erindringer om oppholdet ved Filipstad. At de to brødrene visste om hverandre, er sannsynlig, men noe endelig svar på dette er umulig å få nå.

Innsamling i Filipstad

På torvet i Filipstad er det nu plassert en innsamlingstønne, hvor de som har lyst til å yde noe til de svenske og norske soldater skal kunne legge ned sine gaver, som pakker, sjokolade, sigaretter, tobakk, bøker, barberblad, såpe (ja, tenk såpe!), klær eller hvad man måtte ha. Vi håper tønningen må bli populær.

Musikkorpset og sangkoret

er ofte på farten og gleder mange med sine prestasjoner.

De fotballspillere

som deltok i «landskampen» på idrettsplassen forleden og ved hvilken nordmennene vant 3-2, blev 17. mai ved en liten høytidlighet overrakt hver sitt vakre merke til minne om begivenheten. De bærer den med synlig stolthet.

Ved samme anledning

nevnte øversteløitnant Levin litt om de forhandlinger som drives mellom svenske og norske myndigheter med en mulig frigivelse av de internerte soldater for øye. At de opplysninger øversteløitnanten ga blev påhørt med den sterkeste interesse, sier seg selv.

Sogneprest Meyer fra Halden

som besøkte oss i pinsen, har vært rundt i Østfoldbyene og fortalt om hvordan vi har det

i interneringsleirene og har overbrakt hilsener. Sognepresten hadde med seg hjem i alt 6000 brev og kort som veiet ikke mindre enn 16 kg. To øvede postfolk hjalp til med sorteringen og brukte over 4 timer på arbeidet. Det var vesentlig post i Østfold, men også adskillig til Oslo og andre steder.

Pent resultat

Ved kollekten i Sarpsborg kirke efter sogneprest Meyers foredrag kom det inn 453 kroner. Pengene skal gå til videre hjelp for norske gutter i Sverige.

Innslag om smått og stort fra situasjonen hjemme:

Norges banks representantskap har gitt bankens direksjon i oppdrag å lede forretningslivet i de områder av Norge som er besatt av tyske tropper. Direksjonen skal utøve sin virksomhet i overenstemmelse med de gjeldende lover, og den har fått fullmakt til å ta hensyn til tidens behov. Bankens sedler er fortsatt lovlig betalingsmidler i de områder som er besatt av tyske tropper. Den norske krone vil i Berlin offisielt bli notert til følgende kurs: 100 norske kroner lik 65,82 riksmark.

Om elektrifisering av Østfoldbanen (Vestre Linje)

Den elektriske driften er satt i gang på strekningen Oslo–Fr.stad og man drøfter å sette i gang driften Fredrikstad–Sarpsborg.

Meget og billig fisk

Makrellen og seien har begynt å komme til Syd-Norge. Forleden blev det således torvført over 3000 kg sei i Fredrikstad. Prisen var 50 øre pr. kg. Og makrellen er kommet ned i en pris av 1,00–1,50 for kiloen.

Så en større artikkel som gir en god innsikt i hverdagen for de av de

internerte som arbeidet både med gårds- og skogsarbeid:

«Lønns- og arbeidsvilkår for de internerte»

Herr redaktør! Vi tillater oss herved gjennom Feltposten å forspørre om hvordan det stiller seg m.h.t. militær utlønning for internerte som arbeider utenfor forlegningsområdet, såvel menige som befal. Dessuten vil vi gjerne få klarlagt hvorfor det trekkes en del av vår fortjeneste. Kommer dette interneringen til gode, eller hvad?

Er det meningen at vi skal kjøpe arbeidsklær og sko, eller får vi fra det militære depot, så som marsjstøvler, undertøi o.l. Spesielt vil jeg fremheve marsjstøvler, da mange allerede før interneringen hadde dårlige sko som de ennå ikke har fått utskiftet. Da det sikkert er mange som har interesse av disse spørsmål, ber jeg dem oppta dette i Feltposten ved anledning. Ærbødigst, skogarbeiderne ved Flåsjöen, Gustafsfors revir, Geijersholm.

«Feltpost 700» har forelagt dette inserat for Interingschefen, överstelöitnant H. Levin, som svarer følgende:

Hvad lønnen angår for internerte soldater som er kommet i arbeid utenfor forlegningsområdet, så er forutsetningen den, at gjellende avtalepriser eller de vanlige normalpriser på stedet legges til grunn. Av lønnen skal en tredjedel innleveres til interneringschefen av arbeidsgiveren, dels til dekning av transportutgifter, underhold m.m. som skal bekostes av vedkommende arbeider selv, men forskudteres av statsmidler, dels for, i tilfelle av overskudd, å utbetales til hjemmeværende familie eller i sin tid til den internerte selv.

De gjestående to tredjedeler av lønnen skal utbetales direkte til arbeideren, dog med rett fra arbeidsgiveren å gjøre fradrag i lønnen for eventuelle forskudd. Lempninger i det

"FELTPOST 700"

Organ for de norske soldater.

22. Juni

Redaktør: Carlos Forsberg.

1940

Interneringssjefen om hjemreisespørsmålet.

"Ta' det rolig og forhold dere lugne".

Myndighetene irriteres over unødvendige henvendelser.

Siden krigshandlingene avsluttes i Norge har hjemreisen vårt anslagsområde fremfor noe annet oss internerte i mellom. Nu måtte da hjemreisen komme, sa man. Nu kunde det ikke lenger være noe som stilte sig hindrende i veien. — Og så begynte ryktene å svirre. — Enkelte fandt ut både tid og sted for hjemreisen, og mange går sikkert nå å tror at de kan bli sendt hjem hvilken dag som helst. Så trist det enn er må vi imidlertid dementere dette på det bestemteste. I stedet skal vi komme med endel eksakte og forståelsesfulle opplysninger.

Alle vet at det i lengere tid har

ke å komme hjem. — I 99 av 100 tilfeller uten resultat. Jeg vet at den slags henvendelser bare irriterer myndighetene og ikke bidrar till annet enn å forsinke hjemsendelsen for alle.

Personlig kan jeg heller ikke foreta mig noe før jeg får ordre fra høiere hold. Alle henvendelser til mig er derfor også nytteløse. Det de norske guttene nu bør gjøre er å ta alt med ro selv om det nok tar på nerverne å gå slik å vente. Alle forstår at en ordnet og rolig avvikling vil lette hjemsendelsen.

MIDSOMMER.

Midsummerdagen, sommerens klokken 20.00 da festen på idrettsstadiet hilstedag er kommet igjen, pluss begynner arrangeres det store krig og all annen ungdoms og det festligheter for de norske

Feltpost 700 fra 22. juni 1940.

således fastslåtte prinsipp skal kunne skje bare i undtagelsestilfeller, efter henvendelse til interneringssjefen.

Hvad klesdrakten angår skal overall brukes der hvor det ikke går an å benytte uniform. Hertil skal i tilfelle arbeidsgiveren yde passende forskudd, med rett til å gjøre fradrag i lønnen senere. Det er altså forutsetningen at den mer slitasje som klærne er utsatt for på grunn av arbeidet, skal bæres av arbeideren selv.

For ulykkestilfeller under arbeidet gjelder samme bestemmelser som for svenske arbeidere. Ved sykdom forøvrig skal der gjøres anmeldelse herom til sjefen for interneringsleiren. Sykepleie i slike tilfeller skal ydes uten omkostninger for arbeidsgiveren. Permisjon innvilges, hvis spesielle omstendigheter ikke foreligger, bare på helligdager, og slik at arbeideren ikke blir borte fra vedkommende

forlegning noen natt. Arbeidsgiveren skal stille koie (bolig) samt halm til disposisjon. Ulltepper, madrasser og lignende utrustning skal arbeideren ha med sig fra forlegningen.

Forpleiningen skal bekostes av arbeideren selv og ordnes enten av ham selv eller gjennom arbeidsgiverens forsorg.

Hvad redskapen angår skal arbeidsgiveren enten holde arbeideren med den, eventuell rett til å gjøre fradrag i lønnen for slitasje, eller også kan arbeidsgiveren på arbeidets bekostning la anskaffe nødvendig redskap.

Et relativt strengt regime gjennom hele interneringen

Slik det fremgår, var det det et relativt strengt regime som de internerte soldatene måtte forholde seg til. Det endret seg nok noe etter at Norge

kapitulerte, men det var fortsatt slik at svenskene var forsiktige av hensyn til tyske myndigheter. Det tok ofte tid for norske myndigheter i Stockholm å få svar fra svenskene på de såkalte «Verbalnotene». Svarene kom ofte kun muntlig og ikke skriftlig. Svært ofte måtte de purres på.

Tilbakeføring til Norge diskuteres

I de senere utgavene av «Feltpost 700» får tilbakesendelse eller retur til Norge, større plass. Så under overskriften:

Tilbakesendelse? «Dagens viktigste meddelelse». Filipstad 31/5 1940

Vissa möjligheter finnas enligt uppgift att utverka frigivning av internerad norsk militär. Om framställning härom göres av den internerade själv eller hans familj eller arbetsgivare i Norge, skall framställningen ifråga genom Kungl. Utriksdepartementet överlämnas dels til norske ministern i Stockholm, dels til tyska militärmyndigheterna i Oslo för de ockuperade områdena. Villkor ha dock ställts från norska regeringen, att beviljandet av frigivningen från de tyska myndigheternas sida icke er förenat med villkor, t.ex. om förbud att besöka Nord-Norge. Internerad militär personalingiver ansökan tjänstevägen genom resp. chefer. H. Levin, Överstelöjnant

Artiklene i de siste utgavene av Feltpost 700 går mer og mer i retning av hjemsendelse som til dels allerede hadde begynt med et fåtall. Under tittelen De internerte nordmenn i Sverige, kommenterer advokat J. B. Hjort dette (han ble senere en meget kjent og respektert høyesterettsadvokat):

I Tidens Tegn (i midten av juni 1940) er gjengitt innholdet av et telefonintervju som

redaksjonen hadde med mig om overnevnte sak:

Sverige er av hensyn til sin nøytralitet forpliktet til å internere soldater fra en krigførende makt som kommer over grenser. Det gjelder i dette tilfelle både norske og tyske soldater. Disse kan ikke frigis med mindre de interesserte parter blir enige herom. I henhold hertil har administrasjonsrådet efter forslag fra det herværende utvalg for norske krigsfanger henvendt sig til rikskommissæren med forespørsel om det fra tysk side vil være noe i veien for at de i Sverige internerte norske soldater får vende hjem. Da er det blevet svart at man ikke har betenkeligheter herimot, er det derefter tatt skritt til ved forhandlinger mellem det tyske og svenske utenriksdepartement å få istand den nödvendige avtale om hjemsendelse av de norske soldater, som internert i Sverige. Disse forhandlinger er endnu ikke avsluttet.

Fra svensk side har man dog meddelt underhånden, att Sverige selvfølgelig vil stille sig velvillig til hjemsendelsesspørsmålet. Det er også som enhver vil forstå ganske klart at Sverige ikke har noensomhelst interesse i å holde nordmenn internert en dag lenger enn Sverige er forpliktet til av hensyn til sin nøytralitet.

Da kampene i Nord-Norge jo er avsluttet, skulde det være ordnet, når som tilfelle er, at alle parter har samme interesse. Jeg vil gjerne benytte anledningen til å tilføie, at det før en overenskomst er kommet i stand, ikke kan nytte å sende inn individuelle ansøkninger om frigivelse. Jeg må derfor be om at de internertes pårørende vil tålmodig sig. Det skal fra utvalgets side bli gjort hvad som gjøres kan for å påskynde saken.

Og så i samme utgave av avisen, «Meddelelse fra interneringssjefen»: Vi snakket i dag morges med interneringssjefen major Lundberg, som meddelte at han på det bestemteste måtte dementere alle rykter

angående hjemreisen. Det var ikke på noen måte fattet beslutning om når hjemreisen skulde begynne, men hjemreisen vil komme. De internerte har derfor bare å forholde sig rolige og avvente nærmere underretning, men på det nuværende tidspunkt kan jeg ikke si hvorhvidt reisen vil begynne om en måned, en uke eller fjorten dager. Jeg skal i dag ha en rikstelefonsamtale med Stockholm for om mulig å få noen nærmere underretning.

I samme utgave, 29. juni 1940, står også følgende artikkel: De hjemvendte internerte får en «hyggelig» mottagelse. «Feltpost 700»s tidligere redaktør, Hallvard Normann Hansen fra Sarpsborg, er nu hjemme i Norge igjen og i full aksjon i sin avis «Sarpen». Han har skrevet følgende vel-skrevne og for oss særlig bemerkelsesverdige artikkel om hvordan mottagelsen var hjemme:

Noe av det som mest har bidratt til å holde humøret oppe hos de internerte soldater i Sverige og fått dem til å holde ut bak pigg-trådgjerdene, er håpet om snart å få lov til å reise hjem igjen til Norge, og følelsen av at de følges med varme tanker av de hjemme-værende.

Jeg var så heldig å få slippe fri fra interneringsleiren for noen dager siden og reiste hjem over Kornsjø. Det gjorde et sterkt inntrykk å få se igjen Østfoldnaturen i frodig sommerlig drakt, og det var noe eget ved dette å vite på at det trots alt var på norsk jord man befant sig.

Den velkomsthilsen man efter hvert fikk langs stasjonene på Østfoldbanen var det heller ingen ting å si på, gjensynsgleden var stor og hjertelig på begge sider og alt var såre godt.

De feige hjemmesitterne

Men så begynte det. Man traff en mann, traff to, man traff tre, man traff mange flere av byens folk som ledsaget velkomsthilsen med et helt utvetydig hånflir, og sa de det ikke

direkte, så var det i alle fall ikke å ta feil av at de mente noe slikt som dette: Jasså, du var blant dem som uten videre rømte til Sverige, du også!

Til å begynne med steilet man jo en smule. Hersket det virkelig en slik total mangel på kjennskap til hvad som virkelig passerte her i Østfold i dagene etter 9. april? Eller hvad var det som forårsaket slike bemerkninger fra hjemmesitternes side?

Men etter hvert gav man op å søke å forklare. Hånflirene blev alt for mange, de mer eller mindre dulgte hentydninger alt for ofte å høre. Derfor skriver jeg dette, for en gang for alle å få sagt fra at disse feige hjemmesitterne helst bør holde kjeft. De har absolutt ingen forutsetninger for å kunne uttale sig om denne sak.

Det er dessverre ikke anledning til å komme nærmere inn på disse ting nu, – jeg kan bare si at de norske guttene som deltok i kampene i Østfold ikke har noen som helst grunn til å skamme sig over sin innsats der. Jeg så mange strålende eksempler på heltemot og personlig tapperhet i de dagene det stod på, at det burde få etterpåkløkskapen til å synke i jorden av skam hvis jeg fortalte det. De guttene som ofret sitt liv i disse kampene, de som mistet helsen og førligheten der, de fortjener sannelig et annet eftermele enn hånord og flir.

Redaksjonens anmerkning: artikkelen trenger ingen kommentarer. Vi slutter oss helt og holdent til den og takker Normann Hansen for at han har tatt til orde mot disse «nordmenn».

Siste utgave av Feltpost 700 var 6. juli 1940: Hjemreisen

I går eftermiddag kom den meddelelsen som vi alle spendt har gått og ventet på den siste tiden. Hjemreisen kan begynne en gang i løpet av kommende uke. Selve hjemreisdagen er ikke bestemt enda, men allikevel!

I forbindelse med hjemreise, var også artillerihestene nevnt i *Verbalnotene*. Disse var plassert rundt på svenske gårder i nærheten av Filipstad. Hestene ble merket med eier og gårdsnavn når de ble rekvirert. I notene var det beskrevet når og hvordan hjemsendelsen skulle finne sted. Mange av dem hørte hjemme i Eidsberg.

Reidar kom tilbake til Mysen i slutten av juli 1940. Han, med flere, ble med

i Milorg. Etter krigen bygget disse gutta i felleskap hjemmevernhytta i Trømborgfjella.

Kilder:

- 13 utgaver av Feltpost 700.
- Muntlige overleveringer.
- Søk i Riksarkivet.
- W. Faye: «Krigen i Norge 1940». Operasjonene i Østfold.

Hans og Erling Grinis stiftelse

Av Thor Nilsen

Hans og Erling var uten arvinger og snakket nok mye om hva som skulle skje med deres verdier, som var opparbeidet gjennom generasjoner. Mange råd ble hentet inn og i henhold til den gode følelse de hadde for Edwin Ruud og lokalsamfunnet i «Gamle Eidsberg kommune» ble det til at Erling til slutt skrev et siste testament, noen år etter at hans bror Hans døde. Der ble det bestemt følgende i kort tekst:

Gode formål/og eller sosiale investeringer til fremme av eldres kår i i Eidsberg og Eidsberg kirke. Men ikke til driftsutgifter. Spesielle tiltak hos Folkenborg museums videre utvikling. Gode tiltak eller formål innen tidligere Eidsberg kommunes grenser, etter styrets vurderinger/beslutning.

Mange har frem til i dag nytt godt av midler fra Stiftelsen, spesielt Edwin Ruuds omsorgssenter. Der står det også en statue av gutta, foran hovedinngangen. Det er Hans som sitter og Erling holder en trygg hånd rundt storebror.

Totalt etter salg av gårdene Slitu og

Sletner, sandtak og eiendommen ved R128 og andre verdier, ble det totalt ca. 62 millioner kroner, som de etterlot seg til gode formål. Av disse har det pr i dag gått ca. 30 mill. til Edwin Ruuds omsorgssenter, som sikkert hadde gledet Hans og Erling stort. I tillegg har mange lag og foreninger fått tildelt midler. Fra en som ser dette utenfra, synes jeg at stiftelsen følger godt opp i Griniguttas ånd.

I styret sitter i dag: Styreleder Vidar Claudi-Nielsen, Knut J Herland, Per Evjen og Jørn Vidar Lillestrand, her fotografert i forbindelse med seremonien med avduking av statuen.

Øvelse «Vinter II» og Misjonshuset på Heia

Av Dag Mysen

Den største militærøvelsen i Østfold noen gang ble avviklet i februar i 1954. Da krydde det av soldater, tanks og andre spennende inntrykk for oss småguttene på Mysen.

Vi fløy rundt og var etterretnings-agenter for «venner» og «fiender» om hverandre, og holdt styr på troppe-forflytninger og bakholdsangrep. Jeg var 11 år og i min mest spennende barnealder. Mot slutten av øvelsen kom det en halv meter snø på ei natt. Snøen sinket resten av øvelsen som ikke ble særlig effektiv. Men for oss gutta ble snøen et minne for livet. Aldri har snøhaugene i Mysens gater vært større og høyere i våre liv. Vi bygde snøhuler og snøfestninger over alt, til haugene til slutt så ut som sveitseroster.

På Heia, som denne lille fortellingen egentlig har fokus på, husker Ingrid Klipper (f. Mustorp) at hun gikk en tur i gårdsskogen sammen med Anders Klipper og ble «tatt til fange», sannsynligvis av «fienden». De måtte finne seg i å bli «buret inne» i et telt. Her fikk Anders forklart at han var på kveldstur i sin egen skog.

Dette er likevel ikke fortellingens poeng. Saken er at misjonsforeningene og ungdomsforeningen på Heia misjonshus gikk sammen for å gjøre noe hyggelig for soldatene som lå ute i vinterkulda i nærområdet, befal og menige. Invitasjoner ble sendt ut og

godt tatt imot. Folk kunne komme fra kl. 18.30 og utover kvelden.

Huset var smekk fullt kl. 18.30 og fortsatte å være overfylt hele kvelden frem til midnatt, mens folk kom og gikk underveis.

Festen ble selvfølgelig åpnet på behørig vis med de som kom tidlig. Åpningen ble avviklet på normal måte med at en av foreningsformennene ønsket velkommen, med ønske om at soldatene måtte få en hyggelig kveld og en god avveksling på et krevende feltliv. Etter at «Ja, vi elsker» ble sunget av rungende mannsstemmer, holdt Einar Krog en kort preken, med Guds nåde, kjærlighet og omsorg som tema. Som slutning sang alle: «Gud signe vårt dyre fedreland.» En av soldatene takket til slutt foreningene for at de ville innby til en slik hyggelig fest.

Så ble de bevertet med smørbrød, kaker og fastelavensboller fra et veldekket og bugnende bord. Rasjoner-ingstiden var i ferd med å ebbe ut, slik at ingrediensene til festlig lag begynte å bli tilgjengelige.

Bevertingen, praten og hyggen fortsatte utover kvelden til over midnatt. Da de talte opp antallet fremmøtte etter at alt var over, viste det seg at vel 350 mann hadde vært innom!

Kilde:

- Notat skrevet av Johan Heen etter festen.

Den svarte fuglen og døden

Av Helge Bergland

Den svarte fuglen hadde holdt til rundt husa noen uker nå. Om dagen var den vanskelig å få øye på, men så snart det ble skumring, fór den lavt gjennom tunet med skjærende skrik. Bestefar, som var ivrig jeger, var noe usikker på hva det kunne være for en fugl. Han hadde børsa nede fra veggen et par ganger, men kom ikke på skuddhold.

Fuglen brakte varsel og uhygge inn under lave tak. Bestemor lå sjuk i kammerset. Sia tidlig i vår hadde ho skranta, men var stundom oppe og utførte sine plikter. Men da høyet var i hus, og byfremmena reist, ville ikke senga sleppe henne opp lenger. Og der lå ho hjelpeløs og så sommeren helle, og så mye ugjort. Dyra, fikk døm mat, tru, og potetene, som snart skulle opp?

Så blei det sendt bud på Hansine, Trømborgs hjelper i akutte tilfeller. For mat og gode ord trådte ho støttende til, husmorvikar uten lønn og krav, bare med et godt hjerte. Ja, vi kom ikke så godt overens de første dagene, jeg var ikke vant til å ta imot ordre fra fremmede og hadde fått altfor lite juling.

Ellers kom der fem par onkler og tanter. Med bekymringsfulle ansikt gikk døm inn i kammerset for en kort visitt, kom til dels med røde øyne tilbake på kjøkkenet, hvor det ble ført hviskende samtaler, hvor også mitt navn ble nevnt.

Det var også andre varsler om den svarte fuglen. To dager på rad hadde tantene funnet uhyggelige kors på

kjøkkengulvet i form av halmstrå og trepinner. Bestefar sang ikke lenger ved verkstedbenken, men var fredløs i sitt eget hjem.

Jeg hadde nettopp begynt på skolen etter ferien, men fant ikke den store gleden i tallmystikk og bibelske beretninger. Jeg bar bange anelser i fortvilet guttebryst, og begynte med ekstra bønner og fortrolige samtaler med Den Allmektige. Til å begynne med desperat påkallelse, men da dagene gikk, og bestemor gled lengre vekk fra oss, la jeg om taktikken og begynte å parlamentere med Vårherre, en slags byttehandel. Selvfølgelig skulle jeg være flink med ved og vann og be mor om tilgivelse for alle gangene jeg hadde vært slem, men attpå det, hvis bare Gud i sin nåde ville gjøre mor frisk igjen, kunne jeg tenke meg å reise som misjonær til Madagaskar så fort jeg ble ferdig med skolen.

Guds innvendinger var selvsagt mange, selv om jeg nektet å forstå dem. Blant annet måtte jeg være klar over at det døde mennesker hver dag på en syndefull jord, og å gjøre noe unntak i detta tilfelle, var svært vanskelig. Dessuten, din mor er 73 år, gutten min, en forholdsvis høy alder, slit og bekymringer tatt i betraktning. Du har også vært med på å øke byrdene, har ikke vært så snill så det har gjort noe, du husker kanskje *den gangen og den gangen...*

Jeg lot meg naturligvis ikke avlure

med himmelsk fornuft, men forsøkte å forbedre mitt jordiske levnet, ikrydret bønner til alle døgnets timer. Selv da alle hadde gitt opp håpet, og dokter Haugen hadde gitt sine åtte dager, og de nærmeste hadde begynt de praktiske planlegginger for det uunngåelige, sto jeg freidig opp i kretsen av tvilere, og mente at det var da ikke så sikkert... Og da kom der trøst under selv en gutts forstand, at imorra så var mor på beina igjen.

Så blei jeg kalt inn til mor for siste gang. Ho hadde forandra stemme nå, og var som et mildt vindpust. Så strøk ho meg over håret med nesten trelefrie hender, og var enda bekymra for min fremtid... Nei da, Helge, du har vært snill bestandig, så flink og god, så...

Så er det våkenatt igjen, den siste. Hansine serverer kakao den 17. august 1928. Men mor er død, og siden har jeg

aldri vært noen elsker av kakao. Setter seg liksom i halsen.

Utpå dagen kommer Hans Smerkerud med Blakken og kiste, og jeg rømmer til skogs.

Kvelden kommer, og far og jeg er alene igjen i overkøya. Han har liksom forandra seg så de siste dagene, blitt en hjelpeløs gutt som jeg.

Så er vi da to gutter som har mista mor. Far skal ennå leve i åtte år, selv om den hjertelige latteren sjelden splitter det prektige skjegget. Jeg skal videre i en «ond og farefull verden», og et nytt kapittel i livet begynner, i 10-års alder. Men jeg ble aldri misjonær på Madagaskar.

Den svarte fuglen tok siste runden over ei lav hytte, uten skrik. Nå hadde den gjort sin plikt, og fløy videre til nye oppgaver.

Fossum, et trøstens sted

Av Sigurd Senje

Da Fossum ble kjøpt i 1896 for å bli pleiehjem, var eiendommen på 450 mål, medregnet husmannsplassene Helledal og Myra. Plassene ble frasolgt, og eiendommen ble da beregnet til ca. 280 mål innmark og 300 mål skog.

Hva har så de egentlige beboerne av pleiehjemmet å si om stedet? Hvordan liker de gamle og syke seg der?

Ved 50-årsfesten for hjemmet i 1949 slo ordfører Elgetun fast at Eidsberg pleiehjem har ord på seg for å være et godt sted å komme til. Mange gamle har uttalt at når de først må

ta den beslutning å søke plass på et pleiehjem, da er det vanskelig å finne et sted der de får det så bra som på Fossum.

Prost Dehli nevnte en gang i en tale at når han var nedfor og i dårlig humør, tok han seg en tur til Fossum. Der oppsøkte han gjerne gamlemor Nicolaysen som hadde ligget til sengs i 14 år. Hun helbredet ham med sin takknemlighet og sin optimisme. Dett sier mye om en sjelden, gammel mor. Og det sier kanskje også noe om Fossum.

(Bygdebok for Eidsberg, bind II.)

Erling Johannes Grini

Av Thor Nilsen

**Erling ble født på Sletner gård
01.04.1921. Far: Ernst Grini. Mor:
Louise Grini, født Lund.**

Han ble ført til dåp i Eidsberg kirke 14. august samme år. En av hans faddere var Inga Tønsberg, som bodde på et småbruk ved Garsegg-veien.

Erling vokste opp i trygge kår og fikk et spesielt godt forhold til sin storesøster Mina.

Erling gikk folkeskolen på Tenor skole med Ingolf Trømborg og frøken Apenes som lærere, samt søndagskolen. I 1936 ble han konfirmert, og med stort selskap på Sletner. Deretter ble det tre år på Middelskolen. Her gikk han ut med strålende karakterer, samtidig som han måtte gjøre sine plikter på gården.

Erling var knapt tjue år da krigen kom til Norge, og de fem åra ble jo like triste for ham som for de fleste andre gode nordmenn. Det ble ingen dansefester på Bøndernes hus, men han var nok med på de «ulovlige» festene som ble avholdt i skogsområdet like ved Sletner.

Erling var nok en helt annen personlighet enn sin bror, og ville ikke bare arbeide på gården, så han fikk seg også deltidsjobb i Eidsberg Sparebank. I en periode satt han også som styremedlem i banken.

Erling overtar Slitu gård

I 1954 døde Gunerius Lund på Slitu gård. Erling overtok da dette vakre stedet etter sin onkel, samtidig som han var medeier i Sletner gård. Han

avsluttet melkeproduksjonen og dyreholdet på Slitu, og gikk over til mer kornproduksjon. I tillegg hadde han ansvar for det store leilighets-bygget ved stasjonsbrua.

Erling sin store hobby og lidenskap ble etter hvert hester og travsport. Han kjøpte seg en varmblodshoppe som gjennom årene la grunnlaget for et betydelig oppdrett av travhester. På det meste hadde han 11 travhester. Erling var også med i styret på Momarken travbane og var svingdommer i mange år. Kanskje den hesten vi på Slitu husker best, hadde navnet Tico. Det var hesten Erling var mest glad i. Tico ble hele 31 år gammel og måtte de siste årene ha hjelp for å komme på bena om morgen.

Erling solgte sine resterende sju hester på auksjon ved overgangen til 1980-årene. Selve gården stelte han med omhu. De siste årene ble den forpaktet bort. Dette kan du lese litt mer om fra «En gårdsgutts historie» av Ole Kristian Strøm Syversen, som var en av hans nærmeste venner.

Personligheten Erling

Som personlighet var Erling veldig snill, men kunne bli bråsint. Sinnet kom fort og da var det ofte på grunn av feil på redskapen og på landet redskapen kom fra. Men som ei sa til meg: «sint i fem minutter, så skinte sola igjen».

Mange fikk hogge ved gratis i skogen hans. Da det ble spørsmål om å hogge ut og lage festplassen «Berget i det

Blå», der festivaler er gjennomført, var det ikke nei i hans munn. Men han lurte på om det kunne være noe hyggelig å være der? Han skulle bare visst hvor mye glede denne plassen har skapt.

Jeg kan også minnes fra de tidlige 60-åra hvordan gutta på Slitu, som var noen år eldre en meg, fikk låne Tico og snøslede for å kjøre julebukker rundt på Slitu. (Jeg fikk lov til å være med, enda jeg var 7–8 år yngre en disse gutta.) Da vi kom tilbake sent på kvelden, måtte vi inn og få kakao. Erling åpnet skatollet som var fylt opp av firkløver-sjokolade, og delte ut til alle sammen. Jeg husker han humret og lo godt.

Når det gjelder kakaoen, så var det ikke Erling som laget den. Det var husholdersken Astrid Lund. Hun betød mest av «alle» damer i Erlings liv. De hadde mange samtaler og Erling fikk

gode råd fra henne på mange områder.

Erling stilte også mye opp for sin eldre bror Hans, han var på besøk hos ham hver dag og i mange år var de kjente gjester på Askim Veikro og Obs for å spise middag. Ingen saker ble avgjort på gårdene uten at de to hadde snakket sammen langt og lenge.

Erling Grini hadde en stor vennekrets og han elsket å få besøk, samt lage selskap. Hvert år på bursdagens hans i april var det stort gjestebud og godt med mat og drikke. Også til jul var det selskap på Slitu-gården. Det siste store selskapet var vel på hans 90-års-dag. Da viste han frem den nye trappe-heisen han hadde fått til hjelp for å komme opp på soverommet i annen etasje.

De siste par år tilbrakte Erling på Edwin Ruud og han sovnet stille inn 20. juni 2014, 93 år gammel.

Astrid Lund og Erling Grini ved kjøkkenbordet på Slitu gård. Foto av bilde på en utstilling om Hans og Erling Grini på Folkenborg museum 29.11.2015.

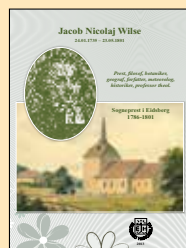
Kr 50

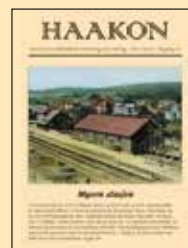
Kr 100

Kr 100

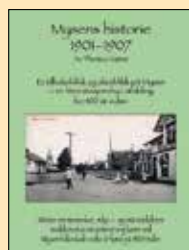
Kr 50

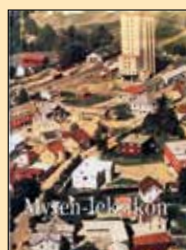
Kr 250

Kr 150

Kr 150

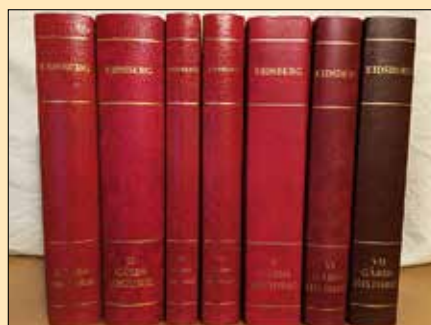

Kr 500

Bøker og hefter til salg

Kr 350

Bind I-IV kr 200

Bind V-VI kr 400

Bind VII kr 500

Alle bind kr 1500

Vi har fortsatt de første heftene til salg – en gaveidé til «den som har alt»!

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

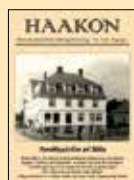
2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

2023

Styret i Eidsberg historielag

Leder: Dag Mysen

David Blids gate 23, 1850 Mysen

Tlf. 414 34 466

E-post: damys@online.no

Nestleder: Johanne Herslet Holsen

Gamleveien 12, 1850 Mysen

Tlf. 926 68 098

E-post: joheho@online.no

Kasserer: Reidar Olsen

Svennebyveien 113, 1880 Eidsberg

Tlf. 953 30 114

E-post: reidaols@online.no

Sekretær: Matti Funderud

Finnestadveien 335, 1880 Eidsberg.

Tlf. 401 60 238

E-post: funderud@antirust.no

Styremedlemmer:

Thorild Nordby Jahren Mobil: 959 26 838

Helga Frøyset Mobil: 413 11 292

June Granberg Mobil: 414 69 567

Varamedlemmer:

Sissel Dingtorp Mobil: 915 25 930

Jostein Flåøyen Mobil: 911 21 028

Edvard Moen Mobil: 907 34 446

Eidsberg historielags kontor

Folkenborg museum

Narvestadveien 7, 1850 Mysen

Kontortid etter avtale.

E-post: reidaols@online.no

Stiftelsen Folkenborg museum

Narvestadveien 7, 1850 Mysen

Leder: Ingar Diskerud

Opsahlveien 10, 1850 Mysen.

Mobil: 400 05 288

E-post: ingar@teamkraft.no

Styrets medlemmer:

Are Høidal Mobil: 404 21 602

Steinar Heller Mobil: 915 46 466

Dag Mysen Mobil: 414 34 466

Jan Gunnar Dramstad Mobil: 909 17 626

Varamedlemmer:

Unni Gangnæs Mobil: 918 35 004

Jorun Westerby Mobil: 924 82 308

Thor Nilsen Mobil: 913 01 495